

*Mape puta
borbe protiv seksualnog i
drugih oblika nasilja nad
djecom u digitalnom
okruženju
u Bosni i Hercegovini*

*Preporuke za razvijanje
Strategije za borbu protiv
seksualnog iskorištavanja i
zlostavljanja djece u
digitalnom okruženju
u Bosni i Hercegovini*

Save the Children

End Violence
Against Children
THE FUND

MEĐUNARODNI FORUM
SOLIDARNOSTI - EMMAUS
BOSNA I HERCEGOVINA

Save the Children vjeruje da svako dijete zaslužuje budućnost. U zemljama sjeverozapadnog Balkana radimo svaki dan kako bismo za djecu osigurali zdrav početak života, priliku za učenje i zaštitu od nasilja. Dajemo sve od sebe za djecu - svaki dan i u vrijeme kriza – transformišući njihove živote i budućnost koja je pred nama.

Naziv:

Evaluacija: „Mape puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“ i „Preporuke za razvijanje Strategije za borbu protiv seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“

Autor: Mr. Eneid Hasanović

Vođa tima: Aida Ivković

Grafički dizajn: Riad Selimbegović

Štampa:

Tiraž:

Ovaj dokument je pripremljen u okviru projekta „Zaustaviti nasilje nad djecom: Prevencija i rad na sprečavanju seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“, čiju su realizaciju podržali Global Fund to End Violence Against Children i UNICEF.

Stavovi i mišljenja su odgovornost autora i ne odražavaju zvanične stavove ili mišljenja UNICEF a.

Sva prava su zadržana.

Sadržaj dokuementa može se slobodno koristiti ili kopirati u nekomercijalne svrhe, uz obavezno navođenje izvora.

SADRŽAJ

07

Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini

41

Tematski upitnik prvog kruga monitoringa “Seksualno zlostavljanje djece u krugu povjerenja”

06

Uvod

09

Odgovor na upitnik Lanzarote komiteta o opštem okviru iz 2014. godine

50

Tematski upitnik za drugi krug monitoringa o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe koji su olakšani upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT)

68

Analitički izvještaj u prilog dokumentu Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji

66

Interpretativno mišljenje Lanzarote komiteta o primjeni Lanzarote konvencije na seksualne delikte nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT)

69

Zaključci

70

Preporuke

UVOD

Iskorištavanje djece putem digitalnih tehnologija u digitalnom okruženju je globalni kriminal koji se uglavnom širi internetom i predstavlja najteži i najrašireniji oblik seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece i maloljetnika koje čine odrasli. Iskorištavanje dječaka i djevojčica za proizvodnju, distribuciju, posjedovanje ili gledanje neprimjerenog materijala – za i od strane korisnika interneta – čiji su učesnici sama djeca, predstavlja jedan od najgorih oblika zlostavljanja djece. Aktivnosti i mjere u oblasti borbe protiv seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece u digitalnom okruženju na globalnom i regionalnom nivou u proteklih nekoliko godina su značajno doprinijele stvaranju pozitivnog okruženja za poboljšanje mehanizama za međunarodnu saradnju, pravnog okvira, jačanja aktivnosti na prevenciji, razvoj kapaciteta institucija u Bosni i Hercegovini, u skladu sa nadležnostima i odgovornostima relevantnih institucija uključenih u ovaj proces.

Sve veći broj djece koristi internet, sa upotrebom počinju i prije predškolskog uzrasta, a već u tim ranim godinama služe se raznovrsnim uređajima poput tableta i pametnih telefona. Na internetu, koji je postao glavni kanal za njihovo obrazovanje, kreativnost i samo-izražavanje, provode sve više vremena. Međutim, korištenje interneta nosi veliki niz sigurnosnih rizika kojima su djeca izložena mnogo više nego odrasli, pa pitanje rizika sa kojima se djeca suočavaju na internetu postaje prioritetna oblast djelovanja za sve veći broj država.

Korištenje digitalnih tehnologija ima mnoge prednosti u učenju te razne mogućnosti interakcije djece i mladih koje se mogu iskoristiti pozitivno ili negativno ovisno o tome šta su i koliko naučili o toj pojavi. Učenje o prednostima i negativnostima digitalnih tehnologija treba biti usmjereno od strane odraslih prvenstveno roditelja unutar porodice, a onda od nastavnika kroz nastavu informatike, medijsku kulturu, časove razrednih odjeljenja i druge školske aktivnosti i predmete, te na kraju putem sredstava javnog informiranja putem edukativnih sadržaja razvijenih i prilagođenih svim uzrastima kako bi ih razumjeli.

Tehnološki uređaji sa kojima je moguće pristupiti internetu su široko i lako dostupni većini građanstva. Također, broj djece koja koriste takve uređaje i internet raste svake godine. Prema izvještaju Regulatorne agencije za komunikacije BiH (RAK) za 2019 godinu u Bosni i Hercegovini je 746.271 internet pretplatnika¹, dok je procijenjeni broj korisnik Interneta 3.330.502 korisnika, odnosno da stopa korištenosti interneta u BiH za 2019. godinu iznosi 94,32%.²

Povećanje obima korištenja internet svakako dovodi i do povećanja online nasilja, posebno među djecom, što predstavlja novu sigurnosnu prijetnju i zahtjeva od vlasti da na sveobuhvatan i proaktivan način pristupi definisanju svojih politika i zakonodavstva te izgradi kapacitete institucija nadležnih za borbu protiv ovog fenomena ali da istovremeno i radi na prevenciji i edukaciji širokog spektra stručnjaka u ovom području, kao i dodatno osnažiti djecu i mlade s primjerenim vještinama koje su potrebne za nošenje s izazovima savremenog odrastanja.

MAPA PUTA BORBE PROTIV SEKSUALNOG I DRUGIH OBLIKA NASILJA NAD DJECOM U DIGITALNOM OKRUŽENJU U BOSNI I HERCEGOVINI

Dokument pod nazivom „Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“ neformalni je dokument sačinjen kako bi predstavljao polazišnu tačku za daljnje promišljanje o ovoj problematici. Svojom strukturom i primjerima dobre prakse koji se mogu ovdje naći, željelo se potaknuti stručnjake na osmišljavanje akcija u područjima vlastitih kompetencija i profesionalne djelatnosti, i to na način da one budu usmjerene prema dobrobiti djece i mladih – njihovoj zaštiti i jačanju osobnih kapaciteta za nošenje s izazovima koji prate ulazak u virtualni svijet. Također, ovaj dokument trebao je poslužiti kao temelj budućim istraživanjima online nasilja obzirom da u Bosni i Hercegovini nedostaje sistematski pristup ovom fenomenu. Dokument se mogao koristiti i kao temelj u metodološkom osmišljavanju istraživanja u okvirima interdisciplinarnih projekata i aktivnostima koje okupljaju stručnjake s područja prava, kriminologije, zdravstva i medicine, psihologije, pedagogije, informatike i drugih nauka. Mapa se strukturalno sastoji iz tri glavna dijela: međunarodni i regionalni modeli dobre prakse u zaštiti djece od seksualnog i drugih oblika nasilja putem interneta, pravna i institucionalna zaštita djece od seksualnog i drugih oblika nasilja putem interneta prema nadležnostima u Bosni i Hercegovini; i zaključci i preporuke u odnosu na postojeće uslove u Bosni i Hercegovini.

Međutim, vlasti u Bosni i Hercegovini nisu nikada zvanično usvojile preporuke iz Mape puta niti su planski i organizovano radile na ispunjavanju njenih preporuka, a zadnji dokument koji je donesen na državnom nivou a ticao se zaštite djece od seksualnog i drugih oblika

¹ Internet pretplatnik = internet priključak

² Godišnja anketa korisnika rak dozvola za pružanje internet usluga u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu, <https://www.rak.ba/bs-Latn-BA/news/1666>

nasilja nad djecom u BiH je dokument „Akcioni plan za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini za period 2014.-2015.“. Navedeni Akcioni plan je bio sačinjen u skladu sa Strategijom suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015. Akcioni plan za provedbu Strategije suprotstavljanja trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015 kao aktivnost D.6.3. predvidio je Usvajanje Akcionog plana za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija.

Akcioni plan za zaštitu djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija (2014-2015) je tada imao tri glavna strateška cilja i to: Zakonodavstvo, Institucionalni kapaciteti i saradnja, i Prevencija. Naveden oblasti su imale definisane svoje izvjestioce i pod oblasti koje se detaljnije određivale aktivnosti i to: a) Zakonodavstvo - Izvještajna institucija je bila Ministarstvo pravde BiH kroz aktivnosti: Praćenje međunarodnih instrumenata iz oblasti nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija -pristupanje i ratifikacija; i Izmjene i dopune materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva i usklađivanje podzakonskih propisa u Bosni i Hercegovini. b) Institucionalni kapaciteti i saradnja - Izvještajna institucija je bila Ministarstvo sigurnosti BiH, kroz aktivnosti: Osnivanje i usavršavanje specijaliziranih organizacionih jedinica pri entitetskim/kantonalnim MUP-ovima i Policiji Brčko Distrikta; Edukacija i obuka policijskih službenika, tužilaca i sudija; Nabavka savremene informatičke hardverske, softverske i druge opreme; Izgradnja kapaciteta internet servis „provajdera“ (ISP) i saradnja sa agencijama za provedbu zakona i pravosudnim institucijama; Zajedničke aktivnosti na izradi edukativnih publikacija i izrada protokola o saradnji između agencija za sprovođenje zakona u BiH i NVO-a koje administriraju postojeće „hotline“ za prijavu sadržaja nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija (IKT); i Saradnja sa međunarodnim tijelima (Interpol, Europol, Inhope, i dr....). c) Prevencija - Izvještajna institucija je bila Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, kroz aktivnosti: Podizanje svijesti javnosti o problemu nasilja nad djecom putem informaciono komunikacijskih tehnologija; Podrška već uspostavljenim portalima i linijama za pomoć koji tretiraju problem nasilja nad djecom putem informaciono komunikacijskih tehnologija; Edukacija edukatora o problemu nasilja nad djecom putem informaciono komunikacijskih tehnologija; i Podrška žrtvama

Save the Children za sjeverozapadni Balkan je 2016. godine izradila dokument pod nazivom „Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u Bosni i Hercegovini³“, a u okviru projekta „Spojeni i sigurni - prema virtualnom okruženju sigurnom za djecu“. Dokument je urađen sa fokusom na provedbu Akcionog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u BiH za period 2014. – 2015. i stanja u ovoj oblasti do ovog trenutka, te su identifikovane ključne aktivnosti provedene u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja na internetu i drugih oblika zlostavljanja djece u BiH.

Imajući u vidu da Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini nije nikada dovela do odgovarajuće reakcije vlasti u Bosni i Hercegovini, da vlasti nisu do sada nisu definisale zvanične politike u borbi protiv nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, i da nikada nije razvijen strateški plan u ovom području, kao i da sama Mapa puta nije definisala strateške ciljeve, strateške mjere i aktivnosti za dostizanje postavljenih ciljeva, kao niti da postoje razvijeni indikatori koji bi bili pokazatelji uspješnosti provedenih aktivnosti u dostizanju postavljenih ciljeva, standardnu evaluaciju same Mape puta nije moguće provesti. Stoga će se u ovoj evaluaciji više pažnje provesti sekundarnim izvorima koji će kroz procjenu trenutne situacije i stepena ispunjavanja obaveza iz međunarodnih dokumenata kojima je Bosna i Hercegovina pristupila, a koji uređuju ovu oblast, prije svega Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece protiv seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarote Konvencija), ujedno provesti i evaluacija Mape puta. U analizi, odnosno evaluaciji prije svega će se uzeti u obzir odgovori na upitnik Lanzarote komiteta o opštem okviru,

3 E.Muratbegović, S.Kobajica i S.Vujović, Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u Bosni i Hercegovini, Save the Children in North West Balkans, 2016 godina

Tematski upitnik prvog kruga monitoringa o seksualnom zlostavljanju djece u krugu povjerenja, Tematski upitnik za drugi krug monitoringa o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe koji su olakšani upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT), Interpretativno mišljenje Lanzarote komiteta o primjeni Lanzarote konvencije na seksualne delikte nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT) te Analitički izvještaj u prilog dokumentu Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji.

Evaluacija će na kraju pored zaključaka dati i preporuke za daljnje aktivnosti Bosne i Hercegovine u ovom području.

ODGOVOR NA UPITNIK LANZAROTE KOMITETA O OPŠTEM OKVIRU IZ 2014. GODINE⁴

U odgovoru na upitnik Lanzarote komiteta o opštem okviru iz 2014. godine, Bosna i Hercegovina je je odgovorila u vezi sa definicijom djeteta da Entitetski zakoni o socijalnoj zaštiti definišu dijete kao „osobu do 18 godina života“ dok Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta ne definiše pojam djeteta niti maloljetnika u smislu njegove životne dobi, nego samo kao kategorije maloljetnika koja imaju određena prava. Entitetski zakoni o zdravstvenom osiguranju i zakon Distrikta ne definišu pojam djeteta nego samo osigurani. Porodični zakoni u BiH ne daju definiciju djeteta u smislu definicije iz Konvencije. Zakoni navode da se punoljetstvo stiče sa navršениh 18 godina života, kada osoba stiče i poslovnu sposobnost, koja se može steći i ranije, sklapanjem braka ili ako je maloljetna osoba starija od 16 godina postala roditelj, o čemu odlučuje sud u vanparničnom postupku. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH propisuju da je dijete svaka osoba do navršene 18. godine života. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS i Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH ne definišu pojam djeteta kako to definiše Konvencija, ali definišu životu dob do koje traje osnovno obrazovanje (navršениh 15 godina života). Kantonalni propisi o osnovnom obrazovanju na različite načine uređuju definiciju djeteta tako da pojedini definišu dijete kao dijete do navršениh 18 godina dok drugi ne daju definicije djeteta ali nalažu pohađanje redovne škole za djecu od 6 do 15 godina starosti. Entiteskim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici dijete je svaki član porodice koji nije navršio 18. godina života.

4 Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (CETS br. 201), Odgovori Bosne i Hercegovine na upitnik Lanzarote Komiteta – Opšti okvir, usvojeni su na 95. sjednici Vijeća ministara BiH, održanoj 20. 5. 2014. godine

Dijete je, u smislu Krivičnog zakona BiH, Krivičnog zakona FBiH i Krivičnog zakona BD je osoba koja nije navršila 14 godina života, a maloljetnik u smislu ovog zakona je osoba koja nije navršila 18 godina života.

Krivično-procesno zakonodavstvo u BiH ne definiše pojam djeteta, ali određuje dobnu granicu za krivičnu odgovornost. Krivična odgovornost maloljetnika postoji ukoliko je isti u vrijeme izvršenja izvršenja krivičnog djela navršio 14 godina. Zakon o krivičnom postupku BiH, Zakonom o krivičnom postupku FBiH i Zakonom o krivičnom postupku BDBiH propisuje se da će se krivični postupak obustaviti i o tome obavjestiti organ starateljstva, ako se u toku postupka utvrdi da maloljetnik u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina. Zakon o krivičnom postupku RS propisuje da se postupak ne može voditi prema maloljetniku koji nije navršio 14 godina. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske definiše pojam djeteta kao „svako lice koje nije navršilo 18 godina života. Istovjetni zakon u Federaciji BiH, definiše pojam djeteta kao „svaka osoba koja nije navršila 18 godina života“. Zakon o ombudsmanu za djecu RS definiše dijete kao svako lice koje nije navršilo 18 godina života, bez obzira na to da li je domaći ili strani državljanin, da li je rođeno u braku ili van braka, da li je usvojeno, te da li je pod roditeljskim staranjem ili bez roditeljskog staranja.

Entitetski krivični zakoni i zakon BD utvrđuju apsolutnu zabranu bilo kakvih polnih radnji sa djetetom, nezavisno od toga da li su one dobrovoljne ili čak inicirane od strane djeteta, s tim da je dijete osoba do 14 godina starosti. Osim toga, ovim zakonima izvanbračna zajednica punoljetne osobe sa maloljetnikom koji nije navršio 16 godina života smatra se krivičnim djelom. Porodičnim zakonima entiteta i distrikta propisano je da sud može dozvoliti sklapanje braka maloljetnom licu starijem od 16 godina u vanparničnom postupku.

U vezi sa načelom nediskriminacije, navodi se da zakonski okvir za zaštitu od diskriminacije u Bosni i Hercegovini čine i krivični zakoni na nivou Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko distrikta BiH, kojima su propisana krivična djela i kazne za odgovarajući nivo vlasti u BiH. Ovdje svakakao treba pomenuti i međunarodno-pravne instrumente kojima je Bosna i Hercegovina pristupila. Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, integrirana je u tekst Ustava BiH i prava i slobode predviđene u Konvenciji imaju prioritet nad ostalim zakonima u pravnom sistemu BiH, što znači ne samo da se direktno primjenjuje kao obavezna za nacionalne sudske i upravne organe, bez potrebe za donošenjem provedbenih propisa, nego ima i prednost u odnosu na sve ostale propise. Nadalje, ratificiranjem Konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, omogućena je zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu, što doprinosi kvalitetnijoj zaštiti BiH građana od diskriminacije. 2003. godine je usvojen Zakon o ravnopravnosti spolova, a 2009. godine, Zakon o zabrani diskriminacije. Krivični zakoni, odnosno Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH i Zakon o zabrani diskriminacije u BiH, širom otvaraju vrata zaštiti od diskriminacije i „neravnopravnosti“ spolova koju počinu organi vlasti i pojedinci, pred domaćim sudovima, što je izuzetno važno, za svaku državu koja je prošla kroz tranziciju. Relevantne odredbe vezane za diskriminaciju na osnovu spola u Krivičnom zakonu BiH su: Član 145 povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina; član 148 povreda prava na podnošenje žalbi i molbi; član 149 nedozvoljena upotreba osobnih podataka; Član 149a. Nezakonito uskraćivanje identifikacionih dokumenata; član 185 Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu; član 186 trgovina ljudima; Član 187 Međunarodno vrbovanje radi prostitucije; član 190 mučenje i drugi oblici okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja; član 204 povreda ravnopravnosti u obavljanju gospodarske djelatnosti;

Prilikom implementacije Konvencije, a posebno pri ostvarivanju garantovanih prava, odredbe o zabrani diskriminacije po bilo kom osnovu sadržane su u Ustavu BiH, entitetskim i kantonalnim Ustavima i Statutom BDBiH, ali i u zakonima u oblasti obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, krivičnom zakonodavstvu i u drugim oblastima. Uživanje prava i sloboda, predviđenih u Ustavima ili međunarodnim sporazumima za zaštitu ljudskih prava, navedenim u ustavnim Aneksima, osigurano je svim osobama u BiH, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Zakonom o zabrani diskriminacije BiH uspostavlja se okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u BiH i uređuje sistem zaštite od diskriminacije. Zakon zabranjuje svaku neposrednu ili posrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, pola, nacionalnog ili socijalnog porijekla, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjeđenja, imovnog stanja, obrazovanja, spolnog izražavanja ili orijentacije, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, kao i svaku drugu okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi prava i sloboda u svim oblastima života. Zabrana diskriminacije po osnovu spola, eksplicitno je i detaljno propisana Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, kojim se ustanovljava zabrana diskriminacije na osnovu spola u javnom i privatnom životu. Krivično zakonodavstvo svih nivoa vlasti, ne sadrže posebno djelo diskriminacije, već je diskriminacije normirana kroz više članova važećih krivičnih zakona. Krivični zakoni sadrže odredbe kojima se sankcionišu krivična djela učinjena protiv slobode i prava čovjeka i građanina i kao posebno djelo tretira povredu ravnopravnosti i građanina. Krivično djelo povrede ravnopravnosti čovjeka i građanina propisano je u odredbama KZ BiH, kao i entitetskim i Krivičnim zakonom Brčko distrikta BiH a sastoji se u uskraćivanju ili ograničavanju prava utvrđenih Ustavom BiH, potvrđenih međunarodnim ugovorom, zakonom BiH, drugim propisom BiH ili općim aktom BiH, ili u davanju pojedincu neopravdanih povlastica i pogodnosti, između ostalog i na osnovu razlika u spolu. Propisano je i da će krivično djelo postojati ako se uskrati ili ograniči i pravo građanina na slobodno zapošljavanje na cijelom području BiH i pod jednako propisanim uslovima, te ako se povreda ravnopravnosti građana odnosi na pravo upotrebe jezika i pisma, a što se ne mora činiti na osnovu navedenih razlika u nacionalnosti, rasi, i dr. između građana. Ovo krivično djelo prema odredbama KZ BiH i KZ FBiH mogu izvršiti službene i odgovorne osobe, dok se prema krivičnim zakonima RS i Brčko distrikta BiH, kao izvršilac može pojaviti, pored službenih osoba, i svaka druga osoba koja na osnovu razlike, između ostalog, u spolu i spolnoj orijentaciji, uskrati ili ograniči slobodu ili pravo čovjeka utvrđene relevantnim pravnim aktima. Bitno je napomeniti da se podstrekavanje na diskriminaciju zasnovanu na spolu tumači u smislu odredbi krivičnih zakona kojima se definiše podstrekavanje „ko drugog s namjerom potiče da počinu krivično djelo, kaznit će se kao da ga je sam počinio“; „ko drugog s namjerom potiče na počinjenje krivično djela za koje se može izreći kazna zatvora tri godine ili teža kazna, a krivično djelo ne bude ni pokušano, kaznit će se kao za pokušaj krivičnog djela“, „podstrekavanje na počinjenje krivičnog djela se smatra naročito: upućivanje molbe, ubjeđivanje ili nagovaranje, prikazivanje koristi od počinjenja krivičnog djela, davanje ili obećanje poklona, zloupotreba odnosa podređenosti ili ovisnosti, dovođenje ili održavanje osobe u stanju stvarne zablude ili pravne zablude“. Entitetskim zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku utvrđuju se posebna pravila postupanja i prema djeci koja su žrtve ili svjedoci po kojima su dužni da postupaju sudovi, tužilaštva, uključujući ovlašćena službena lica, organi starateljstva, porodice, škole, institucije na svim nivoima društvene zajednice, kao i drugi učesnici uključeni u krivičnu proceduru na način kojim se bez diskriminacije unapređuje osjećaj dostojanstva i lične vrijednosti djeteta, uzima u obzir uzrast djeteta, najbolji interesi djeteta, njegovo pravo na život, opstanak i razvoj, omogućava da dijete u skladu sa uzrastom i zrelošću izrazi svoje mišljenje po svim pitanjima koja se na njega odnose, pri čemu sva zalaganja treba da vode rehabilitaciji i socijalnoj reintegraciji djeteta i njegovom preuzimanju konstruktivne uloge u društvu. Član 4. navedenih Zakona sadrži odredbu koja se odnose na nediskriminaciju, i glasi: „Prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim licima u svim fazama postupka postupa se na isti način bez obzira na: rasu, boju kože, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, imovinsko stanje, status stečen rođenjem ili drugi status maloljetnika, njegovog roditelja, usvojioca ili

staraoca, kao i druge oblike različitosti”. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH u članu 3. osigurava jednake mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge lične osobine. Načelo diskriminacije inkorporirano je u članu 4. koji sadrži odredbu na osnovu koje „svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi“, a članom 35. propisuje da „škola ne smije vršiti diskriminaciju u pristupu djece obrazovanju ili njihovom učešću u obrazovnom procesu, na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu toga što su djeca s posebnim potrebama, ili na bilo kojoj drugoj osnovi“. Osim toga istim zakonom, u članu 34. je utvrđeno da „škola svoju ulogu i obaveze ostvaruje u okruženju koje razvija motivaciju za sticanje znanja, koje poštuje i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i nacionalni identitet, jezik i vjeroispovijest, koje je sigurno i u kojem ne postoji bilo kakav oblik zastrašivanja, zlostavljanja, fizičkog kažnjavanja, vrijeđanja, ponižavanja ili degradiranja ili štete po zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili upotrebom drugih opojnih i zakonom zabranjenih sredstava“. Zakonom o socijalnoj zaštiti RS, članom 3. propisano je da prava iz ovog zakona pripadaju osobama koja ispunjavaju propisane uslove bez obzira na razlike u rasi, boji kože, polu, jeziku, političkom, nacionalnom i vjerskom opredeljenju, socijalnom i ekonomskom porijeklu, mjestu rođenja, invalidnosti ili bilo kojem drugom statusu. Osim toga, istim članom ustanove socijalne zaštite obezbjeđuju ravnopravnost u pristupu i korištenju prava sadržanih u ovom zakonu i u svom djelovanju sprječavaju svaki vid diskriminacije, direktne ili indirektno, po bilo kom osnovu dok su fizičke i pravne osobe koje primjenjuju ovaj zakon dužna da poštuju dostojanstvo, ličnost korisnika i da brinu o njegovom interesu. Zakoni u oblasti socijalne zaštite FBiH i BDBiH eksplicitno ne sadrže odredbe zabrane diskriminacije.

Kao osnovne zakonodavne ili druge mjere kojima se osigurava da su djeca zaštićena od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja u skladu sa Konvencijom, navodi se sljedeće: Osnovni oblik zaštite djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja sadržan je u okviru krivičnih zakona koji se primjenjuju u BiH. Dravni Krivični zakon, u grupi krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, propisuje određena krivična djela koja sadrže seksualnu zloupotrebu djece, odnosno u kojima se kao oštećeni pojavljuju osobe mlađe od 18 godina starosti i to: zasnivanje ropskog odnosa i prevoza lica u ropskom odnosu, trgovina ljudima, međunarodno vrbovanje radi prostitucije. U entitetskim krivičnim zakonima i krivičnom zakonu distrikta, u poglavljima „krivična djela protiv spolnog integriteta i morala“ i „krivična djela protiv braka i porodice“, pojavljuje se čitav niz krivičnih djela koja sadrže elemente seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (osobe do navršenih 14 godina starosti) odnosno maloljetnika (osobe do navršenih 18 godina starosti): Silovanje, Spolni odnošaj s nemoćnom osobom, Obljuba nad nemoćnim licem, Spolni odnos s nemoćnim licem, Spolni odnošaj sa djetetom, Polno nasilje nad djetetom, Spolni odnos s djetetom, Spolni odnošaj zloupotrebom položaja, Obljuba zloupotrebom položaja, Spolni odnos zloupotrebom položaja, Bludne radnje, Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom, Zadovoljavanje polnih strasti pred drugim, Navođenje na prostituciju, Trgovina maloljetnim licima, Trgovina ljudima, Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije, Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju, Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije, Upoznavanje djeteta s pornografijom, Rodoskrvnuće, Rodoskrvnjenje. Krivična djela, koja se najčešće pojavljuju u sticaju sa navedenim djelima su: Vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, Zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica, Krivični zakon Federacije BiH još uvijek nije usklađen sa međunarodnim standardima u oblasti trgovine ljudima. Ne uvažava se ugroženi položaj osoba ispod 18 godina starosti, te se i dalje traže dokazi da su učinioi poticali, navodi ili prisilili tu osobu na seksualno iskorištavanje. Izmjenama i dopuna Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2010. godine izvršeno je usklađivanje sa Lanzarote konvencijom i drugim međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Tako je prije svega kod krivičnog djela “proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije” izvršeno proširivanje radnje izvršenja na način da je pored proizvodnje i prikazivanja dječije pornografije, inkriminisana i radnja „posjedovanja“ dječije pornografije. Osim toga, nave-

denim izmjenama su pooštrene i krivične sankcije za ovo krivično djelo. Kada je u pitanju procesno zakonodavstvo, procesuiranje izvršioca krivičnih djela protiv spolne slobode i morala vrši se po državnom, entitetskim zakonima o krivičnom postupku i distrikta, koji u suštini ovu materiju reguliraju na identičan način. Zakoni sadrže odredbe koje propisuju poseban obzir prema određenim kategorijama djece i maloljetnika u krivičnom postupku. Radi se o maloljetnim oštećenima i o žrtvama, kako ih zakon naziva, „seksualnih delikata“. U krivičnim procesnim zakonima je propisana obaveza prijavljivanja krivičnih djela. Službene i odgovorne osobe u svim organima vlasti na svim nivoima vlasti, javnim preduzećima i ustanovama, dužne su da prijave krivična djela o kojima su obaviještene ili za koja saznaju na koji drugi način. U takvim okolnostima, službena ili odgovorna osoba će poduzeti mjere da bi se sačuvali tragovi krivičnog djela, predmeti na kojima je ili pomoću kojih je učinjeno krivično djelo i drugi dokazi o njima i obavijestiti će ovlaštenu službenu osobu ili tužilaštvo bez odlaganja.

Zdravstveni radnici, nastavnici, odgajatelji, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe koje su ovlaštene ili dužne da pružaju zaštitu i pomoć maloljetnim osobama, da vrše nadzor, odgajanje maloljetnika, a koji saznaju ili ocijene da postoji sumnja da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužni su o toj sumnji odmah obavijestiti ovlaštenu službenu osobu ili tužioca. Zakon propisuje i pravo građanina da prijavi izvršenje krivičnog djela. Svako je dužan da prijavi učinjenje krivičnog djela kada neprijavljivanje krivičnog djela predstavlja krivično djelo, kao što je slučaj kod krivičnih djela protiv spolne slobode i morala počinjena nad djecom. U slučaju neprijavljivanja krivičnog djela, tj. nepostupanja po ovim odredbama, i to u samo određenim slučajevima, može predstavljati krivično djelo iz čl. 230 Krivičnog zakona BiH - “Neprijavljivanje krivičnog djela ili počinioaca”, za čiji se osnovni oblik može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, a za kvalificirani oblik kazna zatvora od pet godina ili teža kazna”, što se odnosi i na krivična djela seksualnog nasilja nad djecom. Entitetskim zakonima o zaštiti nasilja u porodici izričito se zabranjuje bilo koji oblik nasilja u porodici. U smislu ovih zakona, nasilje u porodici predstavlja svaku radnju kojom se članu porodice nanosi fizička, psihička ili seksualna bol ili patnja i/ili ekonomska šteta, kao i prijetnja koja izaziva strah od fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice, odnosno svaka radnja člana porodice ili porodične zajednice kojom se ugrožava spokojstvo, psihički, tjelesni, seksualni ili ekonomski integritet drugog člana porodice ili porodične zajednice. Kao jednu od radnji izvršenja nasilja u porodici važeći zakoni o zaštiti od nasilja u porodici definišu i “seksualno uznemiravanje”. Zdravstveni i socijalni radnici, nastavnici, odgajatelji, medicinske, obrazovne i druge ustanove i organi, kao i nevladine organizacije koji u obavljanju svoje dužnosti saznaju za učinjene radnje nasilja u porodici, dužni su odmah po saznanju prijaviti učinjene radnje nasilja u porodici nadležnoj policijskoj upravi. Prijavu su dužni dostaviti i članovi porodice, kao i svaki građanin koji sazna za učinjene radnje nasilja u porodici, a posebno ako je žrtva nasilja djetete. Osoba koja ne izvrši obavezu prijavljivanja radnji nasilja u porodici čini prekršaj, osim u slučaju kada nasilje u porodici prijavi žrtva nasilja.

Zakonom su propisane novčane kazne za prekršaj službene osobe zaposlene u obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj ustanovi, koja ne prijavi nasilje u porodici, kao i za članove porodice koji ne prijave nasilje u porodici kada je žrtva djetete. Policija, tužilaštvo, sud, organi starateljstva i druge službe nadležne za socijalnu i zdravstvenu zaštitu dužne su žrtvi porodičnog nasilja pružiti zaštitu od nasilničkog ponašanja i to po hitnom postupku. Prema Zakon o zaštiti nasilja u porodici RS posebnu pomoć i zaštitu uživa djetete. Porodični zakoni zabranjuju nasilničko ponašanje u porodici pod kojim se podrazumijeva “svako narušavanje fizičkog ili psihičkog integriteta”, tako da ova odredba tautološki znači da se zabranjuje i seksualno zlostavljanje djece u porodici. Posebnom zakonskom odredbom zakonodavac je propisao pravo djeteta na zaštitu od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zapostavljanja i zanemarivanja. Porodični zakon FBiH nalaže roditeljima dužnost i pravo da štite djetete od svih oblika poroka, pa tako i od seksualne zloupotrebe. Porodični zakon RS propisuje da roditelji i ostali članovi porodice ne smiju djetete podvrgavati ponižavajućim postupcima, među kojima su svi oblici seksualnog zlostavljanja, kao i da će se roditelju koji seksualno iskorištava djetete

oduzeti roditeljsko pravo. Kao dužnost roditelja izričito navodi čuvanje i zaštitu djeteta od prostitucije i seksualne zloupotrebe. Osim toga, Porodični zakoni i Zakoni o socijalnoj i dječjoj zaštiti regulišu pitanja preventive, asistencije i zaštite djece žrtava seksualnog iskorištavanja.

U vezi sa donošenjem državne strategiju i/ili akcionog plana za borbu protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece i glavnih oblasti djelovanja i tijela odgovornih za njegovu ili njihovu implementaciju, se navodi da je Vijeće ministara BiH 13.07.2013. godine usvojilo Akcioni plan za djecu 2011-2014 godina. Akcioni plan za djecu definiše zaštitu djece od prodaje, dječije prostitucije i dječije pornografije, kako bi se spriječila trgovina djecom. Kao mjere, Akcioni plan navodi: Mjera 1. - Razvijati i centralizovati mehanizme za sistematično prikupljanje podataka u svim područjima koja se tiču provođenja Fakultativnog protokola, uključujući uspostavu baza podataka u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine za praćenje provođenja Konvencije i Fakultativnog protokola. Mjera 2. - Napraviti koordinisan sistem za sveobuhvatno prikupljanje podataka, razvrstanih, između ostalog, po dobi, spolu, geografskom položaju i društveno- ekonomskom položaju koji pokriva sve osobe mlađe od 18 godina. Mjera 3. - Izraditi državni plan djelovanja usmjeren na rješavanje pitanja koja su obuhvaćena Fakultativnim protokolom i osigurati odgovarajuće ljudske i finansijske resurse za njegovo provođenje. Mjera 4. - Izraditi informacione i obrazovne programe i dugoročne kampanje za podizanje svijesti o preventivnim mjerama protiv prodaje djece, dječije prostitucije i dječije pornografije i njihovim štetnim učincima. Provođenje Akcionog plana je zajednička odgovornost vlasti Bosne i Hercegovine i odnosi se na cijeli prostor BiH. S tim u vezi, neophodno je da sve vlade u okviru svojih nadležnosti u provođenju ciljeva Akcionog plana, donesu svoje operativne akcione planove. Novoformirano Vijeće za djecu BiH je glavno tijelo za praćenje njegove implementacije. Opšti zaključak je da se aktivnosti koje su vođene u cilju implementacije mjera iz oblasti zaštite ranjivih grupa djece osigurala zaštita djece stranaca u pogledu ostvarivanja njihovih prava. Na sjednici Vijeća ministara BiH 28.11.2012. godine donesena je Odluka o usvajanju državne Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH, za razdoblje od 2012. do 2015. godine. Strateški cilj je uspostava multidisciplinarnog i održivog sistema za prijavljivanje i evidentiranje slučajeva nasilja nad djecom, adekvatnog i održivog sistema podrške, finansiranja i prikupljanja podataka, kako bi se unaprijedila prevencija, zaštita djece žrtava nasilja u Bosni i Hercegovini, te uspostavilo sigurno okruženje u kome će biti ostvareno pravo svakog djeteta da bude zaštićeno od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja i iskorištavanja. Strateške mjere se odnose na četiri glavna izazova: 1. Prevenciju, ponovno naglašavajući probleme blagovremenog otkrivanja, prijavljivanja i sistema evidentiranja slučajeva nasilja nad djecom; 2. Održivost sistema podrške i finansiranja aktivnosti; 3. Sisteme zaštite djece i 4. Monitoring, evaluaciju i zagovaranje koji su hronološki predloženi radi lakšeg praćenja realizacije Strategije. Strategijom je određeno da se generalni cilj realizira provođenjem kontinuiranih mjera: Izrada priručnika za multidisciplinarnu edukaciju svih ključnih aktera u borbi protiv nasilja nad djecom (kako prepoznati nasilje, na koji način i kome ga prijaviti u sektorima: zdravstva, policije, socijalne zaštite, obrazovanja); Izrada programa za senzibilizaciju i animaciju šire javnosti za prepoznavanje i prijavljivanje slučajeva nasilja nad djecom; Na osnovu urađene analize usaglašenosti zakona u BiH a s ciljem usklađivanja i unapređenja zakonskih rješenja, inicirati izradu prijedloga za izmjene i dopune zakona kako bi se unaprijedio sistem zaštite djece od nasilja; Uspostaviti na općinskom nivou koordinacione timove za borbu protiv nasilja nad djecom; Uspostaviti, unaprijediti i ojačati postojeće nadležne odjele/odsjeke za borbu protiv internet kriminala u okviru policijskih agencija u Bosni i Hercegovini; Uspostaviti, prema potrebi, općinska, međuopćinska, regionalna i kantonalna multidisciplinarna savjetodavna tijela za djecu, mlade i roditelje u kojima bi se razvila mreža informativnih, edukativnih, savjetodavnih usluga i drugih programa namijenjenih porodicama, roditeljima i djeci. Od strateških mjera karakterističnih za pojedine godine implementacije u vezi sa zaštitom djece od nasilja se navode: Izrada protokola/smjernica za postupanje s djecom žrtvama nasilja u Bosni i Hercegovini u kontekstu definiranja sistema blagovremenog otkrivanja, prijavljivanja i evidentiranja, Preduzimanje odgovarajućih mjera s ciljem povećanja kapaciteta centara za socijalnu zaštitu, nadležnih lokalnih zdravstvenih

službi te poboljšanja kapaciteta obrazovnih institucija, sudova, tužilaštava i policijskih agencija, Revidiranje sistema prikupljanja podataka o nasilju nad djecom koji uključuje informatičku podršku i povezivanje svih nadležnih institucija i povezivanje s nevladinim sektorom, Završiti proces uključivanja socijalnih radnika u sisteme osnovnog i srednjeg obrazovanja, Provesti istraživanje o dužini vođenja istražnih i sudskih postupaka s ciljem sprečavanja sekundarne i tercijarne viktimizacije žrtava. Za sve mjere određeni su nosioci aktivnosti, vrijeme implementacije, način finansiranja, pokazatelji uspjeha i izvještajna jedinica. Os strane NVO-a u 2012. godini uspostavljeno je nezavisno monitoring tijelo za praćenje implementacije navedene Strategije koje je kao takvo i formalno verifikovano od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Nezavisni monitoring tim čine sedam NVO. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 26.03.2013. godine, razmotrilo je i usvojilo Strategiju suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015 i Akcioni plan implementacije Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2013-2015. Ovaj strateški dokument fenomenu trgovine ljudima pristupa u širem i užem smislu. U prvom slučaju, efikasna borba protiv trgovine ljudima se posmatra kao integralni dio nastojanja da se dostignu standardi Evropske unije i njihova harmonizacija sa Acquis Communautaire, postavljeni u preporukama Evropskog partnerstva i Izvještaja o napretku, kao i u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Uža perspektiva efikasnu borbu protiv trgovine ljudima posmatra kroz fokus zaštite žrtava kojima se, nakon identifikacije i spašavanja iz lanaca trgovine ljudima, na svaki način treba pružiti odgovarajuća zaštita i pomoć, kako bi se osigurala njihova reintegracija i spriječila ponovna viktimizacija. Na taj način, predmetni dokument sadrži niz preventivnih i represivnih mjera heterogene prirode, čija integralna implementacija treba doprinijeti smanjenju broja žrtava trgovine ljudima i zaštiti ljudskih prava uopšte. Ovaj strateški dokument baziran je na analizi implementacije Državnog akcionog plana za suzbijanje trgovine ljudima u BiH 2008-2012 odnosno analize uspjeha i preporuka za unapređenje stanja svake strateške mjere iz ovoga plana. Strategija je definisala i osnovne principe kojima će se voditi institucije vlasti i organizacije građanskog društva u provođenju aktivnosti suprotstavljanja trgovini ljudima, a to su: poštivanje ljudskih prava, nediskriminacija, učešće i odgovornost vlasti, interdisciplinarni i multisektorski pristup, zaštita prava djeteta, međunarodna i regionalna saradnja, uključivanje šire društvene zajednice, održivost i rodno senzibilni pristup. Strategija je postavila pet strateških ciljeva: Podrška; Prevencija; Procesuiranje; Proaktivna zaštita i Partnerstvo. Unutar svakog strateškog cilja razrađene su strateške mjere koje su konkretizovane, odnosno pragmatično razrađene Akcionim planom. Identifikacija žrtava trgovine ljudima, posebno djece, je izuzetno složen i zahtjevan zadatak, zbog čega Strategija predviđa niz mjera, a Akcioni plan niz aktivnosti koje su usmjerene na osnaživanje i jačanje stručnih kapaciteta svih aktera, koji u skladu sa svojim nadležnostima i odgovornostima mogu doći u kontakt sa potencijalnim žrtvama trgovine ljudima, uključujući sudije, tužioce, graničnu policiju, temeljnu policiju, kriminalističke istražioce, SIPA-u, stručne saradnike u tužilaštvima, Službu za poslove sa strancima, službenike Ministarstva vanjskih poslova, Agencije za državnu službu, inspekcije rada, ugovorno-turističke inspekcije, tržišne inspekcije, policijske akademije, socijalne radnike, pedagoge u školama, zdravstvene radnike, psihologe, zaposlenike dnevnih centara, novinare, NVO. U okviru proaktivne zaštite žrtava trgovine ljudima, Strategija ukazuje na značaj multidisciplinarnog pristupa i partnerstva vladinog i nevladinog sektora koji treba osigurati održive programe i procedure za zaštitu žrtava svih oblika trgovine ljudima. Za praćenje sprovođenja strategije zadužena je Radna grupe za praćenje implementacije Strategije za borbu protiv trgovine ljudima i akcionog plana. Radnom grupom predsjedava nacionalni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i u njen sastav ulaze predstavnici resornih ministarstava i agencija kao i predstavnik civilnog društva. Akcioni plan za poboljšanje sistema zaštite od dječije pornografije i drugih oblika seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece putem informacionih i komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini 2010-2012 godine, između ostalog, definiše plan akcije za suzbijanje dječije pornografije u Bosni i Hercegovini i to: Prevencija - s ciljem uspostavljanja neophodnih mehanizama i razvijanja svijesti u vezi sa sigurnim korištenjem interneta i potrebe za zaštitom djece i maloljetnika od rizika koji su povezani sa korištenjem interneta koji uključuju, ali nisu isključivo ograničeni na pedofiliju i dječiju pornografiju. Aktivnosti koje treba sprovesti da bi se ostvario postavlj-

jeni cilj su: Uspostava linije za pomoć, izrada internet portala kao jedinstvenog mjesta za podizanje svijesti o sigurnoj upotrebi interneta, promotivni spotovi, uključivanje u kampanju „Safer Internet Day” i obilježavanje Dana bezbjednog interneta, podizanje svijesti o postojanju i prisutnosti problema. usklađivanje, izmjene i dopune zakonodavnog okvira u Bosni i Hercegovini, sljedećim aktivnostima: Pristupiti novim međunarodnim dokumentima, Usklađivanje krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini, Usklađivanje zakona o krivičnom postupku u Bosni i Hercegovini, Iniciranje pripreme i potpisivanje protokola o saradnji institucija uključenih u suzbijanje dječije pornografije. Jačanje institucionalnih kapaciteta policije, sljedećim aktivnostima: Oformiti posebna odjeljenja za sajber kriminal, Poboljšati saradnju između policijskih agencija, Napraviti jedinstvenu bazu za black liste u okviru SIPA-e, Poboljšati saradnju policije i nevladinih udruženja, Obezbjediti kapacitete za saradnju policajaca koji rade na suzbijanju dječije pornografije i pedofilije, Obezbjediti potrebne tehničke postavke za istraživanje krivičnih djela dječije pornografije. Saradnja sa internet servis provajderima u sljedećim aktivnostima: Nabavka opreme, Dalji razvoj i unapređenje postojećih kapaciteta sa internet servis provajderima i saradnje s njima, Priprema i usvajanje pravila o zaštiti djece od dječije pornografije, Razviti i sistem prijavljivanja i razmjene informacija, Razviti sistem prijavljivanja od strane građana, a posebno djece i unaprijediti razmjenu informacija institucija, Razviti međunarodnu i regionalnu saradnju, Razraditi sistem informisanja javnosti. Obezbjediti podršku žrtvama - rehabilitacija i reintegracija, u cilju da se obezbjedi da žrtve dobiju hitnu i sveobuhvatnu pomoć, bez obzira da li su podnijeli prijavu, ukučujući medicinsku pomoć, medicinske preglede i tretmane, zajedno sa posttraumatskom i socijalnom podrškom, uz pružanje pravne pomoći, i to bi trebalo biti povjerljivo, besplatno i dostupno 24 sata na dan. Aktivnosti za postizanje postavljenog cilju su: Programi rehabilitacije i reintegracije žrtve, Uspostavljanje jedinstvenih standarda, Uspostavljanje minimalnih standarda, Fondovi za odštetu žrtvama, Ojačati obavezu zajedničkog djelovanja između sektora obrazovanja, zdravstvenih i socijalnih službi.

U vezi sa koracima preduzetim kako bi se podsticala participacija djece, prema kapacitetima učešća, u razvoju i implementaciji državnih politika, programa ili nekih drugih inicijativa koje se odnose na borbu protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, ističe se da je princip participacije i mogućnost da se mišljenje djeteta čuje, zastupljen je u zakonima koji regulišu oblast porodičnih odnosa, socijalne i dječje zaštite, odnosno krivično-pravne zaštite. Na nivou ustavnih načela, ovo pravo je priznato svim licima pod jurisdikcijom Bosne i Hercegovine bez razlike po osnovu starosne dobi. Porodičnim zakonima pored ostalog, predviđeno da je organ starateljstva dužan da, prije određivanja porodičnog smještaja, omogući djetetu da slobodno izrazi svoje mišljenje u vezi sa porodičnim smještajem i da to mišljenje cijeni u skladu s uzrastom i zrelošću djeteta; dijete ima pravo da blagovremeno dobije sva obavještenja koja su mu potrebna za formiranje mišljenja; dijete koje je navršilo 10 godina života može slobodno i neposredno izraziti svoje mišljenje u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, odnosno može se samo, odnosno preko nekog drugog lica ili ustanove, obratiti sudu ili organu uprave i zatražiti pomoć u ostvarivanju ovog svog prava. Propisima iz oblasti obrazovanja osnivaju se vijeća učenika u svim školama kao jednog od oblika putem koga djeca mogu uticati na planove, mjere, iznositi svoja mišljenja i stavove i dobiti povratnu informaciju o tome. Projekat “Zaštita djece izložene riziku i djece u kontaktu sa pravosudnim sistemom u Bosni i Hercegovini”, u okviru kojeg je implementirana i javna kampanja “Pravda za svako dijete”, realizovan je uz punu saradnju nadležnih ministarstava i policijskih stanica u 10 općina u BiH. Sveobuhvatni cilj projekta je da se primjenom međunarodnih normi i standarda doprinese unapređenju položaja i poštovanju prava djece u sukobu sa zakonom, djece žrtava i svjedoka krivičnih djela kada dođu u dodir sa pravosudnim ili drugim organima gdje je potrebno donošenje sudske, upravne ili vanskudske odluke. Prvi pojedinačni cilj je da se unaprijedi postupanje sa djecom u sukobu sa zakonom i omogući da postupak za saslušanje djece u ulozi oštećenog i svjedoka bude prilagođen djeci. Drugi pojedinačni cilj jeste da se unaprijedi primjena programa prevencije, alternativnih postupaka i mjera zasnovanih na pravima djeteta i restorativnom pravosuđu, kao i programa rehabilitacije i reintegracije. Nevladine organizacije, Ombudsmen za djecu RS i Ombudsmen za ljudska prava BiH podstiču participaciju djece i u ovoj oblasti,

ali je i dalje teško da stavovi djece budu uzeti u obzir kod donošenja državnih ili entitetskih politika. Mreža mladih savjetnika ombudsmana za djecu je tijelo koje formira Ombudsman za djecu Republike Srpske i ima savjetodavnu i saradničku ulogu. Mreža mladih savjetnika okuplja djecu/mlade iz cijele Republike Srpske s ciljem ostvarivanja participacije djece/mladih u svim pitanjima koja ih se tiču, njihovog slobodnog izražavanja mišljenja, omogućavanja pristupa informacijama i upoznavanja mladih sa UN Konvencijom o pravima djeteta. Radeći na ostvarivanju ovih ciljeva, djeca će se baviti pitanjima vezanim za sva prava koja im garantuje Konvencija i time doprinijeti kvalitetnijem i potpunijem sagledavanju stanja prava djeteta u Republici Srpskoj. Mladi savjetnici prvenstveno putem eforuma, na sastancima lokalnim, regionalnim, tematskim, okruglim stolovima razmjenjuju iskustva i mišljenja (o raznim temama i pitanjima iz svih oblasti života djece/mladih) međusobno i s predstavnicima ombudsmana za djecu. Odjel za prava djeteta Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH je u 2012. i 2013. godini u sklopu projekta „Jačanje kapaciteta Odjela za praćenje prava djece Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH” proveo niz aktivnosti na promicanju prava djece. Jedna od tih aktivnosti je projekt „Ombudsman u vašoj školi”. Rezultati tih aktivnosti su upoznavanje djece s pravima zajamčenim Konvencijom o pravima djeteta, čime se postiže senzibiliziranost djece za djelovanje u skladu s Konvencijom o pravima djeteta, potaknutost i motiviranost za uzimanje aktivne uloge u borbi za ostvarivanje svojih prava, a svakako i dodatna izobrazba o ulozi ombudsmana i mehanizmima djelovanja ove institucije u slučajevima povrede ili zaštite prava djece, a s ciljem da djeca prepoznaju Instituciju ombudsmana kao partnera u ostvarivanju svojih prava.

U vezi sa uzimanjem u obzir stavova, potreba i gledišta djece koje su žrtve prilikom određivanja pravnih ili ostalih mjera za pomoć žrtvama, ističe se slijedeće: Prema zakonima o socijalnoj zaštiti mišljenje djeteta se uzima u obzir u postupku ostvarivanju prava iz socijalne zaštite. U postupku u kome se odlučuje o pravima djeteta u socijalnoj zaštiti nadležni organ je dužan da omogući djetetu da izrazi svoje mišljenje u skladu sa uzrastom i njegovim sposobnostima. Entitetskim zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku utvrđuju se posebna pravila postupanja prema djeci koja su žrtve ili svjedoci po kojima su dužni da postupaju sudovi, tužilaštva, uključujući ovlašćena službena lica, organi starateljstva, porodice, škole, institucije na svim nivoima društvene zajednice, kao i drugi učesnici uključeni u krivičnu proceduru na način kojim se bez diskriminacije unapređuje osjećaj dostojanstva i lične vrijednosti djeteta, uzima u obzir uzrast djeteta, najbolji interesi djeteta, njegovo pravo na život, opstanak i razvoj, omogućava da dijete u skladu sa uzrastom i zrelošću izrazi svoje mišljenje po svim pitanjima koja se na njega odnose, pri čemu sva zalaganja treba da vode rehabilitaciji i socijalnoj reintegraciji djeteta i njegovom preuzimanju konstruktivne uloge u društvu. Ombudsmeni za djecu RS su u periodu od decembra 2011. godine do kraja maja 2012. godine na nivou Republike Srpske sprovedo istraživanje o fenomenu seksualne eksploatacije djece. Polazna osnova za sve aktivnosti koje su preduzete u ovom istraživanju je Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, a obuhvaćeni svi oblici seksualne eksploatacije djece koji su definisani članovima 18. do 23. navedene Konvencije. Istarživanje je sprovedeno s ciljem utvrđivanja stepena razumijevanja pojma seksualna eksploatacija djece i razumijevanje trendova u ovoj oblasti, utvrđivanja stanja u oblasti prevencije seksualne eksploatacije djece u posljednje četiri godine i formulisanje preporuka za unapređenje sistema prevencije i utvrđivanja stanja u oblasti zaštite djece - žrtava seksualne eksploatacije u posljednje četiri godine i formulisanje preporuka za unapređenje sistema pomoći i podrške. U cilju dobijanja sveobuhvatnih rezultata i građenja jasne slike o pravom stanju stvari u ovoj oblasti, Ombudsmen za djecu je informacije potraživao i od same djece i na taj način obezbijedio njihovo učešće. Metodologija je predviđela obavljanje razgovora, kako sa djecom žrtvama, tako i sa drugom djecom u cilju dobijanja informacija o stepenu njihove informisanosti, kao i stepenu njihove svijesti o samom problemu. Istraživanje je obuhvatilo prikupljanje podataka putem unaprijed pripremljenih i usklađenih upitnika iz oblasti socijalne zaštite, krivično-pravne zaštite i nevladinog sektora; fokus grupnih intervju sa profesionalcima, dubinskih pojedinačnih intervju sa djecom, studija slučaja i grupne diskusije na okruglom stolu. Na bazi podataka prikupljenih intervjuima, kao i podatka iz spisa tri centra za socijalni

rad i nadležnih sudova, stručni tim je uradio studije slučaja i dostavio pismeni izvještaj. Intervjue su obavila stručna i senzibilisana lica koja dobro poznaju ovu problematiku i koja su već angažovana u direktnom radu sa djecom žrtvama. Cilj ovih razgovora je bio sagledavanje problema iz ugla djeteta – žrtve, kao i utvrđivanja vrste asistencije, pomoći i zaštite koju su nadležni organi pružali u konkretnim slučajevima. Stavovi djece su uzeti u obzir prilikom davanja preporuka i mišljenja.

U vezi sa specijalizovanim tijelima ili mehanizmima, izvještaj navodi da je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je u cilju izvršenja obaveza koje ima Bosna i Hercegovina u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i njena dva fakultativna protokola, 04.12.2012. godine donijelo Odluku o formiranju Vijeća za djecu Bosne i Hercegovine kao stručnog, savjetodavnog i koordinirajućeg tijela Vijeća ministara BiH. Vijeće za djecu sada djeluje pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH i sastoji se od 13 članova koji se imenuju iz reda državnih službenika, nevladinih organizacija i akademske zajednice. Vijeće za djecu ima značajnu ulogu u promociji i zaštiti prava djeteta i u okviru svoje nadležnosti odgovorno je za iniciranje i aktivno učestvovanje u izradi i monitoringu strateških, planskih i akcionih dokumenata iz oblasti prava djeteta, praćenje primjene Akcionog plana za djecu i saradnju sa Odjelom za praćenje prava djeteta u okviru Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH i drugih radnih tijela Pralamenta BiH. Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH uspostavljena je 1996. godine sukladno aneksima IV. i VI. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini kao neovisna institucija za zaštitu ljudskih prava i promicanje dobre uprave i vladavine prava. U sadašnjim uvjetima, ombudsman BiH funkcioniра na temelju Ustava BiH i Zakona o ombudsmanu za ljudska prava BiH, kojim su zajamčeni neovisnost i okvir infrastrukture za zaštitu i promicanje ljudskih prava i temeljnih građanskih sloboda. U okviru ove institucije postoji Odjel za praćenje prava djece. Odjel za praćenje prava djece vrši: prijem i registrovanje žalbi zbog kršenja prava i sloboda djece i postupa po tim ž. žalbama, prijem građana koji mu se obrate radi pružanja pomoći u zaštiti prava i sloboda djece, praćenje stanja prava i sloboda djece, pripremanje izvještaja o stanju prava djece, blagovremeno izvještavanje Ombudsmena o uočenim problemima u ostvarivanju i zaštiti ljudskih prava i sloboda djece, praćenje funkcionisanja zakonodavne, izvršne i sudske vlasti od značaja za ostvarivanje prava djece, saradnju sa ostalim odjelima, posebno u slučajevima kada su kršenja prava djece vezana za kršenje prava građana. Odjel za praćenje prava djece posebnu pažnju posvećuje zaštiti prava i sloboda djece, posebno ugroženih kategorija izbjeglica, raseljenih lica i socijalno ugroženih kategorija; afirmaciji prava i sloboda djece; analizi ključnih uzroka nefunkcionisanja struktura vlasti kod donošenja odluka koje se tiču djece; uklanjanju prepreka za dosljednu primjenu međunarodnih konvencija ratifikovanih od strane BiH, posebno Konvencije o pravima djeteta. U Republici Srpskoj, odlukom entitetske Skupštine, formirana je nezavisna institucija Ombudsmen za djecu RS. Nadležnosti Ombudsmana za djecu utvrđene su zakonom. U obavljanju poslova iz svoje nadležnosti Ombudsman za djecu postupa u okviru Ustava, zakona i drugih propisa i opštih akata, kao i međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, rukovodeći se načelom pravičnosti i morala. Ombudsman za djecu: prati usklađenost zakona i drugih propisa u Republici Srpskoj koji se odnose na zaštitu prava djeteta s odredbama Ustava Republike Srpske, Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta; prati izvršavanje obaveza Republike Srpske koje proizilaze iz Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumentata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta; 3) prati primjenu svih propisa koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta; prati povrede prava i interesa djeteta; zalaže se za zaštitu i promociju prava i interesa djeteta; predlaže preduzimanje mjera za zaštitu i promociju prava, kao i za sprečavanje štetnih postupanja koja ugrožavaju prava i interese djeteta; obavještava javnost o stanju prava djeteta; obavlja druge poslove utvrđene Zakonom o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske. Ombudsman za djecu je ovlašten da Vladi, odnosno, Narodnoj skupštini podnese inicijativu za izmjenu ili dopunu zakona i drugih propisa i opštih akata. Takođe, Ombudsman za djecu je ovlašten i da organima državne uprave, organima, odnosno, službama jedinica lokalne samouprave, kao i drugim pravnim i fizičkim licima koja obavljaju poslove u vezi sa djetetom, predlaže preduzimanje mjera

za sprečavanje štetnih postupanja koja ugrožavaju njihova prava i interese, da upozori na nepravilnosti, te da zahtjeva izvještaje o preduzetim mjerama. Odlukom Vlade Republike Srpske formiran je Savjet za djecu Republike Srpske, kao stalno, savjetodavno, koordinirajuće, vladino tijelo zaduženo za pitanja iz oblasti prava djeteta u skladu sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i drugim međunarodnim instrumentima i sa Ustavom BiH i Republike Srpske.

U vezi sa zakonodavnim ili drugim mjerama preduzetim kako bi uspostavili ili odredili mehanizmi za prikupljanje podataka ili kontakt osobe, kako na državnom tako i na lokalnom nivou te u saradnji s organizacijama civilnog društva, a u cilju praćenja i vrednovanja fenomena seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, s dužnim poštovanjem prema zahtjevima za zaštitu ličnih podataka, u izvještaju se navodi sljedeće: Protokolom o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u Republici Srpskoj a koji uključuje i svaki oblik seksualnog nasilja nad djecom, između ostalog je definisano i prikupljanje podataka, vođenje evidencije i izrada godišnjeg izvještaja o nasilju nad djecom. U okviru Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske vode se statistički podaci za sva djela, pa tako i za prethodno pomenuta djela, tako da je moguće pratiti fenomen seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece.

O zakonodavnim ili drugim mjerama koje su preduzete kako bi organizovalo prikupljanje i arhiviranje podataka koji se odnose na identitet i genetski profil (DNK) osoba osuđenih za krivična djela koja su određena u skladu sa Konvencijom, navodi se da je uspostavljanje i održavanje baze podataka, rezultata analiza dezoksiribonukleinske kiseline izvršenih za potrebe krivičnih i drugih sudskih postupaka, uslovi i način uzimanja uzoraka biološkog porijekla, koji se koriste za analizu DNK, način i rokovi čuvanja uzoraka, te rokovi čuvanja i uklanjanja DNK profila iz baze podataka propisani su Zakonom o bazi podataka rezultata analiza DNK. Pravilnikom o načinu prikupljanja, pakovanja i transportovanja DNK uzoraka propisan je način prikupljanja, pakovanja i transportovanja uzoraka biološkog materijala uzetih za potrebe analize DNK. Zavod za sudsku medicinu Republike Srpske vrši DNK analize, sprovodi upoređivanje rezultata izvršenih DNK analiza i vrši statistička izračunavanja. Podaci o izvršenim DNK analizama čuvaju se u evidenciji Zavoda. Uspostavljanje i održavanje baze podataka DNK profila osumnjičenih i osuđenih lica, nestalih i neidentifikovanih lica i DNK profila dobijenih iz spornih bioloških tragova pronađenih u vezi sa krivičnim djelom vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske.

U vezi sa državnom ili lokalnom koordinacijom, saradnjom i partnerstvom, ističe se sljedeće: Ministarstvo sigurnosti BiH, odnosno Sektor za međunarodnu saradnju i evropske integracije koordinira aktivnosti svih aktera koji imaju veze sa trgovinom ljudima, prikuplja podatke o djeci žrtvama trgovine od tužilaštava, službi za provođenje zakona, centara za socijalni rad i nevladinih organizacija. Podaci su razvrstani prema tri indikatora: trgovina ljudima sa ciljem seksualnog iskorištavanja, prodaja djece radi sklapanja braka i prosjačenje. Glavni zadatak im je, pored prikupljanja podataka, izvještavanje o stanju na terenu i provođenje Strategije suprostavljanja trgovini ljudima i akcionog plana koji prati implementaciju Strategije. Djeca stranci koja su žrtve trgovine ljudima u nadležnosti su Službe za poslove sa strancima i Sektora za imigraciju. Služba ih smješta u sigurnu kuću. Sektor za imigraciju se stara o finansiranju sigurnih kuća, pa na taj način i o svim potrebama djeteta, vodi evidenciju o djeci strancima koja su žrtve trgovine ljudima. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u okviru svog budžeta izdvaja sredstva za pomoć nevladinom sektoru koji pruža direktnu pomoć žrtvama trgovine ljudima državljanima BiH. Izvjestan pomak načinjen na državnom nivou je i donošenje Smjernica za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u BiH koje se zasnivaju na sadržaju i obavezama propisanim u Strategiji za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH i čine njen sastavni dio. Smjernicama su definisane odgovornosti nadležnih institucija u oblasti zaštite djece od nasilja i hodogram postupanja i koordinaciju između obrazovnog sektora, sektora zdravstva, socijalne službe, policije i pravosudnih organa u slučajevima nasilja nad djecom. Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u RS, između ostalog definiše obaveze nadležnih u vaspitno-obra-

zovnim ustanovama, zdravstvenim ustanovama, ustanovama socijalne zaštite i policije za postupanje u slučaju kada je došlo do nasilja, te definiše oblike, način i sadržaj saradnje između nadležnih institucija. Između ostalog, cilj Protokola je koordinisani postupak i stalna saradnja nadležnih službi, kako bi se obezbjedila adekvatna reakcija u zaštiti djece i njihovih interesa.

Vezano za podsticanje saradnje između nadležnih državnih tijela, organizacija civilnog društva i privatnog sektora u cilju efikasnijeg sprječavanja i borbe protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, navodi se da Ministarstvo sigurnosti BiH ima potpisan protokol o saradnji sa nevladinim organizacijama MFS Emmaus i „Medica“ Zenica, koje preuzimaju brigu o djeci bez pratnje, ili u slučajevima kada su i majka i dijete žrtve trgovine ljudima. Federalno Ministarstvo Rada i socijalne politike, je za 2012. godinu predvidjelo sufinsiranje Sigurnih kuća. Ova sredstva namijenjena su za šest sigurnih kuća koje vode nevladine organizacije. U okviru projekta „Ti to možeš“, 2002. godine pokrenut je rad Skloništa za djevojke žrtve nasilja. Primarni cilj je obezbjeđivanje direktne zaštite djevojaka žrtava nasilja starosne dobi između 12 i 18 godina. Odlukom Vijeća ministara formirana je Udarne grupa za borbu protiv trgovine ljudima i organizirane ilegalne imigracije, kao oblika organiziranog kriminala. Udarne grupa djeluje na području cijele Bosne i Hercegovine i u njen sastav ulaze predstavnici tužiteljstava, organa unutarnjih poslova, poreskih organa, finansijske policije, državne granične službe, dakle svi koji mogu dati doprinos u borbi protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije. Udarne grupa blisko surađuje sa Državnim koordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, te sa Europskom policijom, Ministrastvom pravde pri Veleposlanstvu SAD u Sarajevu, ICITAP-om, međunarodnom organizacijom za imigracije IOM i različitim nevladinim organizacijama, koje se bave zaštitom žrtava trgovine ljudima. Udarne grupa je nadležna da, pod neposrednim rukovođenjem Glavnog tužitelja Tužiteljstva BiH, osigurava suradnju nadležnih tijela i organizacija, provodi istraživanje i obrazuje operativne istražne timove koji rade na prikupljanju i razmjeni relevantnih podataka i informacija vezano za slučajeve trgovine ljudima i vezane ilegalne imigracije, a sve u cilju njihovog suzbijanja.

Klub parlamentarki Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH je svoju konstituirajuću sjednicu, u maju mjesecu 2013. godine, posvetio ratificiranoj Konvenciji Vijeća Evrope o zabrani seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece, te obaveza koje proističu iz nje. Tematska sjednica je organizovana u partnerstvu sa organizacijom „Zemlja djece“ i „Zdravo da ste“ koje impelmentiraju projekat „Lanzarote konvencija“. Aktivno učešće su uzeli i predstavnici Institucije ombudsmena za ljudska prava, Federalnog tužilaštva i Kantonalnog suda u Sarajevu. Nakon prezentacije obaveza i odgovornosti iz Konvencije, rezultata istraživanja navedenih NVO o fenomenu seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece u BiH, definisane su preporuke u pravcu izmjena i dopuna Krivičnog zakona FBiH i njegovog usklađivanja sa Konvencijom. Klub parlamentarki je krajem 2013. godine podnio u parlamentarnu proceduru inicijativu za izmjenu i dopunu Krivičnog zakona FBiH u dijelu koji se odnosi na krivična djela protiv spolne slobode i morala, kao i krivična djela protiv braka, porodice i mladeži. U Republici Srpskoj Udruženje Nova generacija 01.06.2013. godine otvorila je Sigurnu kuću za djecu pod nazivom „Dječija kuća - sigurno mjesto“ i namijenjena je za djecu žrtve nasilja i eksploatacije, a u Federaciji BiH Fondacija lokalne demokratije, u okviru projekta, otvorila je kuću za djevojke. „Dječija kuća – sigurno mjesto“ je prva sigurna kuća namijenjena isključivo za djecu. Smještajem djece žrtava nasilja i eksploatacije u sigurnu kuću, sprovodi se zaštitna mjera kako bi se žrtva fizički i psihički zaštitila od počinioca nasilja i/ili eksploatatora odnosno da bi se djetetu pružila zaštita života, tjelesnog integriteta i duševnog zdravlja te spriječilo daljnje zlostavljanje i zloupotreba. U prethodnom periodu, značajno je povećano učešće organizacija civilnog društva u sistemskom dijalogu sa Vladom, kroz redovne prezentacije i razmjene važnih dokumenata i informacija, a povećan je i broj inicijativa u različitim oblastima sa ciljem unapređenja sektorskih politika. Predstavnici NVO-a bili su članovi značajnog broja konsultativnih i savjetodavnih tijela prilikom izrade strateških dokumenata u oblasti zaštite djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe.

U polju prevencija seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, a u vezi sa obrazovanjem, podizanjem svijesti i obuka, navodi se slijedeće: Tokom 2013. godine, NVO MFS-EMMAUS, u suradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH te organizacijom Save the Children i OAK Fondacijom, nastavio sa realizacijom projekta „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“, sa ciljem prevencije dječije pornografije i drugih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece u BiH posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija, te su realizirane edukativne radionice u četiri osnovne i srednje škole u BiH, kao i suradnja sa Udruženjem nastavnika i profesora informatike Kantona Sarajevo. Također, MFS-EMMAUS je nastavio aktivnosti administriranja i promovisanja interaktivnog web portala www.sigurnodijete.ba, te omogućio kontinuirani rad SOS linije za prijavljivanje slučajeva zloupotrebe i iskorištavanja djece. Tokom 2013. godine MFS-EMMAUS je registrovao 254 prijave, što pokazuje značajan porast u korištenju web portala. Sa registrovanim prijavama se postupa u skladu sa potpisanim protokolima sa nadležnim institucijama, a u cilju administriranja i prosljeđivanja istih u daljnju proceduru. Nastavljeno je i promovisanje web portala www.e-school.sigurnodijete.ba, za nastavni kadar, kao pod-stranica postojećeg portala www.sigurnodijete.ba, čija osnovna namjena jeste da omogući povezivanje nastavnog kadra širom BiH i razmjenu njihovog znanja i iskustava o opasnostima na internetu, a sve u cilju zaštite djece i tinejdžera od ove opasnosti, sveprisutnije u našem društvu. Stranica služi kao platforma za buduće educiranje, diskusije i razmjenu iskustava nastavnog kadra osnovnih i srednjih škola, te obuhvata različite teme o internet zaštiti, od korisnih priručnika za nastavnike koji služe kao polazna tačka u spoznavanju i rješavanju terminologije cyber-bulling, grooming, do ostalih savjeta i aktuelnih informacija o problemu dječije pornografije u Bosni i Hercegovini. Kao inicijator i jedan od osnivača SID (Safer Internet Day) Komiteta BiH, MFS-EMMAUS svake godine u februaru obilježava Dan sigurnijeg interneta, s ciljem jačanja preventivnih i promotivnih aktivnosti na zaštiti djece i mladih pri korištenju informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Kada je u pitanju proces zagovaranja Akcionog plana i njegove promocije, tačnije aktivnosti koje su sadržane u njemu, urađeno je relativno mnogo aktivnosti. Prva aktivnost u okviru ove strateške mjere koja je bila planirana je edukacija nastavnika o datom problemu putem pedagoških zavoda i sl. U sklopu projekta „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“ NVO MFS Emmaus i NVO Udružene žene Banja Luka su organizovale edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavnike u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine. Edukativne radionice održane su u više od 45 škola, sa preko 1700 prisutnih učenika i roditelja, kao i preko 230 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Radionice su realizirane suradnji sa Federalnom upravom policije, Državnom agencijom za istrage i zaštitu i partnerskom organizacijom Udružene žene Banja Luka. Udruženje „Novi put“ Mostar je u okviru projekta Zaštita prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja organizovao dvije radionice za pedagoge, psihologe i nastavno osoblje sa područja HNK i ZHK. U cilju izgradnje kapaciteta nastavnog kadra za održiv nastavak edukativnih radionica u školama organizovane su posebne interaktivne i praktične radionice za nastavni kadar, u organizaciji NVO EMMAUS, na kojima su učestvovali i predstavnici nekoliko prosvjetno-pedagoških zavoda. Tri radionice za nastavni kadar realizovane su s odabranim brojem nastavnika informatike i drugih nastavnika iz škola u kojima informatika nije uključena u školske programe za određene ciljne skupine. Radionice su izuzetno dobro prihvaćene od strane nastavnog kadra i ocijenjene kao odlične i korisne, te su rezultirale uspostavljanjem osnova za dalju suradnju sa učesnicima prilikom drugih sličnih aktivnosti, kao što je obilježavanje Dana sigurnijeg interneta. Učesnici ovih radionica inicirali su uspostavu posebne web stranice na portalu sigurnodijete.ba – www.eschool.sigurnodijete.ba koja se koristi kao platforma za umrežavanje nastavnog kadra. Kada je u pitanju planirana aktivnost edukacije djece u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona, registrovane su slijedeće aktivnosti. Udruženje „Novi put“ je tokom implementacije projekta „STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji“ realizovalo 8 interaktivnih edukativnih radionica za djecu rizičnog uzrasta od 12 do 15 godina, nastavni kadar i pedagoge u osnovnim školama, domovima za nezbrinutu djecu na području HNK u svrhu podizanja svijesti o postojanju problema u BiH te prevencije pojava oblika. U sklopu Dnevnog centra za djecu uključenu u život i/ili rad na ulici i djecu u riziku u Banja Luci održavane su razne radionice na temu nasilja, trgovine, pedofilije i sličnog. Radionice su unaprijed osmišljene

i dobro pripremljene. Na ovu temu se sa djecom koja dolaze u Dnevni centar povremeno razgovara i na radionici koja se zove „Čajanka“ a ima savjetodavni karakter.

Ombudsman za djecu RS: Edukaciju djece u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona Ombudsman za djecu radio je u nekoliko navrata, od čega izdvajamo: Edukacija u saradnji sa MUP-om tokom 2011. i 2012.godine kroz koju je prošlo preko 200 osnovaca; Radionice „Djeca i internet“ u 2011. godini su održane u 18 škola, od čega 5 srednjih i 13 osnovnih, u 11 opština, tako da su edukacijom obuhvaćena djeca iz svih dijelova Republike Srpske. U 18 škola u kojima su održane radionice učestvovalo je oko 600 učenika, te jedan broj nastavnog osoblja, stručnih saradnika škole, kao i predstavnika savjeta roditelja Cilj radionica bio je: edukacija djece o prednostima i rizicima interneta, prepoznavanje elemenata e-nasilja i reagovanja u tim situacijama, odgovorno i etičko korišćenje interneta, upoznavanje sa stranicom www.djecanainternetu.org podsticanje na razgovor i prijavljivanje svih slučajeva koji ih uznemiravaju ili povređuju. Tokom 2010, 2011. i 2012.godine u sklopu radionica “O tvojim pravima u tvojoj školi” jedna od tema bila je slobodno vrijeme, pa su neizostavan dio radionica bili i sigurno korišćenje interneta i mobilnih telefona. Učenici, uglavnom članovi savjeta učenika, iz oko 90 osnovnih i srednjih škola dobili su informacije o mogućnostima povrede njihovih prava na internetu. Na svim radionicama djeca su dobila brošuru “Moja prava do punoljetstva” i “Djeca na internetu”. Kada su u pitanju edukacije roditelja u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona, ostvarene su sljedeće aktivnosti. „Novi put“ je u okviru projekta „STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji, i „Zaštita prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja održao radionice za roditelje s ciljem zaštite djece i prevencije zloupotrebe interneta. Ombudsman za djecu RS je u cilju prevencije zloupotrebe interneta i mobilnih telefona u nekoliko navrata razgovarala s roditeljima. i organizovao fokus grupne intervju sa roditeljima za potrebe istraživanja u sklopu Projekta „Prevencija eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi“. NVO EMMAUS je u edukativne radionice realizirane u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine na temu „Surfaj sigurno“, osim djece i nastavnika, uključila i roditelje. Značajan napredak u sprečavanju online zloupotrebe djece i mladih posredstvom informacijskih tehnologija postignut je i 2010. godine kada je MFS-EMMAUS ostvario privremeno članstvo u mreži INHOPE - međunarodnom udruženju Internet hotline-a, vodećoj organizaciji u svijetu za upravljanje SOS linijama za prijavu neprimjerenih online sadržaja, što je u novembru 2012. godine rezultiralo ostvarivanjem punopravnog članstva, čime je BiH – koja je posredstvom MFS-EMMAUS-a postala 42. zemlja članica - omogućen pristup svjetskoj bazi podataka kojom rukovodi INHOPE, efikasna suradnja i razmjena podataka iz ove oblasti sa ostalim zemljama članicama, te time efikasnijija borba protiv ove pojave u BiH, regiji i svijetu. Kao rezultat uspješne suradnje i zalaganja MFS-EMMAUS-a na aktivnostima zaštite djece od zloupotrebe putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija, u aprilu 2013. godine na Generalnoj skupštini INHOPE-a predstavnica MFS-EMMAUS-a izabrana je za članicu Izvršnog odbora INHOPE-a. Članstvo u ovom izuzetno značajnom tijelu omogućit će veću uključenost MFS-EMMAUS-a u aktivnosti INHOPE-a u regiji i svijetu, te intenziviranje aktivnosti na uključenju Bosne i Hercegovine u Program sigurnijeg interneta koji realizira i podržava Europska komisija, a samim tim doprinijeti rješavanju problema zloupotrebe djece posredstvom IK tehnologija, kao i sprečavanju objavljivanja ilegalnog, štetnog ili neprimjerenog sadržaja na internetu kojem su djeca i mladi izloženi. Analiza podataka Ombudsmana za djecu RS, prikupljenih kroz navedeno istraživanje, pokazuje da tema seksualnog nasilja nad djecom nije dio obaveznog nastavnog plana i programa i da nedostaju preventivni programi u školama. Učesnici fokus grupnih intervjua iz oblasti školstva ističu poseban problem nedostatka stručne literature i nepostojanja stručne edukacije nastavnog kadra. Većina škola nije uključena u preventivne aktivnosti i naročito se ispoljava nedostatak saradnje škola sa drugim nadležnim institucijama. U okviru projekta „Lanzarote konvencija u BiH“ koju sprovode NVO organizacije u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH odštampano je 100.000 edukativnih flajera „Šta moramo znati o seksualnom zlostavljanju i zašto? Materijal je štampan na jezicima sva tri naroda i na dva pisma i podijeljeni su učenicima svih osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini. Od septembra 2010. godine na web stranici www.sigurnodijete.ba uspostavljena je SOS linija - hotline koji služi za prijavu slučajeva neprimjerenog sa-

držaja. U samo nekoliko jednostavnih koraka za djecu, roditelje kao i sve ostale korisnike web stranice moguće je prijaviti slučajeve dječije pornografije, neprimjerene sadržaje kao i druge oblike zloupotrebe djece putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. U skladu sa trenutnim procedurama uspostavljenim sa nadležnim agencijama za sprovođenje zakona, svi sadržaji se odmah prosljeđuju Federalnoj upravi policije, koja dalje sa njima postupa u skladu sa operativnim procedurama, te dostavlja povratne podatke MFS-u kako bi njegovi operateri eventualno dostavili povratne informacije osobama koje su prijavile sadržaj, odnosno INHOPE-u. Veoma interesantna i korisna je i aktivnost Udruženja Nova generacija iz Banja Luke koja je od 18.februara 2013. Pokrenula savjetodavnu liniju za djecu-Plavi telefon (080 05 03 05) na kojoj djeca mogu da prijave bilo koji oblik nasilja, traže savjet o različitim problemima sa kojim se susreću i slično. Ova linija je namjenjena i za roditelje ali samo za probleme i situacije koje se odnose na djecu. Štampana je konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe na jezicima tri konstitutivna naroda i na oba pisma, koja je podijeljena, a i dalje će biti dijeljena svim profesionalcima koji rade sa djecom, pravosuđu i profesionalcima u svim drugim oblastima koje su vezane za razvoj djece.

U vezi sa zakonodavnim ili drugim mjerama koje su preduzete kako bi se spriječilo ili zabranilo širenje materijala koji reklamiraju djela utvrđena u skladu s Konvencijom, navodi se sljedeće: Dječija pornografija u Krivičnom zakonu Republike Srpske - S obzirom da veliki broj ljudi, iz bilo kojeg dijela svijeta, veoma lako može pristupiti internetu, radnje izvršenja ovih djela se često protežu preko državnih granica, te je izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2010. godine, izvršeno je usklađivanje sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Tako je, prije svega, izvršeno proširenje radnje izvršenja kod krivičnog djela iz člana 200. Krivičnog zakona Republike Srpske. Pored „proizvodnje i prikazivanja“ dječije pornografije, kao radnja izvršenja propisano je i samo „posjedovanje“ dječije pornografije. Stav 2. ovog člana uvodi kvalifikatoran oblik ovog krivičnog djela, ako je izvršeno prema licu mlađem od 16 godina. Stav 3. predviđa strožiju kaznu za izvršioca ovog djela ako je djelo izvršeno preko sredstava javnog informisanja ili putem interneta. Odredba daje i definiciju dječije pornografije:

„Pod pojmom dječije pornografije u smislu ove odredbe podrazumijeva se pornografski materijal koji vizuelno prikazuje:

- a) dijete ili maloljetno lice noje je učesnik evidentnog sensualnog ponašanja, i**
- b) realistične slike noje prinazuju dijete ili maloljetno lice noje učestvuje u evidentnom sensualnom ponašanju”.**

Navedenim izmjenama izvršeno je i pooštavanje krivičnih sankcija koje se mogu izreći izvršiocima ovog djela. U kontekstu navedenog, potrebno je navesti da je u Bosni i Hercegovini sačinjeno više dokumenata s ciljem zaštite djece od zloupotrebe u pornografske svrhe. U okviru aktivnosti Kancelarije državnog koordinатора za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije Ministarstva bezbjednosti Bosne i Hercegovine formirana je 2008. godine Radna grupa za izradu državnog modela borbe protiv dječije pornografije. Na bazi procjene postojećeg stanja i preporuka Radne grupe, sačinjen je dokument “Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od dječije pornografije u Bosni i Hercegovini” i “Preporuke za razvoj modela u borbi protiv dječije pornografije u Bosni i Hercegovini”.

U vezi sa zakonodavnim ili drugim mjerama koje su preduzete kako bi se osiguralo da je u uslovima za pristupanje profesijama čiji rad podrazumijeva redovne kontakte sa djecom,

osigurano da kandidati za ova zanimanja nisu predhodno osuđivani za djela seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, navodi se slijedeće: Zakon o osnovnom i Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS propisuju „seksualno uznemiravanje i zlostavljanje učenika” kao težu povredu radnih dužnosti. Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS propisuje da poslove nastavnika i stručnog saradnika ima pravo da obavlja lice koje, između ostalog, nije pravosnažnom presudom osuđivano za krivična djela protiv dostojanstva ličnosti, morala, službene dužnosti, trgovine ljudima, zlostavljanje djeteta, polnog ili drugog nasilja nad djetetom ili maloljetnim licem. Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju RS propisuje da u predškolskoj ustanovi rad ne može obavljati lice koje je pravosnažno osuđeno za krivično djelo koje ga čini nedostojnim za obavljanje poslova i zadataka predškolskog vaspitanja i obrazovanja: dostojanstva ličnosti, morala, službene dužnosti, trgovine ljudima, polnog integriteta, zlostavljanja djeteta, polnog i drugog nasilja nad djetetom ili maloljetnim licem, iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju, proizvodnju i prikazivanje dječije pornografije, oduzimanje maloljetnog lica, zapuštanja i zlostavljanja maloljetnog lica i nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici i druga krivična djela.

Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju u škole su, između ostalih stručnih radnika, uvedeni i: pedagog, psiholog i socijalni radnik. Pored ostalih poslova, pedagog obavlja pedagoški savjetodavni, instruktivni i pedagoški korektivni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima; psiholog obavlja psihološko savjetodavni rad, instruktivni, dijagnostički i psihološko korektivni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima; a socijalni radnik obavlja savjetodavni i instruktivni rad sa učenicima, roditeljima i nastavnicima radi poboljšanja socijalnog položaja učenika u školskoj i porodičnoj sredini i na rješavanju socijalnih problema učenika. Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u Brčko Distriktu BiH propisuje da u osnovnim i srednjim školama u ovom Distriktu ne može raditi nastavnik, stručni saradnik i saradnik u nastavi koji je osuđivan za krivična djela učinjena protiv morala, službene dužnosti i kršenja prava djeteta ustanovljena Konvencijom o pravima djeteta. Kantonalni zakoni u oblasti predškolskog i osnovnog obrazovanja u ovom pogledu utvrđuju šira ograničenja kod zapošljavanja odgajatelja i stručnih saradnika odnosno imenovanja direktora ovih ustanova propisujući da za odgajatelja odnosno direktora ne može biti izabrano lice koje je pravosnažno osuđeno za krivično djelo koje ga čini nepodobnim za obavljanje poslova i radnih zadataka predškolskog odgoja. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona zaposlenika škole koji je pravosnažnom presudom osuđen na kaznu zatvora za krivično djelo protiv ustavnog poretka, protiv čovječnosti i međunarodnog prava, protiv života i tijela, protiv dostojanstva lica i morala, protiv braka i porodice, protiv službene i druge odgovorne dužnosti, nakon što je nastupila rehabilitacija, smatra podobnim za rad sa djecom. Ovakvo zakonsko rješenje omogućava, između ostaloga, osobama koje su pravosnažno osuđene za pedofiliju i druge različite oblike seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece da se nakon izdržavane kazne i proteka zakonom utvrđenog vremena nastupanja rehabilitacije, zaposle u osnovnim školama kao učitelji, nastavnici i samim tim neposredno rade sa djecom.

U Bosni i Hercegovini ne postoji posebna evidencija/ baza podataka o osobama koje su pravosnažno osuđene za krivična djela seksualnog nasilja nad licima koje nisu navršile 18 godina starosti (dijete). U skladu sa Krivičnim zakonima u BiH počinioocima krivičnog djela, uključujući i seksualnog nasilja nad djecom, ukoliko ponovno nisu osuđeni za novo krivično djelo, nakon proteka određenog vremena osude po sili zakona se brišu iz kaznene evidencije. Tako se npr. osuda na kaznu zatvora u trajanju od jedne do tri godine briše iz kaznenen evidencije po proteku roka od pet godina od dana izvršenja, zastare ili oprosta kazne, ako za to vrijeme osuđenik ne počinii novo krivično djelo; osuda na kaznu zatvora u trajanju od tri do pet godina se briše iz evidencije nakon proteka roka od deset godina od dana izvršenja, zastare ili oprosta kazne; osuda na kaznu zatvora od pet do deset godina nakon proteka petnaest godina i sl. Osuda na kaznu dugotrajnog zatvora se ne briše. Brisanjem osude iz kaznene evidencije počinitelj krivičnog djela smatra se neosuđivanim. Ovako zakonsko rješenje ima za posljedicu da pravosnažno osuđeni počiniooci krivičnih djela seksualnog nasilja nad djecom, nakon proteka određenom vremena poslije izvršenja kazne,

imaju status neosuđivanih lica i mogu se uposliti i baviti određenim zanimanjima koja im omogućavaju direktan kontakt sa djecom.

U vezi sa preventivnim interventnim programima ili mjerama i zakonodavnim ili drugim mjerama koje su preduzete kako bi se osiguralo da osobe za koje se strahuje da mogu počinii bilo koje od krivičnih djela utvrđenih u skladu s Konvencijom, imaju pristup efikasnim interventnim programima ili mjerama namijenjenim za procjenu i sprečavanje rizika od počinjenja djela, navedeno je slijedeće: Još uvijek ne postoje zakonodavne mjere, kao ni programi ili mjere efikasne intervencije u cilju procjene i sprječavanja rizika od izvršenja krivičnog djela ove vrste. Međutim, u okviru mreže zdravstvenih ustanova postoje savjetovašta u kojima rade usko specijalizovani stručnjaci, koji pružaju adekvatne psihosocijalne tretmane i osobama koje strahuju da mogu počinii neko od krivičnih djela utvrđenih u skladu sa Konvencijom. Pojedine škole i lokalne zajednice imaju preventivne programe i mjere koje moraju biti jasno definisane i obavezne za sve subjekte zaštite. Posljednjim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske izvršene su dopune sigurnosnih mjera u pravcu proširenja sa novim sigurnostim mjerama, koje su u skladu sa osnovnim načelima iz Lanzarote konvencije, i to: zabrane približavanja i komunikacije sa određenim licem; obavezan psihosocijalni tretman; udaljenje iz zajedničkog domaćinstva. Ovim dopunama u Republici Srpskoj se stvorila zakonska mogućnost da se počinioocu krivičnog djela seksualnog nasilja nad djetetom izrekne mjera obaveznog liječenja odnosno psihosocijalnog tretmana za razliku od Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta, gdje se ova mjera može izreći samo učiniocu koji je djelo učinio u stanju bitno smanjene računljivosti. Sigurnosnu mjeru obaveznog psihosocijalnog tretmana sud može izreći učiniocu krivičnog djela sa elementima nasilja ako na osnovu ranijeg života učinioca i psihičkih karakteristika njegove ličnosti, utvrdi da postoji opasnost da će ponoviti takvo ili slično djelo i da je radi otklanjanja ove opasnosti potreban psihosocijalni tretman. Ova mjera se može izvršiti uz izdržavanje kazne zatvora ili uz rad za opšte dobro na slobodi ili uz uslovnu osudu, a traje dok ne prestanu razlozi zbog kojih je izrečena, ali najduže do isteka izdržavanja kazne zatvora ili izvršenja rada za opšte dobro na slobodi ili isteka vremena provjeravanja uz uslovnu osudu. Izvršava se u ustanovi za izvršenje kazne zatvora ili drugoj odgovarajućoj ustanovi. Počinioocu nasilja u porodici u skladu sa Zakonima o zaštiti od nasilja u porodici mogu se izreći zaštitne mjere psihosocijalnog tretmana počiniooca nasilja u porodici. Svrha zaštitnih mjera je da se njihovom primjenom spriječi nasilje u porodici, osigura nužna zaštita zdravlja i sigurnosti žrtve nasilja, te otklone okolnosti koje pogoduju ili podsticajno djeluju na izvršenje novih radnji nasilja u porodici iz ove oblasti. Nevladine organizacije koje imaju Sigurne kuće za žrtve porodičnog nasilja započele su rad i sa počinioocima nasilja, te sprovode njihovog programe psihosocijalnog tretmana. Entitetski zakoni su propisali i prekršajne sankcije za nepostupanje po izrečenim zaštitnim mjerama. Ukoliko osoba ne postupi prema izrečenoj zakonskoj zaštitnoj mjeri prema federalnom zakonu o zaštiti od nasilja u porodici bit će kažnjena za prekršaj novčanom kaznom. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske na sličan način uređuje pitanje prekršajnih sankcije za zaštitu od nasilja u porodici, novčana kazna za punoljetnog počiniooca koji je izvršio radnju nasilja u porodici na štetu djeteta.

Vezano za participaciju privatnog sektora, medija i civilnog društva, u izvještaju se navodi slijedeće: kompanija „m:tel” i neke banke su dale svoj doprinos u zaštiti djece od nasilja putem interneta, uspostavom www.djecanainternetu.org štampanjem odgovarajućih brošura i održavanjem radionica u oko 40 škola. Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske dostavlja medijima saopštenja, u cilju izvještavanja javnosti ukoliko se dogode ova djela i budu prijavljena Ministarstvu, u cilju osude ovakvih djela, sprečavanja vršenja ovih djela, te podsticanja prijave od strane žrtve. Saopštenjima i davanju podataka javnosti se uvijek vodi računa o zaštiti privatnosti djeteta. Štampanje edukativnih flajera za učenike osnovnih i srednjih škola u BiH o zaštiti od seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije finansiralo je mikrokreditno društvo iz Banjaluke „Zdravo”. U Bosni i Hercegovini ne postoje organizacije koje se isključivo bave prevencijom i zaštitom djece od seksualnog iskorištavanja. Dio aktivnosti ovih organizacija je finansiran iz državnog budžeta. Još uvijek se prihodii od kriminala ne koriste za finansiranje projekata i programa koje sprovodi civilno društvo u cil-

ju prevencije i zaštite djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

U vezi sa procjenom efikasnosti preventivnih mjera i programa, navodi se da u primjeni Protokola o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u RS, efekti su već prisutni. Praćenjem i analizom pojedinačnih prijavljenih slučajeva nasilja nad djecom, čine se pozitivni pomaci u dijelu koordinacije aktivnosti nadležnih službi. Zaštita i promovisanje prava djece koja su žrtve seksualnog iskorišćavanja i seksualne zlopotrebe

U vezi sa pitanjima prijavljivanja sumnje seksualnog iskorišćavanja i seksualne zlopotrebe, da li su profesionalci koji rade u kontaktu s djecom vezani pravilima povjerljivosti, da li ta pravila predstavljaju prepreku prilikom prijavljivanja službama nadležnim za zaštitu djece onih situacija u kojima oni imaju razumnu osnovu za vjerovanje da je dijete žrtva seksualnog iskorišćavanja i seksualne zlopotrebe, navedeno je slijedeće: Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugorženih svjedoka u članu 13. propisuje: Dodatne mjere kojima se osigurava neotkrivanje identiteta svjedoka:

- U izuzetnim okolnostima, kada postoji opravdana bojazan da će se ozbiljno ugroziti lična sigurnost svjedoka ili njegove porodice ako se neki ili svi lični podaci svjedoka objelodane i da će ta opasnost postojati i nakon davanja iskaza svjedoka, Sud može po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka ili branitelja odlučiti da lični podaci svjedoka ostanu povjerljivi u trajanju za koje se odredi da je potrebno, a najviše 30 godina nakon što odluka postane pravomoćna.
- Sud može nakon saslušanja stranaka i branitelja odlučiti da identitet svjedoka ne bude otkriven tako što će se dozvoliti svjedoku da svjedoči iza paravana ili koristi elektronski uređaj za promjenu glasa ili slike svjedoka, ili i slike i glasa koristeći se tehničkim uređajima za prijenos slike i zvuka.
- Sud može, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka ili branitelja, u bilo kojem trenutku ukinuti rješenje iz stava 1. ovog člana.

Najbolji interes djeteta u svim situacijama i svim aktivnostima koje se odnose na dijete mora da bude prioritet, bez obzira da li ih preduzimaju javne ili private institucije i službe. Najbolji interes djeteta zahtjeva da se obezbjedi povjerljivost podataka i zaštita prava djeteta na privatnost. Postoji zakonska regulativa koja obavezuje prijavljivanje sumnje i radnje seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja. Navedena pitanja su obrađena u sljedećim zakonima: Zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, Porodičnim zakonima, Krivičnim zakonik, Zakonima o zdravstvenoj zaštiti, Zakonima o zaštiti prava pacijenata kao i u Protokolima o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i Protokoli za postupanje u slučaju seksualnog nasilja nad djecom. Pravila povjerljivosti u radu profesionalaca nisu prepreka za prijavu nasilja nad djecom.

U okviru Zakona o zdravstvenoj zaštiti, Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, Zakona o zaštitniku ljudskih prava i sloboda, kao i drugih zakona definisane su procedure kojima se štiti privatnost žrtve, a koje istovremeno ne predstavljaju prepreku za preduzimanje mjera u cilju zaštite djeteta i otkrivanja počinioca. Zakonodavac propisuje dužnost obavješćavanja ovlaštene službene osobe ili tužioca u svim slučajevima gdje postoji sumnja na neki vid zlostavljanja maloljetnika. Predviđeno je kažnjavanje za ova ista krivična djela doktora medicine, stomatologije, primalje ili zdravstvenog radnika, psihologa, javnog bilježnika i službenika socijalne zaštite ako je krivično djelo počinjeno prema djetetu ili maloljetniku. Dakle, posebno su navedena ova zanimanja, odnosno osobe koje su u poslovnom kontaktu s djetetom ili maloljetnikom kako bi se posebno pojačala njihova obaveza prijavljivanja naprijed navedenih krivičnih djela. Krivični zakon BiH u članu 230. definiše krivično djelo - "Neprijavljivanje krivičnog djela ili počinioca", za čiji se osnovni oblik može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, a za kvalificirani oblik kazna zatvora od pet godina ili teža kazna". U ovom članu obaveza prijavljivanja djela ili počinioca se odnosi na krivična djela gdje je zapriječena kazna dugotrajnog zatvora ili na krivična djela gdje se može izreći kazna 5 godina zatvora ili teža kazna. Imajući u vidu zapriječene kazne za krivična djela protiv spolne slobode i morala učinjena na štetu djeteta, to znači da bi se ta obaveza odnosila i na pojedine

slučajeve seksualnog nasilja nad djetetom. Osobe kojoj je učinitelj bračni partner, osoba koja živi s njim u vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u pravoj liniji, brat ili sestra, usvojitelj ili usvojenik i njihov bračni partner ili osoba s kojom žive u vanbračnoj zajednici, ili koja je branitelj, ljekar ili vjerski ispovjednik učinitelja, istim članom zakona, su oslobođene krivične odgovornosti za neprijavljivanje krivičnog djela ili počinioca. Krivičnim zakon FBiH u članu 345. propisano je: „Ko zna za učinitelja krivičnog djela za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, ili ko samo zna da je takvo djelo učinjeno, pa to ne prijavi, iako od takve prijave ovisi blagovremeno otkrivanje učinitelja ili krivičnog djela, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. Kaznom iz stava 1. ovog člana kaznit će se službena osoba koja ne prijavi krivično djelo za koje je saznala u vršenju svoje dužnosti, ako se za to djelo može izreći kazna zatvora pet godina ili teža kazna. Za krivično djelo iz stava 1. i 2. ovoga člana kaznit će se i doktor medicine, doktor stomatologije, babica ili zdravstveni radnik, psiholog, javni bilježnik i djelatnik socijalne zaštite, ako je krivično djelo učinjeno prema djetetu ili maloljetniku. Za krivična djela iz stava 1. i 2. ovog člana neće se kazniti osoba kojoj je učinitelj bračni drug, osoba koja s njom živi u izvanbračnoj zajednici, krvni srodnik u ravnoj liniji, brat ili sestra, usvojitelj ili usvojenik i njihov bračni drug ili osoba s kojom žive u izvanbračnoj zajednici ili koja joj je branitelj, ljekar ili vjerski ispovjednik učinitelja.“ Istim zakonom u članu 383. „zlopotreba položaja ili ovlaštenja“ propisano je: „Službena ili odgovorna osoba u Federaciji koja iskorišćavanjem svog službenog položaja ili ovlašćenja, prekoračivši granice svoje službene ovlasti ili ne obavivši svoje službene dužnosti, pribavi sebi ili drugom kakvu korist, drugome nanese kakvu štetu ili teže povrijedi prava drugog, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Član 387. navedenog zakona definiše krivično djelo „nesavjesnog rada u službi“ koje glasi: „Službena ili odgovorna osoba u Federaciji koja povredom zakona, drugih propisa ili općeg akta ili propuštanjem dužnosti nadzora, očito nesavjesno postupi u vršenju dužnosti, pa zbog toga pravo drugoj bude teško povrijeđeno ili nastupi imovinska šteta koja prelazi 1.000 KM kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. Ako je krivičnim djelom iz stava 1. ovoga člana teško povrijeđeno pravo drugoga ili anstupi imovinska šteta koja prelazi 10.000 KM učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina“. Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBiH sadrže gotovo identična rješenja. Jedno od osnovnih načela Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku je poštovanje prava na privatnost maloljetnog lica u svim fazama postupka. Tužilac za maloljetnike, sudija za maloljetnike i sudije vijeća za maloljetnike i druga lica koja učestvuju u postupku moraju voditi računa o tome da ne dođe do povrede prava privatnosti maloljetnog lica.

U vezi sa pitanjem da li postoje pravila koja svaku osobu podstiču a koja zna ili sumnja u dobroj vjeri na seksualno iskorišćavanje i seksualnu zlopotrebu djece i da takva saznanja prijavi nadležnim tijelima, odgovor glasi: Da, Zakon o Krivičnom postupku BiH, član 213. stav 2. propisuje: Zdravstveni radnici, nastavnici, vaspitači, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe koje su ovlaštene ili dužne da pružaju zaštitu i pomoć maloljetnim osobama, da vrše nadzor, odgajanje i vaspitavanje maloljetnika, a koji saznaju ili ocijene da postoji sumnja da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužni su o toj sumnji odmah obavijestiti ovlaštenu službenu osobu ili Tužitelja. Porodičnim zakonom propisano je da svi organi, organizacije i fizička lica su dužni bez odlaganja obavijestiti organ starateljstva u pogledu djetetovih prava, naročito nasilju, zlostavljanju, polnim zloupotrebama i zlostavljanju djeteta. Dakle, svako je dužan prijaviti i sumnju da je dijete izloženo bilo kom obliku nasilja, prijava se podnosi centru za socijalni rad, policiji i ombudsmanu za djecu.

U vezi sa linijama za pomoć, odnosno u vezi sa zakonodavnim ili drugim mjerama koje su preduzete za podsticanje i podršku uspostavljanja informacionih usluga, kao što su telefonske i internet linije za pomoć koje služe za davanje savjeta na povjerljiv način ili uz dužno poštovanje anonimnosti, odgovor glasi: UG „Nova generacija od 18. februara 2013. godine pokrenula je besplatnu savjetodavnu liniju za djecu pod nazivom Plavi telefon. Broj besplatnog telefona je 080 05 03 05. Plavi telefon je prvenstveno linija namenjena podršci djeci koja su žrtve i svjedoci nasilja, ali je i linija koja je otvorena za probleme koje djeca imaju a

koji se ne tiču nasilja. Djeca su i prepoznala Plavi telefon kao savjetodavnu liniju u širem smislu, te će se u tom pravcu linija i razvijati. Svi volonteri koji rade na Plavom telefonu su studenti psihologije, pedagogije ili socijalnog rada. Volonteri prolaze detaljnu obuku koja se sastoji od 12 sati edukacije o osnovama savjetodavnog rada na telefonu i 18 sati treninga asertivne komunikacije. Udruženje građana Fondacija lokalne demokratije od 2005. godine ima Zelenu liniju koja ima za cilj da informiše o rodno uvjetovanom nasilju i prikuplja podatke o rodno uvjetovanom nasilju, seksualnom i reproduktivnom zdravlju – pravu na život bez nasilja i diskriminacije na osnovu spola/roda. Prikupljeni podaci pomažu i u realizaciji/definisanju neophodnih statističkih praćenja, kreiranju politika i strategija u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja u Bosni i Hercegovini. Ombudsman za djecu RS na sajtu <http://www.djecanainternetu.org> uspostavio je i hrabro sanduče za prijavu bilo kog oblika nasilja, koja može biti i anonimna. Na istoj stranici su i kontakt telefoni nadležne službe Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske. Prijavljivanje nasilja u BiH je dužnost svakog građanina i to mogu učiniti na telefonski broj policije 122 i na dva jedinstvena SOS telefona namjenjena za prijavu nasilja u porodici i to: 1265 za područje Federacije i 1264 za područje Republike Srpske.

O vrstama pomoći iz člana 14. za žrtve seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece a uv ezi sa pitanjima: na koji način je pomoć prilagođena dobi i zrelosti žrtava; na koji način se uzimaju u obzir djetetova gledišta, potrebe i problemi; i da li se pomoć (posebno hitna psihološka pomoć) takođe, pruža bliskim srodnicima žrtve ili osobama odgovornih za njih, navodi se slijedeće: „Medica“ Zenica kao najstarija profesionalna organizacija u BiH, koja od 1993. godine pruža sveobuhvatanu podršku i pomoć žrtvama različitih oblika nasilja i traume kroz svoje razvijene servise (Sigurna kuća- zbrinjavanje, logistička podrška, psiho-socijalni rad-savjetovanje, individualni i grupni terapijski rad, kontakti sa institucijama i ustanovama, pružanje sveobuhvatne podrške, medicinska podrška i zbrinjavanje..., Krizni centar, SOS telefon, Psihološko i Pravno savjetovalište, Dječiji dnevni centar, Okupaciona terapija i Ekonomsko osnaživanje, Rad na terenu) pruža zaštitu, rehabilitaciju i reintegraciju žrtvama seksualnog iskorištavanja. Također, „Medica“ Zenica realizuje edukativne, istraživačke, zalagačke i izdavačke projekte, usmjerene na promociju i zaštitu ljudskih prava, prevenciju i rehabilitaciju od ratne traume, seksualnog i porodičnog nasilja, uspostavu referalnih mehanizama, uspostava jedinstvenih baza podataka na području ZDK i institucionalnih mreža uz korištenje postojećih resursa iz zajednice, te suzbijanje trgovine ljudima. „Medica“ Zenica je nevladina organizacija koja je, na osnovu potpisanih Protokola sa nadležnim ministarstvima, ovlaštena od strane Ministarstva sigurnosti BiH za zbrinjavanje stranaca žrtava trgovine ljudima i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH za zbrinjavanje državljanima/ki BiH - žrtava trgovine ljudima. Pored toga, „Medica“ Zenica je inicirala, razvila jedinstvenu metodologiju i uspostavila institucionalne mreže za podršku žrtvama i žrtvama/svjedocima u predmetima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih krivičnih djela u 3 kantona (Zeničkodobojski, Srednjobosanski i Unsko-sanski kanton) i Banja Luci u cilju uvezivanja svih relevantnih aktera u ovoj oblasti, i sa ciljem omogućavanja pružanja adekvatne podrške i pomoći prije, u toku i nakon svjedočenja za žrtve i žrtve/svjedoke ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih krivičnih djela. Kada su u pitanju vrste pomoći, „Medica“ Zenica za žrtve seksualnog iskorištavanja i djecu koja su žrtve seksualne zloupotrebe pruža kratkoročni i dugoročni smještaj u Sigurnu kuću, te korištenje ostalih servisa Medice Zenica. U sklopu boravka u Sigurnoj kući, pored sigurnog smještaja, hrane, osnovne odjeće, obuće i higijenskih artikala itd., klijenticama/tima se na osnovu individualnih potreba i razvijenog individualnog plana pruža kontinuirana individualna i grupna psihološka pomoć i podrška kroz suportivni, savjetodavni i psihoterapijski rad prilagođen uzrastu klijentica/ta, medicinska pomoć, odgojno-obrazovni rad, ekonomsko osnaživanje, okupaciona terapija, posredovanje sa institucijama, rad sa porodicom i druge usluge shodno potrebama svake klijentice/ta. S tim u vezi, za svaku klijenticu/ta se izrađuje individualni plan rada u saradnji sa klijenticom i drugim profesionalcima, a na osnovu individualnih potreba. Dužina boravka klijentica u Sigurnoj kući zavisi od individualnih potreba svake žrtve/djeteta. Tokom boravka djece u Sigurnoj kući, cjelokupni tretman se prilagođava njihovom uzrastu i individualnim potrebama i pružanju različitih vrsta pomoći. Tokom individualnog rada sa djecom tretman

se provodi u zavisnosti od uzrasta djece, težine doživljenog traumatskog iskustva i stepenu razvijenih posljedica nakon doživljenog nasilja, te se kroz različite savjetodavne, terapijske i odgojne pristupe radi na oporavku djeteta i reintegraciji. „Medica“ Zenica ima servise namijenjene isključivo djeci kao što je Dječiji dnevni centar „Medica“ Zenica u kojima djeca koja su smještena u Sigurnoj kući provode svoje slobodno vrijeme, pomaže im se u razvijanju životnih navika, vještina te se kroz različite edukativno-suportivne i kreativne radionice educiraju i o nenasilnoj komunikaciji, nasilju i zaštiti od nasilja i različitih oblika eksploatacije, dječijim pravima i obavezama te drugim temama u skladu sa interesovanjima djece i procjenama stručnog osoblja. Za djecu koja su uključena u redovan obrazovni proces se pruža podrška u učenju, savladavanju školskog gradiva i izvršavanju drugih školskih zadataka, a za djecu koja nisu uključena u redovan obrazovni proces radi se na opismenjavanju i u saradnji sa drugim nadležnim institucijama se posreduje prilikom uključivanja djece u obrazovni proces. Cjelokupni tretman se provodi uz aktivnu participaciju klijentica/ta, te prilagođava individualnim potrebama, uzrastu, razvojnom periodu, fizičkim i intelektualnim sposobnostima i sl. Tokom boravka klijentica/ta djece u Sigurnoj kući, „Medica“ Zenica u saradnji sa ostalim institucijama uključenim u zbrinjavanje klijentica/ta, radi i sa roditeljima i ostalim članovima porodicom, ukoliko za istim nema prepreka kao što je to da su roditelji i/ili ostali članovi porodice učestvovali u iskorištavanju/zlopotrebi djeteta. Također, kada su u pitanju punoljetne klijentice/ti „Medica“ Zenica, radi i sa porodicom u cilju razvijanja međusobnog razmijevanja i podrške između porodice i klijentice/ta, smanjenju stigmatizacije i odbacivanja od strane porodice, ali i saniranju simptoma koji su se javili kod članova porodice usljed saznanja o proživljenom iskustvu njihovog djeteta. Ukoliko je dijete žrtva seksualne eksploatacije smješteno u sigurnoj kući dobit će psihološku pomoć od stručnjaka koji rade u sigurnoj kući.

Ukoliko je potrebno djetetu se obezbjeđuju i drugi vidovi pomoći i podrške. Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske djecu – žrtve seksualnog zloupotrebe i iskorištavanja prepoznaje kao korisnike socijalne zaštite. U članu 18. navedenog Zakona korisnici socijalne zaštite po ovom zakonu su djeca: 1. bez roditeljskog staranja odnosno djeteta koje nema roditelja, koje je napušteno od roditelja, čiji roditelji nisu u mogućnosti da mu omoguće potpuno staranje zato što su ograničeni u vršenju roditeljskog prava ili su lišeni tog prava; 2. dijete sa smetnjama u razvoju 3. čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama odnosno djeteta čiji roditelji zbog bolesti ili smrti jednog od roditelja, nesređenih porodičnih odnosa, materijalnih ili drugih razloga nisu u mogućnosti da mu obezbijede uslove za pravilno vaspitanje, fizički i psihički razvoj; 4. žrtve nasilja odnosno djeteta kome se nanosi fizička, psihička ili seksualna patnja ili emocionalna bol, kao i prijetnja takvim djelima ili zanemarivanje, nebriga ili nezadovoljavanje osnovnih životnih potreba, što ga ozbiljno sputava da uživa u svojim pravima i slobodama; 5. žrtve trgovine odnosno djeteta koje je vrbovano, prevezeno, skriveno, nasilno transportovano ili prihvaćeno prijetnjom upotrebe sile, obmanjivanjem, otmicom ili drugim oblicima prinude ili prevare, zloupotrebom položaja ili primanja novca, a koje je navedeno na pristanak vlastitog eksploatisanja; 6. sa društveno neprihvatljivim ponašanjem odnosno djeteta koje je pod rizikom da čini prekršajna i krivična djela, koje se bavi skitnjom, prosjačenjem, narušavanjem opšteprihvaćenih društvenih pravila ponašanja i važeće zakonske norme; 7. izložena socijalno rizičnim ponašanjima; 8. odnosno djeteta kome je zbog posebnih okolnosti potrebna socijalna zaštita i to zbog siromaštava, pretrpljene elementarne nepogode, ratnog stradanja izbjeglištva, migracije, repatrijacije, smrti jednog ili više članova porodice, dugotrajnog liječenja, otpusta iz ustanove ili drugih nepredviđenih okolnosti.

Dijete - žrtva seksualnog nasilja, u skladu sa svojim potrebama, ima pravo na određena zakonom utvrđena prava, kao što su: novčana pomoć, smještaj u ustanovu socijalne zaštite, zbrinjavanje u hraniteljsku porodicu, dnevno zbrinjavanje i savjetovanje. Savjetovanje je sistemska i programirana stručna pomoć koju realizuju stručni radnici primjenom metoda socijalnog rada i drugih društveno-humanističkih nauka, a čija je svrha pomoć pojedincu, članovima porodice ili porodici u cjelini u razvijanju, dopunjavanju, očuvanju i poboljšanju vlastitih socijalnih mogućnosti kada se nađu u različitim nepovoljnim situacijama, kao što su nasilje u porodici, uključivanja u svakodnevni život nakon dužeg boravka u institucijama

i u kriznim situacijama. Savjetovanje se sprovodi na osnovu procjene ukupnih potreba korisnika i individualnog plana. Savjetovanje može sprovoditi Centar za socijalni rad, ustanova socijalne zaštite, nevladina organizacija i stručni radnik koji samostalno obavlja poslove socijalne zaštite kao profesionalne djelatnosti, pod uslovima da imaju obezbijeđen poseban prostor i stručne kvalifikacije. Dijete- žrtva nasilja ima pravo na smještaj u ustanove socijalne zaštite ili u drugu porodicu ukoliko porodica ne može da obezbijedi odgovarajuću zaštitu, dok traju razlozi za ovim vidom socijalne zaštite. To je posebno značajno u slučajevima kada je do zloupotrebe djeteta došlo u samoj porodici. Centar za socijalni rad će u skladu sa zakonom donijeti odluku o načinu smještaja djeteta uvažavajući najbolji interes djeteta, ukupne procjene uslova života i stanja korisnika i njegovog okruženja, sagledavanja mogućnosti drugih oblika zbrinjavanja i mišljenja da je zbrinjavanje u ustanovu najcjelishodniji oblik zaštite. U ustanovama socijalne zaštite korisniku se obezbjeđuje: stanovanje, ishrana, odijevanje, njega, pomoć, briga, vaspitanje i obrazovanje; radne, kulturne, zabavne i rekreativne aktivnosti; zdravstvena zaštita. Dijete – žrtva nasilja do tri godine starosti privremeno može biti zbrinuto u ustanovu socijalne zaštite uz stručno mišljenje Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite. Zakonom je propisano da se dijete ne može smjestiti u drugu porodicu u kojoj je netko od članova porodice lišen roditeljskog prava ili poslovne sposobnosti ili u kojoj su poremećeni odnosi ili u kojoj neko od članova porodice ima društveno neprihvatljivo ponašanje ili u kojoj bi, zbog bolesti člana porodice, bilo ugroženo zdravlje djeteta i ostvarivanje svrhe smještaja. Centar za socijalni rad koji upućuje dijete koje je žrtva nasilja u ustanovu za smještaj ili u drugu porodicu, prilikom zbrinjavanja osiguraće odjeću, obuću i troškove transporta do ustanove odnosno porodice. Dijete- žrtava nasilja, zbog svojih psihosocijalnih teškoća i nepovoljnih životnih okolnosti, imaju pravo na dnevno zbrinjavanje kojim se kroz različite vrste organizovanih dnevnih usluga i boravaka izvan vlastite porodice obezbjeđuju ishrana, njega, čuvanje, briga o zdravlju, vaspitanje i obrazovanje, psihosocijalna rehabilitacija i sl. Dnevno zbrinjavanje se može odvijati u drugoj porodici, ustanovi socijalne zaštite, posebnim centrima za djecu koje organizuju i pružaju javne ustanove, udruženja, vjerske organizacije i sl. Odluku o tome donosi mjesno nadležni centar za socijalni rad na čijem području roditelj ili staratelj djeteta ima prebivalište. Ako nijedan od roditelja djeteta nije poznat ili ako nije poznato njegovo prebivalište, postupak vodi centar za socijalni rad na čijem području se dijete zateklo. Sredstva za ostvarivanja prava koja su utvrđena ovim zakonom se obezbjeđuju iz općinskih budžeta i Budžeta Republike Srpske. Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta djecu koja su žrtve seksualnog nasilja prepoznaje kao korisnike socijalne zaštite pod kategorijom “zlostavljana djeca”. U smislu člana 16. Ovog zakona zlostavljana djeca su maloljetnici kojima je nanesena fizička ili psihička bol ili oštećenje, a koje je prouzrokovalo ugrožavanje zdravlja, fizičkog i psihičkog integriteta ličnosti ili je onemogućilo normalan razvoj.

Prava u socijalnoj zaštiti i postupak njihovog ostvarivanja su na približno sličan način regulisana kao i u Republici Srpskoj s tim da ovaj zakon ne prepoznaje pravo na dnevno zbrinjavanje djece, izuzev kao uslugu u okviru ustanova socijalne zaštite. Federalni zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom ne prepoznaje kao posebne korisnike socijalne zaštite djecu žrtve nasilja. Navedeni zakon kao korisnike socijalne zaštite, između ostalog definira i maloljetnike u stanju socijalne potrebe i to: djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena i zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, djeca ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju, osobe/djeca kojima je zbog stanja socijalne potrebe u kojim su se našli zbog posebnih okolnosti potrebna zaštita. U smislu ovog zakona:

- dijete bez roditeljskog staranja je dijete bez oba roditelja, nepoznatih roditelja, napušteno od roditelja lišenih roditeljskog prava i roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost;
- odgojno zanemareno dijete je dijete koje zbog nedovoljnog nadzora i brige roditelja, te negativnog uticaja sredine, narušava opće prihvaćene norme ponašanja,
- odgojno zapušteno dijete je dijete koje svojim ponašanjem narušava opće prihvaćene norme i vrši prekršaje ili krivična djela;

- dijete, čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama je dijete, čiji roditelji zbog neredenih porodičnih odnosa, materijalnih ili drugih razloga nisu u mogućnosti da mu osiguraju normalne uvjete za pravilan odgoj, fizički i psihički razvoj.

Najčešće se djeca žrtve u porodičnom okruženju upravo tretiraju kao djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama a zaštita i postupak ostavriavanja prava djece žrtava seksualnog nasilja je sličan zakonskim rješenjem u RS.

U vezi sa pitanjem da li i u kojoj mjeri unutrašnje pravo predviđa mogućnost “odvajanja” u slučajevima gdje je: navodni počinitelj, roditelj ili osoba koja se brine o djetetu, uključena u seksualno iskorištavanje ili seksualnu zloupotrebu djeteta; žrtva iz porodičnog okruženja, odnosno kada su roditelji ili osobe koje se brinu o djetetu uključeni u seksualno iskorištavanje ili seksualnu zloupotrebu, odgovori glase: U Porodičnom zakonu RS kao jedna od najvažnijih odredbi je zabrana roditeljima i ostalim članovima porodice da dijete podvrgavaju ponižavajućim postupcima, duševnom ili tjelesnom kažnjavanju, odnosno zlostavljanju. Ako su roditelji, odnosno, onaj roditelj kod kojeg dijete živi, zlostavljali dijete ili zanemarili brigu o djetetu, zanemarili vaspitanje djeteta ili je kod djeteta došlo do poremećaja u vaspitanju, organ starateljstva može dijete oduzeti i povjeriti ga drugom roditelju, nekom drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi ukoliko ne postoji sudska odluka o povjeravanju djeteta. Takođe, sud može oduzeti roditeljsko pravo roditelju koji zlostavlja dijete, zloupotrebljava roditeljsko pravo, ili je napustio dijete, zanemario brigu o djetetu i zanemario svoje roditeljske dužnosti. Veoma je važno istaći da je organ starateljstva dužan pokrenuti postupak za oduzimanje roditeljskog prava kada na bilo koji način sazna za neku od prethodno navedenih okolnosti. Porodični zakon daje definiciju zloupotrebe roditeljskog prava.

Tako, u skladu sa odredbom člana 106. stav 2, roditelj zloupotrebljava roditeljska prava i dužnosti: ako sprovodi fizičko ili psihičko nasilje nad djetetom, ako seksualno iskorištava dijete, ako eksploatiše dijete prisiljavajući ga da pretjerano radi ili da obavlja rad neprimjeren njegovom uzrastu, ako djetetu dozvoljava uživanje alkoholnih pića, droga ili drugih opojnih supstanci ili ga na to navodi, ako navodi dijete na bilo koji oblik društveno neprihvatljivog ponašanja, ako na bilo koji drugi način grubo krši prava djeteta. Dalje, zakon u stavu 3. člana 106. propisuje da roditelj grubo zanemaruje roditeljske dužnosti i prava: ako napusti dijete, ako ne brine duže od mjesec dana o djetetu s kojim ne živi, ako u roku od godinu dana ne stvori uslove za zajednički život sa djetetom koje je smješteno u drugu porodicu ili ustanovu, a za to nema nikakav opravdan razlog, ako je zanemario staranje o osnovnim životnim potrebama djeteta s kojim živi ili se ne pridržava mjera koje je radi zaštite prava i dobrobiti djeteta prethodno donio nadležni organ. Roditeljsko pravo prestaje kada dijete postane punoljetno ili kada prije punoljetstva zaključi brak u skladu sa zakonom. Porodični zakoni FBiH i BDBiH daju definiciju zloupotrebe roditeljskog prava. Tako, u skladu sa članom 154. Porodičnog zakona FBiH, roditelj zloupotrebljava roditeljska prava i dužnosti u slučajevima tjelesnog i duševnog nasilja nad djetetom, spolnog iskorišćavanja djeteta, navođenja djeteta na društveno neprihvatljivo ponašanje, te grubog kršenja djetetovih prava na drugi način. Roditeljima koji zloupotrebom svojih prava ili grubim zanemarivanjem svojih dužnosti, ili napuštanjem djeteta, odnosno nestaranjem o djetetu sa kojim žive, očito stavljaju u opasnost sigurnost, zdravlje i moral djeteta, posebno u slučajevima nasilja nad djetetom, sud će u vanparničnom postupku oduzeti roditeljsko staranje. Izricanjem ove mjere prestaju sve obaveze i prava roditelja prema djetetu, osim obaveze izdržavanja djeteta. Organ starateljstva će u postupku oduzimanja roditeljskog prava imenovati djetetu posebnog staratelja koji će svoju dužnost vršiti sve dok traje izrečena mjera. Sud, po službenoj dužnosti, dostavlja nadležnom matičaru pravomoćnu odluku o oduzimanju i vraćanju roditeljskog staranja radi upisa u matičnu knjigu rođenih.

U skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti djece RS - žrtva seksualnog zlostavljanja ima pravo na smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu ukoliko porodica ne može da obezbijedi odgovarajuću zaštitu. Ovo je naročito bitno ukoliko je do zlostavljanja djeteta došlo u samoj porodici. Zakon propisuje da centar za socijalni rad može odluku o smješta-

ju djeteta u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu donijeti na osnovu svestranog razmatranja potrebe korisnika i mogućnosti njegove porodice. Zakon propisuje da se dijete ne može smjestiti u drugu porodicu u kojoj je neko od članova te porodice lišen roditeljskog prava ili poslovne sposobnosti ili u kojoj su poremećeni porodični odnosi ili u kojoj neko od članova porodice ima društveno neprihvatljivo ponašanje ili u kojoj bi; zbog bolesti člana porodice, bilo ugroženo zdravlje djeteta i ostvarivanje svrhe smještaja. Zakon propisuje da poslove socijalne zaštite vrše centri za socijalni rad i ustanove socijalne zaštite. Nad obavljanjem stručnog rada u djelatnosti socijalne zaštite vrši se stručni nadzor od strane Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske. Sredstva za ostvarivanje prava koja su utvrđena ovim zakonom obezbjeđuju se u budžetu opština i Budžetu Republike Srpske. U slučaju seksualnog nasilja nad djetetom u porodičnom okruženju, prema važećim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, policija, tužilaštvo, sud, organi starateljstva i druge službe nadležne za socijalnu i zdravstvenu zaštitu dužne su djetetu žrtvi porodičnog nasilja pružiti zaštitu od nasilničkog ponašanja i to po hitnom postupku. Nakon prijema prijave ili saznanja da je učinjeno nasilje u porodici policija je dužna odmah, bez odlaganja, o tome obavjestiti centar za socijalni rad, odnosno, službu socijalne zaštite, koja će bez odlaganja neposredno pružiti usluge socijalne zaštite i psihosocijalnu pomoć žrtvi nasilja, te o tome sačiniti izvještaj. Prema Zakon o zaštiti nasilja u porodici RS posebnu pomoć i zaštitu uživa dijete. Radi obezbjeđenja fizičke zaštite i ostvarivanja prava i interesa žrtve nasilja u porodici policija i organ starateljstva dužni su, uz prethodni pristanak žrtve nasilja u porodici, privremeno zbrinuti žrtvu nasilja u sklonište/sigurnu kuću. Zakonom Republike Srpske zbrinjavanje žrtve u sigurnu kuću nema obligatorni karakter. Smještaj u sigurnu kuću ne može trajati duže od šest mjeseci, s tim da se može izuzetno produžiti uz pisanu saglasnost organa starateljstva odnosno za još šest mjeseci do završetka postupka i izvršenja rješenja kojim se počinocu nasilja izriče zaštitna mjera. Sredstva za privremeni smještaj i zbrinjavanje žrtava nasilja u porodici obezbjeđuju se 70% iz federalnog budžeta i 30% iz budžeta kantona odnosno 70% iz budžeta Republike Srpske i 30% iz budžeta općine od utvrđene cijene smještaja žrtve.

U Federaciji BiH, na zahtjev organa starateljstva, žrtva nasilja u porodici zbrinjava se u drugu odgovarajuću instituciju ili kod druge porodice kada organ starateljstva ocijeni da je to povoljnije za žrtvu i uz saglasnost žrtve nasilja. Zakon o zaštiti nasilja u porodici FBiH u članu 11. propisuje zaštitnu mjeru udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabranu vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor koja se može izreći osobi koja je učinilac nasilje prema članu porodice sa kojim živi u stanu, kući ili nekom drugom stambenom prostoru, ako nadležni sud ocijeni da postoji opasnost da bi bez provođenja ove mjere nasilna osoba mogla ponovo učiniti radnje nasilja. Osoba kojoj je izrečena mjera iz ovog člana dužna je odmah napustiti stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, prema potrebi, uz prisustvo policijskog službenika. Mjera se određuje u trajanju koje ne može biti kraće od jednog mjeseca niti duže od dvije godine. Zakonskim rješenjem u RS ova mjera se određuje se u trajanju koje ne može biti kraće od 30 dana, niti duže od 6 mjeseci. U članu 12. navedenog zakona propisana je zaštitna mjera „zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici“ koja se može izreći osobi koja je učinila nasilje u porodici. U rješenju kojim sud izriče mjeru zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, nadležni sud će odrediti mjesta ili područja, te udaljenost ispod koje se nasilna osoba ne smije približiti žrtvi nasilja u porodici. Mjera se određuje u trajanju koje ne može biti kraće od jednog mjeseca niti duže od dvije godine, izuzev ako sud odluči da je duži vremenski period u interesu žrtve nasilja. Zakonom o zaštiti nasilja u porodici RS u rješenju kojim sud izriče mjeru zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, sud će odrediti mjesta ili područja, i udaljenost od 200m ispod koje se nasilnik ne smije približiti žrtvi nasilja.

U vezi sa pitanjem, da li se prema unutrašnjem pravu ispunjavaju uslovi i trajanje odvajanja i da li se određuje u skladu s najboljim interesima djeteta, naglašava se da su uslovi i trajanje izdvajanja djeteta iz porodice uvijek usklađeni sa najboljim interesima djeteta, što je obaveza svih organa koji su uključeni u zaštitu djeteta.

U vezi sa kriminalizacijom, izvještaj navodi slijedeće: Osnovni oblik zaštite djece od pornografije (seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja) sadržan je u okviru krivičnih zakona koji se primjenjuju u BiH. Krivična djela koja se direktno odnose na „dječiju pornografiju“ uređena su entiteskim krivičnim zakonodavstvom. Krivični zakon BiH reguliše sljedeće oblasti: Trgovina ljudima i Međunarodno vrbovanje radi prostitucije. U entitetskim krivičnim zakonima i krivičnom zakonu distrikta, u poglavljima „krivična djela protiv spolnog integriteta i morala“ i „krivična djela protiv braka i porodice“, pojavljuje se čitav niz krivičnih djela koja sadrže elemente seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece (osobe do navršenih 14 godina starosti) odnosno maloljetnika (osobe do navršenih 18 godina starosti): Silovanje, Spolni odnošaj s nemoćnom osobom, Obljuba nad nemoćnim licem, Spolni odnos s nemoćnim licem, Spolni odnošaj sa djetetom, Polno nasilje nad djetetom, Spolni odnos s djetetom, Spolni odnošaj zloupotrebom položaja, Obljuba zloupotrebom položaja, Spolni odnos zloupotrebom položaja, Bludne radnje, Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom, Zadovoljavanje polnih strasti pred drugim, Navođenje na prostituciju, Trgovina maloljetnim licima, Trgovina ljudima, Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije, Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju, Proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije, Upoznavanje djeteta s pornografijom, Rodoskrvnuće, i Rodoskrvnjenje. Starost djeteta igra veoma važnu ulogu kada je su pitanju krivična djela koja se odnose na seksualno zlostavljanje djece i u tim slučajevima radi se kvalifikovanim oblicima krivičnih djela. Takođe, kada je u pitanju odmjerenje kazne učinocu ovakvih krivičnih djela, sud, shodno pravilima o odmjerenju kazne uzima u obzir sve okolnosti koje utiču na određivanje visine kazne, a naročito o pobudama iz kojih je djelo učinjeno, prema kome je djelo učinjeno, njegov odnos prema žrtvi i dr.

U odnosu na odgovornost pravne osobe, u glavi XIV Krivičnog zakona BiH, reguliše odgovornost pravnih osoba za krivična djela. Član 131. propisuje da se pravnim osobama za krivična djela mogu izreći ove kazne: novčana kazna; kazna oduzimanja imovine; i kazna prestanka pravne osobe. Članom 39. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH propisane su prekršajne sankcije za neprijavljivanje nasilja u porodici od strane obrazovnih, zdravstvenih i drugih ustanova i organa, kao i nevladinih organizacija koje u obavljanju svoje dužnosti saznaju za učinjene radnje nasilja u porodici iz člana 7. stav 2. ovog zakona. Novčanom kaznom bit će kažnjena za prekršaj službena osoba koja ne postupi u skladu sa članom 8. stav 1. ovog zakona, ako je dijete žrtva radnji nasilja u porodici iz člana 7. stav 2. ovog zakona. Kaznena politika u Bosni i Hercegovini za krivična djela spolnog nasilja nad djecom je neujednačena i nije adekvatna posljedicama koje to djelo ostavlja na djecu-žrtve. Prema Krivičnom zakonu Federacije BiH i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta BiH osoba koja krivično djelo “silovanja” počinu prema djetetu ili maloljetniku kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine, a prema Krivičnom zakonu Republike Srpske, od tri do petnaest godina. Ukoliko se radi o kvalifikovanom obliku ovog krivičnog djela u federaciji i distriktu propisana je kazna zatvora od najmanje pet godina, a u Republici Srpskoj najmanje deset godina. U federalnom krivičnom zakonu i zakonu distrikta krivično djelo „spolni odnošaj sa djetetom“ utvrđena je kazna zatvora od jedne do osam godina. Krivični zakon Republike Srpske ovo krivično djelo definiše kao „polno nasilje nad djetetom“ za koje je propisana kazna zatvora od jedne do deset godina. Ukoliko je ovo krivično djelo učinjeno upotrebom sile ili s nemoćnim djetetom počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje tri godine (KZ FBiH i KZ BDBiH), odnosno od tri do petnaest godina (KZ RS). Ako se ovo krivično djelo počinu od strane nastavnika, odgajatelja, staraoca, usvojitelja, doktora, vjerskog službenika ili druge osobe zloupotrebom svog položaja prema djetetu koje mu je povjereno na učenje, odgajanje, čuvanje ili staranje, počinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina (KZ RS), odnosno od jedne do deset godina (KZ FBiH i KZ BDBiH).

Kada je ovo krivično djelo učinjeno na naročito ponižavajući način ili ako je prema djetetu-žrtvi učinjeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više učinitelja, u sva tri krivična zakona propisana je kazna zatvora od najmanje pet godina. Ako je ovim krivičnim djelom prouzrokovana smrt djeteta ili je dijete teško tjelesno ozlijeđeno, ili mu je zdravlje narušeno propisana je kazna zatvora od pet godina do kazne dugotrajnog zatvora

(KZ FBiH, KZ BDBiH) odnosno najmanje deset godina ili kazna dugotrajnog zatvora (KZ RS). Za krivično djelo „spolnog odnosa zloupotrebom položaja“ učinjenog na štetu djeteta u važećim krivičnim zakonima entiteta i distrikta utvrđena je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. Kada je krivično djelo „bludne radnje“ učinjeno prema djetetu ili maloljetniku federalnim krivičnim zakonom i zakonom distrikta propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina. U članu 197. stav (2), Krivičnog zakona Republike Srpske, za krivično djelo „zadovoljavanje polnih strasti pred djetetom ili maloljetnikom“ predviđena je novčana kazna ili zatvorska kazna do 3 godine a u Krivičnom zakonu FBiH i Krivičnog zakona BDBiH propisana je kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine. Za krivično djelo „navođenje na prostituciju“ koje je učinjeno prema djetetu ili maloljetniku u federalnom krivičnom zakonu propisana je kazna zatvora od tri do petnaest godina dok je radnja iz ovog krivičnog u Krivičnom zakonu Republike Srpske inkorporirana u krivično djelo „trgovine maloljetnim licima“ odnosno „trgovine ljudima“ u zakonu distrikta. Ko zlopotrijebi dijete ili maloljetno lice za izradu slika, audio-vizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili dijete i maloljetno lice zlopotrijebi za pornografsku predstavu čini krivično djelo „iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije“, za koje je Krivičnim zakonom Republike Srpske zapriječena kazna zatvora od jedne do osam godina, odnosno od jedne do pet godina zatvora prema Krivičnom zakonu Federacije i Krivičnom zakonu Brčko Distrikta. Dječija pornografija inkriminisana je u krivičnom zakonodavstvu i kao krivično djelo „upoznavanje djeteta s pornografijom“ odnosno „proizvodnja, posjedovanje i prikazivanje dječije pornografije“ sa propisanom novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine odnosno od šest mjeseci do pet godina. Za krivično djelo „trgovina maloljetnim licima“ u Krivičnom zakonu Republike Srpske propisana je kazna zatvora od najmanje pet godine a ukoliko je učinjeno primjenom sile i drugim oblicima prijetnje ili prinude propisana je kazna zatvora od najmanje osam godina. Ako je krivično djelo „trgovine ljudima“ učinjeno nad osobom mlađom od 18 godina počinitelj će se, u skladu sa krivičnim zakonom distrikta, kazniti kaznom zatvora od najmanje 10 godina. Ko krivično djelo „rodoskrvuće“ odnosno spolni odnos ili izjednačenu spolnu radnju izvrši s maloljetnim krvnim rođakom u ravnoj liniji ili s maloljetnim bratom ili sestrom, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (KZ FBiH, KZ BDBiH) odnosno od jedne do osam godina (KZ RS). Kada je ovo krivično djelo učinjeno s djetetom, krivičnim zakonom u federaciji i distriktu propisana je kazna od dvije do deset godina zatvora. Članom 39. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH propisane su prekršajne sankcije za neprijavljivanje nasilja u porodici. Novčanom kaznom bit će kažnjene za prekršaj osobe koje ne postupe u skladu sa članom 8. stav 2. ovog zakona, ako je dijete žrtva radnji nasilja u porodici iz člana 7. stav 2. ovog zakona.

U vezi pravila koja se primjenjuju u pravosuđu naglašava se da u članu 184. stav 1. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnim licima u krivičnom postupku propisana su krivična djela kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetno lice, pri čemu sudija za maloljetnike, odnosno vijeće kojim predsjedava sudija za maloljetnike ili sudija koji ima posebna znanja sudi i punoljetnim učiniocima za krivična djela propisana Krivičnim zakonom.

U odnosu na otežavajuće okolnosti se navodi da je novim izmjenama Krivičnog zakona uvedena i posebna okolnost za odmjerenje kazne za krivično djelo učinjeno iz mržnje. Krivičnim zakonima određena su opšta pravila o odmjerenju kazne prema kojima će sud učiniocu krivičnog djela odmjeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti. Kad su u pitanju otežavajuće okolnosti u skladu sa članom 28 Konvencije, većina navedenih okolnosti čini sastavni dio krivičnog djela, a sud će shodno pravilima o odmjerenju kazne naročito voditi računa o: stepenu krivice, pobudama iz kojih je djelo učinjeno, jačini ugrožavanja ili jačini povrede žrtve, okolnostima pod kojima je djelo učinjeno, o odnosu učinioca prema žrtvi, raniji život učinitelja, njegove osobne prilike i njegovo ponašanje nakon učinjenja krivičnog djela, te druge okolnosti koje se odnose na osobu učinitelja. Kad su odmjerenje kaznu učinitelju za krivično djelo učinjeno u povratu, posebno će se uzeti u obzir je li ranije djelo iste vrste ili novo djelo, jesu li oba učinjena iz istih pobuda i koliko je

vremena proteklo od ranije osude ili izdržavane ili oprostene kazne.

U odnosu na mjere zaštite za dijete žrtvu, navodi se da se Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u krivičnim postupcima koje vodi Sud BiH ili Tužilaštvo BiH osigurava se zaštita gore navedenih svjedoka, kao i profesionalna pomoć. Članom 6. spomenutog Zakona, regulisano je osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći. Tužitelj u toku istrage, a nakon podizanja optužnice Sud, pod uslovom da postoji saglasnost svjedoka i bez objavljivanja bilo kakvih ličnih podataka o svjedoku, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa kao i psihološku potporu svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja. U postupcima koji se tiču zaštite prava djeteta, dijete zastupa njegov zakonski zastupnik, a ako se utvrdi da dijete nije zastupano na odgovarajući način, sud će mu odrediti privremenog zastupnika. Ukoliko postoje suprotni intresi između djeteta i njegovih roditelja ili zakonskog zastupnika sud može preko organa starateljstva da mu postavi kolizijskog staratelja koji je dužan da se stara o tome da dijete blagovremeno dobije sva potrebna obavještenja i objašnjenja koja se tiču mogućih posljedica akata koje on preduzima. Kolizijski staratelj je dužan da prenese sudu mišljenje djeteta. Što se tiče krivičnog postupka u kome učestvuje maloljetnik, jedan od osnovnih principa jeste razumljivost jezika, upotreba tehnologije prilagođene uzrastu i stepenu razvijenosti maloljetnog lica. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS u posebnom poglavlju pod nazivom „Krivična djela na štetu djece i maloljetnika“ sadrži odredbe koje se odnose na situacije kada su maloljetnici i djeca žrtve ili svjedoci krivičnih djela koja su počinjena na njihovu štetu. U članu 184. stav 1. Zakona propisana su krivična djela kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetno lice, pri čemu sudija za maloljetnike, odnosno vijeće kojim predsjedava sudija za maloljetnike ili sudija koji ima posebna znanja sudi i punoljetnim učiniocima za krivična djela propisana Krivičnim zakonom, i to: ubistvo, teško ubistvo, ubistvo djeteta pri porođaju, navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu, teška tjelesna povreda, otmica, protivpravno lišenje slobode, zlostavljanje, silovanje, obljuba nad nemoćnom licem, polno nasilje nad djetetom, obljuba zloupotrebom položaja, zadovoljavanje polnih strasti pred drugim, trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, iskorišćavanje djece ili maloljetnih lica za pornografiju, proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, rodoskrvljenje, vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, oduzimanje maloljetnog lica, zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica, nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kršenje porodičnih obaveza, izbjegavanje davanja izdržavanja, omogućavanje uživanja opojnih droga, razbojništvo i razbojnička krađa. Postupanje sa maloljetnikom odvija se po proceduri propisanoj članom 186. Zakona, koji navodi:

- 1) Kod postupanja u krivičnim predmetima protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika, pri provođenju procesnih radnji posebno obazrivo se odnosi prema djetetu ili maloljetniku na čiju štetu je učinjeno krivično djelo, imajući u vidu njegov uzrast, osobine njegove ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima živi, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice na njegov budući život, vaspitanje i razvoj. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica.
- 2) Ako se kao svjedok saslušava dijete ili mlađi maloljetnik oštećen krivičnim djelom iz člana 184. ovog zakona, saslušanje se može provesti najviše dva puta. Tužilac ili ovlašćeno službeno lice saslušava svjedoka putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka, a bez prisustva tužioca ili ovlašćenog službenog lica u prostoriji gdje se svjedok nalazi. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica.
- 3) Dijete ili mlađe maloljetno lice može se saslušati u svom stanu ili drugom prostoru u kome boravi ili centru za socijalni rad.
- 4) Sud saslušava dijete ili maloljetnika kao svjedoka oštećenog krivičnim djelom iz člana 184. ovog zakona, u skladu sa stavom 2. ovog člana, tako da sud, stranake u postupku i branilac mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa sv-

jedokom. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se obavlja tako da se pitanja postavljaju posredstvom suda, a po potrebi uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica.

- 5) U svrhu zaštite djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelom primjenjuje se i druge odgovarajuće odredbe Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku.
- 6) Odredbe ovog člana se primjenjuju i onda kada se sasluša dijete ili maloljetnik koji je svjedok-očevidac učinjenog djela iz člana 184. ovog zakona.
- 7) Odredba člana 84. ovog zakona primjenjuje se u krivičnom postupku protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika.

Odredbe člana 187. Zakona odnose se na zabranu suočenja, pri čemu se propisuje da u situaciji ako se kao svjedok sasluša dijete ili maloljetnik koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine posebno osjetljivim, zabranjeno je vršiti njegovo suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim. Ako prepoznavanje osumnjičenog, odnosno optuženog vrši maloljetnik oštećen krivičnim djelom, ili je očevidac učinjenog krivičnog djela, takvo prepoznavanje u svim fazama postupka vrši se na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno optuženi, vidi maloljetno lice. Važećim krivičnim procesnim zakonima u BiH propisan je i način saslušanja maloljetnog lica. Naime, prilikom saslušanja maloljetnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, postupat će se obazrivo imajući u vidu njegovu dob, stepen duševne, emocionalne i socijalne zrelosti, obrazovni nivo, prilike i sredinu u kojoj živi, kako saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika a izvršiti će se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica. Ova odredba omogućava organima krivičnog postupka i da saslušanje maloljetnog oštećenog obavljaju u prisustvu njegovog roditelja ili staratelja kao lica u koju maloljetno lice ima povjerenje i čije prisustvo treba da predstavlja psihološku potporu maloljetnom oštećenom prilikom saslušanja. Čak i u slučajevima kada roditelji zahtijevaju prisustvo saslušanju maloljetnog oštećenog treba biti posebno obazriv i za takvo postupanje pribaviti mišljenje psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica ili druge dokaze koji upućuju koji bi na takvu potrebu. To se neće primjenjivati ukoliko bi se po ocjeni organa krivičnog gonjenja moglo očekivati da bi se prisustvo roditelja odrazilo na spremnost maloljetnog oštećenog da da iskaz ili da istinito iskazuje. Pod obazrivim postupanjem organa krivičnog postupka može se podrazumijevati i obaveza izbjegavanja višekratnog saslušanja maloljetnog oštećenog. Zakon propisuje da oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a, ako je takvo ispitivanje obavljeno – na takvom iskazu ne može se zasnivati sudska odluka odnosno da oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom spolnom životu prije počinjenog krivičnog djela koje je predmet postupka te da se niti jedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije spolno iskustvo, ponašanje ili spolnu orijentaciju oštećenog neće prihvatiti. U ove dvije posljednje situacije, koje se odnose na žrtve tzv. seksualnih delikata, zakon, dakle, propisuje i procesne posljedice za nepostupanje u skladu sa tim odredbama odnosno nameće ograničenja u predlaganju i izvođenju dokaza koji bi doveli do kršenja tih odredaba kojima se štiti lični integritet žrtava navedenih krivičnih djela. Zakon također sadrži odredbu koja obavezuje na snimanje audio ili audiovizuelnim sredstvima saslušanja maloljetnih osoba koje nisu navršile šesnaest godina života i koje su oštećene krivičnim djelom. Iz same odredbe ne može se zaključiti da joj cilj upravo zaštita maloljetnih žrtava krivičnih djela. Međutim, ova odredba bi, takođe, trebala biti korištena za zaštitu maloljetne žrtve krivičnog djela od njene sekundarne viktimizacije tokom postupka na način da bi se njenom primjenom, uz prethodno osiguranje prava odbrane osumnjičenog odnosno optuženog, izbjeglo višekratno saslušanje maloljetnog oštećenog ili njegovo izlaganje negativnim učincima pojavljivanja u sudnici.

Vrsta podrške i usluga koje se pružaju djeci žrtvama i njihovim porodicama, tako da su njihova prava i interesi uredno predstavljeni i uzeti u obzir osigurane su na način da entitetski zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku kao jedno

od osnovnih načela predviđaju poštovanje prava na privatnost maloljetnog lica u svim fazama postupka. Zakonom je predviđeno isključenje javnosti na glavnom pretresu, zabrana objavljivanja spisa predmeta i toka postupka, kao i podataka o identitetu maloljetnika ili njegovog zakonskog zastupnika. U medijima se neće objavljivati ime i drugi podaci koji otkrivaju identitet maloljetnika. U toku glavnog pretresa sudija može narediti da se, osim tužioca, branioca i predstavnika organa starateljstva, sa zasjedanja udalje sve ili pojedine osobe. Za vrijeme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, sudija može narediti da se maloljetnik udalji sa zasjedanja, i to zbog mogućeg štetnog uticaja na njegov odgoj. Ako je to važno za odbranu maloljetnika, branilac ga obavještava o sadržaju i toku postupka za vrijeme njegove odsutnosti. Pri sudu funkcioniše odjel za podršku svjedocima. ZKP FBiH ne predviđa izričito mogućnost da se snimak reproducira na glavnom pretresu bez ponovnog ispitivanja na glavnom pretresu maloljetnog oštećenog. Sa takvom mogućnošću, naravno uz prethodno osiguranje magučnosti strankama i branioca da svjedoku postave pitanja bez prisustva u prostoriji u kojoj se svjedok nalazi (putem videoveze) ili uz njihovu prisustnost u toj prostoriji, obaveza snimanja iskaza maloljetnog oštećenog mlađeg od 16 godina bi imala puni smisao a osigurala bi se i mogućnost zasnivanja sudske odluke na takvom iskazu.

Mjere koje su preduzete kako bi se osigurala sigurnost djece žrtava i svjedoka kao i njihovih porodica od zastrašivanja, odmazde i ponavljanja viktimizacije predviđene su Zakonima o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka koji uređuju uslove i postupak za pružanje zaštite i pomoći svjedoku van suda kada postoji osnovana bojazan da bi davanjem iskaza u cilju dokazivanja krivičnog djela, bio izložen stvarnoj i ozbiljnoj opasnosti po život, zdravlje, fizički integritet, slobodu ili imovinu većeg obima, a druge mjere zaštite nisu dovoljne.

Mjere preduzete kako bi se osiguralo da se izbjegnu kontakti između žrtava i počinilaca, u sudskim i pravnim prostorijama izvršnih agencija djelimično su regulisane Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka. Entitetski zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku uređuju zakonske mjere kako bi se osiguralo da se izbjegnu kontakti između žrtava i počinilaca u krivičnom postupku. Četiri su takva zakonska teksta, identičnog sadržaja, odnosno s odstupanjima koja su nužna zbog podjele nadležnosti u okviru krivičnog pravosuđa u BiH. To su sljedeći zakoni: Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD i Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS. Ako se kao svjedok sasluša dijete ili mlađi maloljetnik oštećen krivičnim djelom takvo saslušanje se može provesti najviše dva puta. Tužilac ili ovlaštena službena osoba ispitivanje obavlja putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka, a bez prisustva tužioca ili ovlaštene službene osobe u prostoriji gdje se svjedok nalazi. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe. Dijete ili mlađa maloljetna osoba može se saslušati u svom stanu ili drugom prostoru u kome boravi ili centru za socijalnu rad. Sud će saslušati dijete ili maloljetnika oštećenog krivičnim djelom tako da sud, tužilac, maloljetnik i branilac mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa oštećenim.

Zaštita i pomoć mogu se pružiti i osobama koje su bliske svjedoku, odnosno žrtvi. Zaštita svjedoka, odnosno njemu bliskog lica obezbjeđuje se primjenom programa zaštite svjedoka. Program zaštite može se primijeniti na maloljetno lice samo uz saglasnost roditelja ili staratelja.

Saslušanje djeteta ili maloljetnika se obavlja tako da se pitanja mogu postavljati posredstvom suda, a po potrebi uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe. U svrhu zaštite djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelom primijenjuju se i druge odgovarajuće odredbe Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u BiH. Ove odredbe se primjenjuju i onda kada se saslušava dijete ili maloljetnik koji je svjedok-očevidac učinjenog djela iz člana 185. Federalnog zakona. Odredba člana 84. ovog zakona primjenjuje se u krivičnom postupku protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika. Ako se kao svjedok saslušava dijete ili maloljetnik koje su ozbiljno fizički ili psihički traumatizirani okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine posebno osjetljivim, zabranjeno je vršiti njegovo suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim. Ako prepoznavanje osumnjičenog, odnosno optuženog vrši maloljetnik oštećen krivičnim djelom ili je očevidac učinjenog krivičnog djela, takvo prepoznavanje u svim fazama postupka vrši se na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno optuženi, vidi maloljetnu osobu.

Kao mjere zaštite žrtava kako bi se osiguralo da istraga i krivični postupak ne pogoršavaju traumu koju je dijete već iskusilo, gdje je to moguće, navode s mjere iz zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka čiji članovi 6. propisuju osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći. Tužitelj u toku istrage, a nakon podizanja optužnice, Sud pod uslovom da postoji saglasnost svjedoka i bez objavljivanja bilo kakvih ličnih podataka o svjedoku, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa kao i psihološku potporu svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja. Porodični zakon Republike Srpske normira institut starateljstva za poseban slučaj, koji podrazumijeva postavljanje staraoca za pojedine poslove u slučajevima kada je to potrebno radi zaštite prava i interesa određenih lica. Poseban staratelj postavlja se licu (djetetu) nad kojim roditelji vrše roditeljsko pravo za vođenje spora između njega i njegovih roditelja (usvojitelja) kao i u svim drugim slučajevima kada su njihovi interesi u suprotnosti (tzv. koliziono starateljstvo). Poseban staratelj može biti lice zaposleno u centru za socijalni rad odnosno djetetov srodnik, za koga se osnovano očekuje da će zaštititi djetetov interes u najvećoj mjeri. Staratelj je dužan da se savjesno stara o ličnosti, pravima, obavezama i interesima šticećenika i upravljanju njegovom imovinom. Staratelja djetetu može postaviti i organ pred kojim se vodi postupak (sud) i o tome bez odlaganja obavijestiti organ starateljstva ili će postupak voditi nadležni organ starateljstva, u skladu sa zakonom.

Zakonodavne ili druge mjere koje su preduzete kako bi se osiguralo da istrage ili krivično gonjenje za krivična djela određena u skladu sa Konvencijom, ne smiju biti zavisne o prijavi ili optužbi žrtve i da se postupak može nastaviti čak i ako žrtva povuče njegovu ili njenu izjavu su propisane na način da je tužitelj na osnovu čl. 35 federalnog Zakona o krivičnom postupku nadležan da goni za sva krivična djela za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti bez obzira na stav oštećenog i bez obzira da li je žrtva povukla prijavu. Tužitelj ima pravo i dužan je da odmah po saznanju da postoje osnovi sumnje da je počinjeno krivično djelo preduzme potrebne mjere u cilju njegovog otkrivanja i sprovođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom, kao i radi upravljanja aktivnostima ovlaštenih službenih osoba vezanim za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza. Identična zakonska rješenja su i u Zakonu o krivičnom postupku BiH, RS i BDBiH.

Zakonodavne ili druge mjere koje su preduzete kako bi se osiguralo da zastarjelost za pokretanje postupka u odnosu na krivična djela utvrđena u skladu sa Konvencijom traje dovoljno dugo kako bi se omogućilo učinkovito pokretanje postupka, čak i nakon što je žrtva dostigla punoljetnost, koje je srazmjerno težini zločina u pitanju su uvedene na način da su posljednjim izmjenama i dopuna Krivičnog zakona Republike Srpske iz 2013. godine usaglašene odredbe zastarjevanja krivičnog gonjenja sa odredbama Lanzarote konvencijom, na način da zastarjevanje za krivična djela protiv polnog integriteta, braka i porodice, učinjena na štetu osoba mlađih od 18 godina, počinje teći od dana punoljetstva oštećenog. Krivični zakoni federacije i distrikta po pitanjima zastare krivičnih djela seksualnog nasilja

nad djecom nisu usklađena sa međunarodnim standardima, propisujući da subjektivni rok zastare počinje teći od dana kada je krivično djelo učinjeno. Rok zastare se određuje prema propisanoj kazni za pojedino krivično djelo. U skladu sa navedenim zakonima, krivično gonjenje se ne može poduzeti kad od učinjenja krivičnog djela protekne: a) trideset pet godina za krivično djelo s propisanom kaznom dugotrajnog zatvora- (krivično djelo spolnog odnošaja sa djetetom ukoliko je ovim krivičnim djelom prouzrokovana smrt djeteta ili je dijete teško tjelesno ozlijeđeno, ili mu je zdravlje teško narušeno, ili je žensko dijete ostalo trudno); b) dvadeset godina za krivično djelo s propisanom kaznom zatvora preko deset godina (krivično djelo silovanja djeteta ili maloljetnika učinjeno na naročito okrutan ili naročito ponižavajući način ili ako je prema istoj žrtvi učinjeno više spolnih radnji ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više učinitelja i za krivično djelo navođenja na prostituciju ako je učinjeno prema djetetu ili maloljetniku); c) petnaest godina za krivično djelo s propisanom kaznom zatvora preko pet godina (krivična djela spolnog odnošaja sa nemoćnom osobom i rodoskrvuća); d) deset godina za krivično djelo s propisanom kaznom zatvora preko tri godine (krivično djelo spolnog odnošaja zloupotrebom položaja učinjeno prema djetetu ili maloljetniku, krivično djelo prinuda na spolni odnošaj, bludne radnje, iskorišćavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije); e) pet godina za krivično djelo s propisanom kaznom zatvora preko jedne godine (krivično djelo “izvanbračna zajednica s mlađim maloljetnikom”, “zadovoljavanje pohote pred djetetom ili maloljetnikom”, “zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika”); f) tri godine za krivično djelo s propisanom kaznom zatvora do jedne godine ili novčanom kaznom (krivično djelo “upoznavanja djeteta s pornografijom”). Osim što Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine i Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine nije usklađen sa Lanzarote Konvencijom, ovako neharmonizirano krivično zakonodavstvo na nivou entiteta odnosno distrikta po pitanju zastarjevanja krivičnog gonjenja ima za posljedicu i različit tretman djece – žrtava krivičnih djela seksualnog nasilja, zavisno od toga pod čijom jurisdikcijom je učinjeno krivično djelo.

O mogućnosti da pravosudna tijela mogu imenovati posebnog zastupnika za žrtve, u situaciji u kojoj su nosioci roditeljske odgovornosti spriječeni da zastupaju dijete u postupcima vezanim za seksualno iskorištavanje ili seksualnu zloupotrebu djece, odnosno u slučaju sukoba interesa između njih i žrtve te o načinu na koji zakoni dopuštaju grupama, fondacijama, udruženjima ili vladinim ili nevladinim organizacijama da pružaju pomoći i/ili podršku žrtvama i učestvuju u sudskom postupku i pod kojim uslovima, ako je to potrebno, nisu dati odgovori.

Vezano za mogućnost i uslovima ,za izvođenje tajnih operacija tokom istrage krivičnih djela utvrđenih u skladu sa Konvencijom obrazloženo je da je ova oblast regulisana Zakonom o krivičnom postupku BiH u slijedećim članovima: Član 116. Vrste posebnih istražnih radnji i uvjeti za njihovu primjenu Član 117. Krivična djela za koja se mogu odrediti posebne istražne radnje. Istražne radnje iz Člana 116. stav 2. ovog zakona mogu se odrediti za krivična djela: protiv integriteta Bosne i Hercegovine, protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, terorizma, za koja se prema zakonu može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna.

O tehnikama koje se primjenjuju za ispitivanje materijala koji sadrži pornografske slike djece istaknuto je da su na regionalnom treningu INHOPE-a održanom u Sarajevu 2013. pored učesnika iz drugih zemalja regije, predstavnici FUP, MUP RS, Policije BD i MFS-EMMAUS-a obučeni potrebnim vještinama i znanjima za učinkovito praćenje internet sadržaja. Na obuci su predstavljani razni alati-aplikacije (online i offline) za učinkovito pronalaženje lokacije internet sadržaja. Uspostavljena je i bolja koordinacija između agencija za sprovedbu zakona i online SOS linija.

U vezi sa intervjuisanjem na djeci prilagođen način i postupak istaknuto je da Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka u slijedećim članovima reguliše ovu oblast: Član 7. Red izvođenja dokaza na glavnom pretresu. U toku glavnog pretresa, Sud može saslušati svjedoke pod prijetnjom i ugrožene svjedoke u najskorije moguće vrijeme i ima

mogućnost da sasluša te svjedoke na glavnom pretresu drugačijim redoslijedom od onog koji je propisan u ZKP-u BiH. Član 8. Ispitivanje. Član 9. Svjedočenje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka. Član 10. Udaljavanje optuženog. Član 11. Izuzeci od direktnog izvođenja dokaza. Pri odlučivanju da li se zapisnici o iskazima datim u istrazi mogu pročitati i koristiti kao dokaz na glavnom pretresu, Sud će također uzeti u obzir potrebu da se osigura zaštita svjedoka pod prijetnjom koji bi se mogao izložiti, ili njegova porodica, velikoj ličnoj opasnosti, odnosno zaštita ugroženog svjedoka koji bi se mogao izložiti značajnoj duševnoj boli ako se pojavi na glavnom pretresu.

O načinu na koji se obavljaju intervjui sa djecom koje su žrtve, posebno o odvijanju bez neopravdanog odgađanja nakon što su se o činjenicama izvijestila nadležna tijela, navedeno je da se odmah po saznanju da je izvršeno krivično djelo gdje je žrtva seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja djeteta, hitno se preduzimaju mjere u cilju obezbjeđenja saslušanja tog djeteta. Ako je djeteta u stanju intenzivnog posttraumatskog stresa, u saradnji sa organom starateljstva vrši se procjena rizika i, u skladu sa tom procjenom, organ starateljstva preduzima radnje iz svoje nadležnosti – zbrinjavanje, materijalna pomoć, postavljenje staratelja, psihološko osnaživanje i sl. Čim se steknu uslovi, bez odlaganja se vrši saslušanje pred tužiocem uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe. Saslušanje se odvija u prostorijama tužilaštva, a izuzetno kako to propisuje čl.187 st.3 federalnog Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, ako za to postoje opravdani razlozi, djeteta ili mlađa maloljetna osoba može se saslušati u svom stanu ili drugom prostoru u kojem boravi ili centru za socijalni rad. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se, po pravilu, obavlja uz pomoć stručne osobe. Ako se kao svjedok sasluša djeteta ili mlađi maloljetnik oštećen krivičnim djelom iz člana 185. Federalnog Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, takvo saslušanje se može provesti najviše dva puta. Isto zakonsko rješenje je i u RS i BDBiH. U okviru Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS, članom 186. propisano je postupanje nadležnih organa prilikom intervjuisanja djece i maloljetnih lica. U Ministarstvu Republike Srpske u predmetima koja se odnose na seksualno nasilje nad djecom, u CJB (Centri javne bezbjednosti) postupaju inspektori zaduženi za problematiku maloljetničke delinkvencije, koji posjeduju posebna specijalizovana znanja za rad s maloljetnicima, dok kad je u pitanju sajber kriminal, na nivou Uprave krim. policije ima posebno odjeljenje (Odjeljenje za visokotehnološki kriminal) koje se bavi sprečavanjem i otkrivanjem sajber kriminala, između ostalog, i djelima: Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, Iskorišćavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju. Ispitivanje, tj. saslušanje djece, odnosno maloljetnih lica koja su žrtve ili su oštećeni krivičnim djelom vrši se u prostorijama koje su tehnički opremljene i ispunjavaju uslove za saslušavanje maloljetnika, uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica, koje je u prostoriji sa saslušanim licem, a van prostorije se nalaze policijski službenik, roditelj, staralac, usvojilac i predstavnik organa starateljstva. Prostorija je opremljena u skladu sa međunarodnim standardima i obezbjeđuje okruženje prilagođeno djeci, kao i video i audio snimanje razgovora, koji se obavlja s djecom žrtvama nasilja, a sve u cilju da bi se izbjegla dodatna viktimizacija žrtve. Nije u pitanju klasično ispitivanje djece, razgovor se vrši uz pomoć stručnog lica kako bi saslušanje prošlo uz što manje stresa i traume, a kako bi se istovremeno dobile informacije bitne za procesuiranje djela. Dakle, saslušavanja djece, odnosno maloljetnih lica, odvijaju se bez odgađanja, u prostorijama namijenjenim za tu svrhu. Sprovode se od strane stručnjaka. Broj saslušavanja djeteta je ograničen na dva puta, što je propisano Zakonom o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Djeteta može biti u pratnji njegovog zakonskog zastupnika. Razgovori mogu biti snimani (audio i video) gdje god je to zakonom propisano ili naloženo. Video i audio snimak jeste dokaz u sudskom postupku.

Krivično procesno zakonodavstvo propisuje da od otvaranja zasjedanja pa do završetka glavnog pretresa sudija, odnosno vijeće može u svako doba, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka i branitelja, ali uvijek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za cio glavni pretres ili jedan njegov dio, ako je to u zaštite interesa maloljetnika ili svjedoka. Isključenje javnosti ne odnosi se na stranke, branitelja, oštećenog, zakonskog zastupnika i puno-

moćnika. Sudija, odnosno vijeće može dopustiti da glavnom pretresu na kome je javnost isključena budu prisutne službene osobe, znanstveni i javni radnici, a na zahtjev optuženog može to dopustiti i njegovom bračnom, odnosno izvanbračnom drugu i bliskim srodnici-ma. Sudija, odnosno vijeće će upozoriti osobe koje su prisutne glavnom pretresu na kome je javnost isključena da su dužne da kao tajnu čuvaju sve ono što su na pretresu saznale i da neovlašteno odavanje tajne predstavlja krivično djelo. Odluku o isključenju javnosti donosi sudija, odnosno vijeće rješenjem koje mora biti obrazloženo i javno objavljeno. Kada se sudi maloljetniku u skladu sa važećim zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, javnost je uvijek isključena. Sudija može dopustiti da glavnom pretresu prisustvuju osobe koje se bave zaštitom i odgojem maloljetnika ili suzbijanjem prijestupništva mladih, kao i naučni radnici. U toku glavnog pretresa sudija može narediti da se, osim tužitelja, branitelja i predstavnika organa starateljstva, sa zasjedanja udalje sve ili pojedine osobe. Za vrijeme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, sudija može narediti da se maloljetnik udalji sa zasjedanja zbog mogućeg štetnog uticaja na njegov odgoj. Ako je to važno za odbranu, branitelj ga obavještava o sadržaju i toku postupka za vrijeme odsutnosti.

TEMATSKI UPITNIK PRVOG KRUGA MONITORINGA

“SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE DJECE U KRUGU POVJERENJA”⁵

U vezi sa temom prikupljanja podataka o seksualnom zlostavljanju u krugu povjerenja, na pitanja o tome da li se podaci prikupljaju u svrhu posmatranja i vrednovanja fenomena seksualnog zlostavljanja djece u krugu povjerenja, o mehanizmima za prikupljanje takvih podataka i fokalnim tačkama zaduženim za statističke podatke o žrtvama krivičnih djela i prekršaja unutar kruga povjerenja, navodi se slijedeće: Ministarstvo sigurnosti BiH u cilju izrade godišnjeg izvještaja o stanju trgovine ljudima prikuplja podatke o broju potencijalnih i/ili identifikovanih žrtava trgovine ljudima. Podaci se prikupljaju od strane policije, tužilaštva, centara za socijalni rad, nevladinih institucija i svih ostalih relevantnih aktera. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u okviru praćenje implementacije Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom prikuplja podatke o broju, vrsti, starosti i obliku počinjenog nasilja nad djecom. Upitnik za praćenje implementacije Strategije se proslijeđuje sektoru socijalne zaštite, sektoru zdravstva, sektoru obrazovanja, sektoru policije i pravosuđa i nevladinom sektoru.

⁵ Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse, Replies to the thematic questionnaire Bosnia and Herzegovina, 1st thematic monitoring round “The protection of children against sexual exploitation within circles of confidence” Replies registered by the Secretariat on 4 December 2015.

Pitanja na temu prevencije se posebno fokusiraju na prikupljanje informacija o politikama i strategijama kako bi se spriječilo seksualno zlostavljanje, posebno u djetetovom krugu povjerenja. Pitanja se odnose na problem podizanja svijesti djece, kao i osoba koje rade u redovnom kontaktu s njima, tako da čine dio njihovog kruga povjerenja. U vezi sa obrazovanjem djece istaknuto je da je posebna pažnja usmjerena na obrazovanje djece o rizicima seksualnog zlostavljanja u krugu povjerenja. U tom cilju su predviđene određene mjere zaštite djece i ona u tom smislu mogu zatražiti pomoć od stručnih lica u školi ili od lica u koje imaju najveće povjerenje. Protokolom o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u Republici Srpskoj iz 2012. godine, koji između ostalog je uključeno i seksualno zlostavljanje djece u krugu povjerenja i definisan je način prijavljivanja. U cilju zaštite djece od svih vidova nasilja i zanemarivanja i zlostavljanja, pa shodno tome i od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, škole preduzimaju mjere zaštite i uspostavljaju saradnju sa relevantnim institucijama. Jedna od najvažnijih mjera je primjena Protokola u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u Republici Srpskoj. U tom smislu škole moraju da primjenjuju Protokol i multidisciplinarni operativni tim pri centrima za socijalni rad. Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u republici Srpskoj je odštampan i distribuiran obrazovnim institucijama a može se pogledati na sajtu: www.djeca.rs.ba. Odjel za prava djeteta Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH je u 2012. i 2013. godini, u sklopu projekta "jačanje kapaciteta Odjela za praćenje prava djece Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH", koji je podržan od strane Save the Children, proveo niz aktivnosti na promicanju prava djeteta i zaštiti od nasilja. Jedan od tih aktivnosti je projekat "Ombudsmen u vašoj školi" koji je podrazumjevaio organizovanje edukativnih radionica u školama s ciljem upoznavanje djece sa pravima djeteta, posebno zaštite od nasilja, između ostalog i seksualnog nasilja u povjerljivom okruženju i mehanizmima zaštite. Djeca mogu na različite načine (e-mailom, telefonom, Facebook-om) da se obrate Institucijama ombudsmena za prava djeteta tražeći zaštitu svojih prava. Takođe mogu da kontaktiraju SOS telefon kako bi zatražili pomoć.

Pojedine kantonalne vlade i nadležna ministarstva su pristupili izradi referalnog mehanizma za zaštitu djece od nasilja, uključujući i seksualno nasilje u krugu povjerenja.

Tako je Vlada Kantona Sarajevo u saradnji sa Udruženjem pedagoga Kantona Sarajevo 2011. godine izradila Protokol o postupanju škole u situacijama nasilja koji je prosljeđen svim osnovnim i srednjim školama Kantona Sarajevo. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona je uz podršku OSCE-a donijelo Protokol o postupanjuu slučaju nasilja koje uključuje djecu. Protokol su potpisali ministri obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo zdravstva i socijalne politike i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Zeničko-dobojski kanton, Posavski i Tuzlanski su u saradnji sa nevladinim organizacijama koje imaju sigurne kuće pristupili izradi i potpisivanju navedenih Protokola, nakon čega su održane radionice i edukacije u obrazovnim institucijama u cilju njegovog promovisanja. Od strane Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke realiziran je seminar za stručne savjetnike prosvjetno-pedagoških zavoda o temi prevencije nasilja u porodici. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je pripremio „Priručnik o prevenciji nasilja u porodici“ te de nastaviti da po jedinstvenom programu edukacije provodi obuke stručnih savjetnika i nastavnog osoblja o temi prepoznavanja i prevencije nasilja u porodici. Razvijen je didaktički komplet koji se zasniva na Nastavnom programu o prevenciji nasilja za osnovne škole radi upoznavanja učenika s oblicima nasilja i adekvatnog reagiranja na nasilje, razvijanjem vještina komunikacije i nenasilnog rješavanja konflikta i na kraju izgradnje stava kod učenika kako nasilje nije prihvatljivo. Sastavni dio didaktičkog kompleta je i Priručnik za nastavnike u kojem su razvijene radionice za realizaciju nastavnih sadržaja. U okviru projekta "Lanzarote konvencija" koju realizuje NVO u partnerstvu sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH u 2013. godini učenicima svih osnovnih i srednjih škola podjeljeno je preko

100.000 edukativnih flajera "Šta moramo znati o seksualnom zlostavljanju i zašto?".

Po pitanjima o podizanju svijesti o seksualnom zlostavljanju u krugu povjerenja izvješteno je slijedeće: Gender centar RS, zvanično od 2008. godine provodi kampanju „Porodica bez nasilja“ svake godine. Poster, spotovi, promotivni i edukativni materijali su i do danas neprekidno prisutni u svim ustanovama i institucijama, počev od Vlade Republike Srpske do institucija i ustanova na lokalnom nivou vlasti, medija i nevladinih organizacija, i dostupni su svim građankama i građanima. Svijest stručne i šire javnosti o nasilju u porodici kao društvenom problemu je povećana. Od 2009. godine se sprovodi kampanja „Bijela vrpca“ (Muško ne nasilju nad ženama) koja se kao takva jedina sprovodi u regionu i koja cilja na muškarce kao saveznike u borbi protiv nasilja nad ženama. Kampanje Gender centra i njihov intenzitet i učinak su posebno zapaženi u izvještaju Savjeta Evrope koji je sačinjen 2009. godine. Materijali kampanja predstavljeni su na međunarodnoj izložbi održanoj u Briselu 2010. godine, kada je odabrano 70 kampanja iz različitih zemalja. Ovo možemo smatrati velikim uspjehom i priznanjem uloženog truda Gender centra Republike Srpske na promociji nulte tolerancije na porodično nasilje. Za potrebe kampanja kreirani su promotivni materijali, koji su distribuirani širom Republike Srpske. Sve o kampanji se može pogledati na web sajto⁶ kreiranim za te potrebe. Ove godine su se u promotivne aktivnosti kampanja i podizanje svijesti javnosti uključile i društveno odgovorne kompanije iz Republike Srpske. Partner kampanje „Porodica bez nasilja“ u 2013. godini je „Vitinka“ a.d. Kozluk, na čijoj će se flaširanoj vodi „Vivia“ nalaziti i logotip kampanje „Porodica bez nasilja“. Partner kampanje „Bijela vrpca - Muškarci u borbi protiv nasilja nad ženama i djevojčicama“ je „Nestro petrol“ a.d. Banja Luka. Tokom kampanje „Nestro petrol“ pumpe će kupcima dijeliti mirisne pločice za automobile sa logotipom kampanje „Bijela vrpca“. U podršku ženama i djeci žrtvama nasilja uključuju se građani, institucije i privredni subjekti finansijskim doprinosom (uplatama na humanitarni broj 1411 i na žiro račun sa posebnom namjenom za podršku sigurnim kućama) i promotivnim aktivnostima (podjelom promotivnih materijala i nošenjem bijele vrpce), među kojima su Telekom Srpske, Poreska uprava Republike Srpske, Opština Laktaši, agencija Prime Communications, Balkan investment banka.

Po pitanju specijalizovanih obuka, odnosno zakonodavnih i drugih mjera koje su preduzete kako bi se osiguralo da su osobe, jedinice ili službe koje su zadužene za istrage obučene za rješavanje slučajeva u kojima je navodni počinilac seksualnog zlostavljanja djece član uže porodice žrtve ili je na neki drugi način vezan sa žrtvom bilo u priznatom položaju povjerenja, vlasti ili ima uticaj nad njim ili njom, istaknuto je slijedeće: Centar za edukaciju sudija i tužilaca u Republici Srpskoj u saradnji i uz podršku Gender centra Vlade Republike Srpske, u 2012. godini održao je 2 seminara za sudije i tužioce na teme: „Primjena zakonodavstva za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici sa studijama slučajeva“ i „Značaj i uloga multisektorske saradnje na sprečavanju i suzbijanju nasilja u porodici“. Jedan od zaključaka seminara je da nedostaje baza podataka o višestrukim počinocima nasilja, koja bi sadržavala podatke o sklonosti alkoholu, već izrečenim mjerama liječenja i sl., a uspostavljanje takve baze bi uveliko olakšalo rad svih aktera u borbi protiv nasilja u porodici. U 2012. godini održana je obuka III ciklusa specijalističke obuke za maloljetničko pravosuđe. Ovaj ciklus kao i prethodna dva sastojao se od dva seminara koji su se ponavljali s obzirom na veliki broj polaznika, tako da su u 2012. godini održana ukupno 4 seminara na dvije teme. U 2012. godini, specijalističkoj obuci pridruženi su i polaznici sudova i Tužilaštva Brčko distrikta BiH, s obzirom da je Skupština Brčko distrikta 2011. godine usvojila Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta BiH, te da je tim zakonom predviđeno da Centri za edukaciju sudija i tužilaca obezbjeđuju tužiocima i sudijama uvjerenja ili certifikate o stručnoj osposobljenosti za obavljanje poslova iz oblasti prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite, a trenutno samo Centar za edukaciju sudija i tužilaca u Republici Srpskoj organizuje ovu specijalističku obuku.

Na seminaru su u prvom dijelu predložene osnovne, opšte informacije o maloljetničkom pravosuđu, nakon čega su obrađeni međunarodni dokumenti iz ove oblasti, i na kraju se govorilo o izboru i izricanju vaspitnih preporuka u praksi. Isti ovakav seminar održan je u martu i novembru 2012. godine te je održana i obuka trećeg ciklusa specijalističke obuke za maloljetničko pravosuđe, koja predstavlja drugi i završni dio obuke trećeg ciklusa. Seminaru je prisustvovalo oko 100 već registrovanih polaznika, tužilaca i sudija svih nivoa iz Republike Srpske. Na seminaru su u prvom dijelu predloženi primjeri iz prakse Evropskog suda za ljudska prava od strane sudije za maloljetnike i izložene teme „Psihologija maloljetnika“, UNDP Projekat uspostavljanja mehanizama podrške žrtvama svjedocima u krivičnim predmetima pri pravosudnim institucijama u BiH, i o saslušanju maloljetnih svjedoka/žrtava krivičnih djela putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka.

U temi zaštite, na pitanja o pomoći i posebnoj zaštiti za žrtve, odnosno kako i u kojoj mjeri, unutrašnje pravo predviđa mogućnost „odvajanja“ žrtve iz njegovog ili njenog porodičnog okruženja u slučajevima kada su roditelji ili osobe koje vode brigu o djetetu uključeni u seksualno zlostavljanje, da li se uslovi i trajanje perioda „odvajanja“ određuju u skladu s najboljim interesima djeteta, te da li su zakonodavne ili druge mjere preduzete kako bi se osiguralo da osobe koje se nalaze u blizini žrtve mogu imati koristi, gdje je to prikladno, od terapijske pomoći, posebno u slučaju hitne psihološke pomoći, dati su slijedeći odgovori: Kada su u pitanju vrste pomoći, „Medica“ Zenica za žrtve seksualnog iskorištavanja i djetetu koja su žrtve seksualne zloupotrebe pruža kratkoročni i dugoročni smještaj u Sigurnu kuću, te korištenje ostalih servisa Medice Zenica. U sklopu boravka u Sigurnoj kući, pored sigurnog smještaja, hrane, osnovne odjeće, obuće i higijenskih artikala itd., klijenticama/tima se na osnovu individualnih potreba i razvijenog individualnog plana pruža kontinuirana individualna i grupna psihološka pomoć i podrška kroz suportivni, savjetodavni i psihoterapijski rad prilagođen uzrastu klijentica/ta, medicinska pomoć, odgojno-obrazovni rad, ekonomsko osnaživanje, okupaciona terapija, posredovanje sa institucijama, rad sa porodicom i druge usluge shodno potrebama svake klijentice/ta. S tim u vezi, za svaku klijenticu/ta se izrađuje individualni plan rada u saradnji sa klijenticom i drugim profesionalcima, a na osnovu individualnih potreba. Dužina boravka klijentica u Sigurnoj kući također zavisi od individualnih potreba svake žrtve/djeteta. Tokom boravka djece u Sigurnoj kući, cjelokupni tretman se prilagođava njihovom uzrastu i individualnim potrebama i pružanju različitih vrsta pomoći. Tokom individualnog rada sa djecom tretman se provodi u zavisnosti od uzrasta djece, težine doživljenog traumatskog iskustva i stepenu razvijenih posljedica nakon doživljenog nasilja, te se kroz različite savjetodavne, terapijske i odgojne pristupe radi na oporavku djeteta i reintegraciji. „Medica“ Zenica ima servise namijenjene isključivo djeci kao što je Dječiji dnevni centar „Medica“ Zenica u kojima djeca koja su smještena u Sigurnoj kući provode svoje slobodno vrijeme, pomaže im se u razvijanju životnih navika, vještina te se kroz različite edukativno-suportivne i kreativne radionice educiraju i o nenasilnoj komunikaciji, nasilju i zaštiti od nasilja i različitih oblika eksploatacije, dječijim pravima i obavezama te drugim temama u skladu sa interesovanjima djece i procjenama stručnog osoblja o potrebi određenih tema. Za djecu koja su uključena u redovan obrazovni proces se pruža podrška u učenju, savladavanju školskog gradiva i izvršavanju drugih školskih zadataka, a za djecu koja nisu uključena u redovan obrazovni proces radi se na opismenjavanju i u saradnji sa drugim nadležnim institucijama se posreduje prilikom uključivanja djece u obrazovni proces. Cjelokupni tretman se provodi uz aktivnu participaciju klijentica/ta, te prilagođava individualnim potrebama, uzrastu, razvojnom periodu, fizičkim i intelektualnim sposobnostima i sl. Tokom boravka klijentica/ta djece u Sigurnoj kući, „Medica“ Zenica u saradnji sa ostalim institucijama uključenim u zbrinjavanje klijentica/ta, radi i sa roditeljima i ostalim članovima porodicom, ukoliko za istim nema prepreka kao što je to da su roditelji i/ili ostali članovi porodice učestvovali u iskorištavanju/zlopotrebi djeteta. Kada su u pitanju punoljetne klijentice/ti „Medica“ Zenica radi i sa porodicom u cilju razvijanja razmišljanja i podrške između porodice i klijentice/ta, smanjenju stigmatizacije i odbacivanja od strane porodice, ali i saniranju simptoma koji su se javili kod članova porodice usljed saznanja o proživljenom iskustvu njihovog djeteta.

Na temu procesuiranja, pitanja se odnose na one odredbe koje se bave sankcionisanjem za djela seksualnog zlostavljanje djeteta u krugu povjerenja, kao i na neka posebna pitanja koja se odnose na istražne, tužilačke i sudske faze postupka imajući u vidu posebnu prirodu predmeta koji u sebi sadrže komponente kruga povjerenja.

Na pitanje, da li unutrašnje pravo osigurava ako krivično djelo seksualnog zlostavljanja, utvrđeno u skladu s Konvencijom, počini član porodice, osoba koji živi s djetetom ili bilo koja druga osoba u djetetovom krugu povjerenja, da se takve okolnosti mogu smatrati otežavajućim okolnostima u određivanju sankcija, utoliko što oni ne čine dio konstitutivnih elemenata krivičnog djela, te da li unutrašnje pravo predviđa različite kazne, zavisno o tome da li je odnos počinioca prema djetetu u kontekstu porodičnih odnosa ili profesionalnih ili dobrovoljnih aktivnosti, izjašnjenje je dato na slijedeći način: Da, pored krivičnog djela Spolni odnošaj/obljuba zloupotrebom položaja koje u svom kvalifikovanom obliku obuhvata i zloupotrebu položaja lica koja spadaju u djetetov krug povjerenja, sud će shodno pravilima o odmjeraivanju kazne naročito voditi računa i o drugim otežavajućim okolnostima u određivanju sankcije prema počiniocima seksualnog nasilja nad djecom u krugu povjerenja. Krivičnim zakonima određena su Opšta pravila o odmjeraivanju kazne prema kojima će sud učiniocu krivičnog djela odmjeriti kaznu u granicama koje su zakonom propisane za to djelo, imajući u vidu svrhu kažnjavanja i uzimajući u obzir sve olakšavajuće ili otežavajuće okolnosti. Kad su u pitanju otežavajuće okolnosti u skladu sa članom 28 Konvencije, većina navedenih okolnosti čini sastavni dio krivičnog djela, a sud će shodno pravilima o odmjeraivanju kazne naročito voditi računa o: stepenu krivice, pobudama iz kojih je djelo učinjeno, jačini ugrožavanja ili jačini povrede žrtve, okolnostima pod kojima je djelo učinjeno, o odnosu učinioca prema žrtvi, raniji život učinitelja, njegove osobne prilike i njegovo ponašanje nakon učinjenja krivičnog djela, te druge okolnosti koje se odnose na osobu učinitelja. Kad su odmjeraiva kaznu učinitelju za krivično djelo učinjeno u povratu, posebno će se uzeti u obzir je li ranije djelo iste vrste ili novo djelo, jesu li oba učinjena iz istih pobuda i koliko je vremena proteklo od ranije osude ili izdržavane ili oprostene kazne.

U vezi sa pitanjima o najboljem interesu djeteta, odnosno da li u situacijama u kojima je navodni počinitelj član porodice žrtve ili je na drugi način bio u priznatog poziciji povjerenja ili uticaja nad djetetom, koje su zakonodavne ili druge mjere preduzete kako bi se osiguralo da se istraga i krivični postupak provodi u interesima i poštivanju prava djeteta žrtve seksualnog zlostavljanja, naglašeno je slijedeće: Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS u posebnom poglavlju pod nazivom „Krivična djela na štetu djece i maloljetnika“ sadrži odredbe koje se odnose na situacije kada su maloljetnici i djeca žrtve ili svjedoci krivičnih djela koja su počinjena na njihovu štetu. U članu 184. stav 1. Zakona propisana su krivična djela kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetno lice, pri čemu sudija za maloljetnike, odnosno vijeće kojim predsjedava sudija za maloljetnike ili sudija koji ima posebna znanja sudi i punoljetnim učiniocima za krivična djela propisana Krivičnim zakonom, između ostalog i kada se radi o: a) zlostavljanje, b) silovanje, c) obljava nad nemoćnom licem, j) polno nasilje nad djetetom, d) obljava zloupotrebom položaja, e) zadovoljavanje polnih strasti pred drugim, f) trgovina ljudima radi vršenja prostitucije, g) iskorišćavanje djece ili maloljetnih lica za pornografiju, h) proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, i) rodoskrvljenje, j) vanbračna zajednica sa maloljetnim licem, k) oduzimanje maloljetnog lica, l) zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica, m) nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, n) kršenje porodičnih obaveza. Postupanje sa maloljetnikom odvija se po proceduri propisanoj članom 186. Zakona, koji navodi: (1) Kod postupanja u krivičnim predmetima protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika, pri provođenju procesnih radnji posebno obazrivo se odnosi prema djetetu ili maloljetniku na čiju štetu je učinjeno krivično djelo, imajući u vidu njegov uzrast, osobine njegove ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima živi, kako bi se izbjegle moguće štetne posljedice na njegov budući život, vaspitanje i razvoj. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica. (2) Ako se kao svjedok sasluša dijete ili mlađi maloljetnik oštećen krivičnim djelom iz člana 184. ovog zakona, saslušanje se može provesti najviše dva puta. Tužilac ili ovlašćeno službeno lice sasluša svjedoka putem tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka, a bez prisustva

tužioca ili ovlaštenog službenog lica u prostoriji gdje se svjedok nalazi. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se u pravilu obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica. (3) Dijete ili mlađe maloljetno lice može se saslušati u svom stanu ili drugom prostoru u kome boravi ili centru za socijalni rad. Pri saslušanju svjedoka postupa se u skladu sa stavom 2. ovog člana. (4) Sud sasluša dijete ili maloljetnika kao svjedoka oštećenog krivičnim djelom iz člana 184. ovog zakona, u skladu sa stavom 2. ovog člana, tako da sud, stranake u postupku i branilac mogu postavljati pitanja, a da ne budu prisutni u istoj prostoriji sa svjedokom. Saslušanje djeteta ili maloljetnika se obavlja tako da se pitanja postavljaju posredstvom suda, a po potrebi uz pomoć pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica. (5) U svrhu zaštite djece i maloljetnika oštećenih krivičnim djelom iz člana 184. primjenjuje se i druge odgovarajuće odredbe Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku. (6) Odredbe ovog člana se primjenjuju i onda kada se sasluša dijete ili maloljetnik koji je svjedok-očevidac učinjenog djela iz člana 184. ovog zakona. (7) Odredba člana 184. ovog zakona primjenjuje se u krivičnom postupku protiv učinilaca krivičnih djela na štetu djece i maloljetnika.

Odredbe člana 187. Zakona odnose se na zabranu suočenja, pri čemu se propisuje da u situaciji ako se kao svjedok sasluša dijete ili maloljetnik koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine posebno osjetljivim, zabranjeno je vršiti njegovo suočenje sa osumnjičenim, odnosno optuženim. Ako prepoznavanje osumnjičenog, odnosno optuženog vrši maloljetnik oštećen krivičnim djelom, ili je očevidac učinjenog krivičnog djela, takvo prepoznavanje u svim fazama postupka vrši se na način koji u potpunosti onemogućava da osumnjičeni, odnosno optuženi, vidi maloljetno lice. Krivičnim procesnim zakonima u BiH propisan je i način saslušanja maloljetnog lica. Naime, prilikom saslušanja maloljetnog lica, naročito ako je ono oštećeno krivičnim djelom, postupat će se obazrivo imajući u vidu njegovu dob, stepen duševne, emocionalne i socijalne zrelosti, obrazovni nivo, prilike i sredinu u kojoj živi, kako saslušanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje maloljetnika a izvršiti će se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica. Ova odredba omogućava organima krivičnog postupka i da saslušanje maloljetnog oštećenog obavljaju u prisustvu njegovog roditelja ili staratelja kao lica u koju maloljetno lice ima povjerenje i čije prisustvo treba da predstavlja psihološku potporu maloljetnom oštećenom prilikom saslušanja. Čak i u slučajevima kada roditelji zahtijevaju prisustvo saslušanju maloljetnog oštećenog treba biti posebno obazriv i za takvo postupanje pribaviti mišljenje psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica ili druge dokaze koji upućuju koji bi na takvu potrebu. To se neće primjenjivati ukoliko bi se po ocjeni organa krivičnog gonjenja moglo očekivati da bi se prisustvo roditelja odrazilo na spremnost maloljetnog oštećenog da da iskaz ili da istinito iskazuje. Pod obazrivim postupanjem organa krivičnog postupka može se podrazumijevati i obaveza izbjegavanja višekratnog saslušanja maloljetnog oštećenog. Zakon propisuje da oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela, a, ako je takvo ispitivanje obavljeno – na takvom iskazu ne može se zasnivati sudska odluka odnosno da oštećenog krivičnim djelom nije dopušteno ispitivati o njegovom spolnom životu prije počinjenog krivičnog djela koje je predmet postupka te da se niti jedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije spolno iskustvo, ponašanje ili spolnu orijentaciju oštećenog neće prihvatiti.

Ako se kao svjedok sasluša dijete ili mlađi maloljetnik oštećen krivičnim djelom saslušanje se može provesti najviše dva puta.

U ove dvije posljednje situacije, koje se odnose na žrtve seksualnih delikata, zakon, dakle, propisuje i procesne posljedice za nepostupanje u skladu sa tim odredbama odnosno nameće ograničenja u predlaganju i izvođenju dokaza koji bi doveli do kršenja tih odre-

daba kojima se štiti lični integritet žrtava navedenih krivičnih djela. Zakon sadrži odredbu koja obavezuje na snimanje audio ili audiovizuelnim sredstvima saslušanja maloljetnih osoba koje nisu navršile šesnaest godina života i koje su oštećene krivičnim djelom. Iz same odredbe ne može se zaključiti da joj cilj upravo zaštita maloljetnih žrtava krivičnih djela. Ova odredba bi trebala biti korištena za zaštitu maloljetne žrtve krivičnog djela od njene sekundarne viktimizacije tokom postupka na način da bi se njenom primjenom, uz prethodno osiguranje prava odbrane osumnjičenog odnosno optuženog, izbjeglo višekratno saslušanje maloljetnog oštećenog ili njegovo izlaganje negativnim učincima pojavljivanja u sudnici.

Na pitanje, da li unutrašnje pravo predviđa da sankcije, kao rezultat djela počinjenih od strane osobe koja se smatra da pripada žrtvinom krugu povjerenja, uključuju povlačenje roditeljskih prava ili pradenje ili nadzor osuđenih osoba, dat je slijedeći odgovor: U Porodičnom zakonu RS kao jedna od najvažnijih odredbi je zabrana roditeljima i ostalim članovima porodice da dijete podvrgavaju ponižavajućim postupcima, duševnom ili tjelesnom kažnjavanju, odnosno zlostavljanju. Ako su roditelji, odnosno, onaj roditelj kod kojeg dijete živi, zlostavljali dijete ili zanemarili brigu o djetetu, zanemarili vaspitanje djeteta ili je kod djeteta došlo do poremećaja u vaspitanju, organ starateljstva može dijete oduzeti i povjeriti ga drugom roditelju, nekom drugom licu ili odgovarajućoj ustanovi ukoliko ne postoji sudska odluka o povjeravanju djeteta. Sud može oduzeti roditeljsko pravo roditelju koji zlostavlja dijete, zlopotrebljava roditeljsko pravo, ili je napustio dijete, zanemario brigu o djetetu i zanemario svoje roditeljske dužnosti. Veoma je važno istaći da je organ starateljstva dužan pokrenuti postupak za oduzimanje roditeljskog prava kada na bilo koji način sazna za neku od prethodno navedenih okolnosti. Porodični zakon daje definiciju zlopotrebe roditeljskog prava. Roditelj zlopotrebljava roditeljska prava i dužnosti ako seksualno iskorištava dijete. Porodični zakon FBiH i BDBiH daju definiciju zlopotrebe roditeljskog prava. Prema Porodičnom zakonu FBiH roditelj zlopotrebljava roditeljska prava i dužnosti u slučajevima tjelesnog i duševnog nasilja nad djetetom, spolnog iskorišćavanja djeteta, navođenja djeteta na društveno neprihvatljivo ponašanje, te grubog kršenja djetetovih prava na drugi način. Roditeljima koji zlopotrebu svojih prava ili grubim zanemarivanjem svojih dužnosti, ili napuštanjem djeteta, odnosno nestaranjem o djetetu sa kojim žive, očito stavljaju u opasnost sigurnost, zdravlje i moral djeteta, posebno u slučajevima nasilja nad djetetom, sud će u vanparničnom postupku oduzeti roditeljsko staranje. Izricanjem ove mjere prestaju sve obaveze i prava roditelja prema djetetu, osim obaveze izdržavanja djeteta. Organ starateljstva će u postupku oduzimanja roditeljskog prava imenovati djetetu posebnog staratelja koji će svoju dužnost vršiti sve dok traje izrečena mjera. Sud, po službenoj dužnosti, dostavlja nadležnom matičaru pravomoćnu odluku o oduzimanju i vraćanju roditeljskog staranja radi upisa u matičnu knjigu rođenih. U slučaju seksualnog nasilja nad djetetom u porodičnom okruženju, prema važećim zakonima o zaštiti od nasilja u porodici, policija, tužilaštvo, sud, organi starateljstva i druge službe nadležne za socijalnu i zdravstvenu zaštitu dužne su djetetu žrtvi porodičnog nasilja pružiti zaštitu od nasilničkog ponašanja i to po hitnom postupku. Nakon prijema prijave ili saznanja da je učinjeno nasilje u porodici policija je dužna odmah, bez odlaganja, o tome obavjestiti centar za socijalni rad, odnosno, službu socijalne zaštite, koja će bez odlaganja neposredno pružiti usluge socijalne zaštite i psihosocijalnu pomoć žrtvi nasilja, te o tome sačiniti izvještaj. Prema Zakon o zaštiti nasilja u porodici RS posebnu pomoć i zaštitu uživa dijete. Radi obezbjeđenja fizičke zaštite i ostvarivanja prava i interesa žrtve nasilja u porodici policija i organ starateljstva dužni su, uz prethodni pristanak žrtve nasilja u porodici, privremeno zbrinuti žrtvu nasilja u sklonište/sigurnu kuću.

Zakonom Republike Srpske zbrinjavanje žrtve u sigurnu kuću nema obligatorni karakter. Smještaj u sigurnu kuću ne može trajati duže od šest mjeseci, s tim da se može izuzetno produžiti uz pisanu saglasnost organa starateljstva odnosno za još šest mjeseci do završetka postupka i izvršenja rješenja kojim se počinocu nasilja izriče zaštitna mjera. Sredstva za privremeni smještaj i zbrinjavanje žrtava nasilja u porodici obezbjeđuju se 70% iz federalnog budžeta i 30% iz budžeta kantona odnosno 70% iz budžeta Republike Srpske i 30% iz

budžeta općine od utvrđene cijene smještaja žrtve.

U Federaciji BiH, na zahtjev organa starateljstva, žrtva nasilja u porodici zbrinjava se u drugu odgovarajuću instituciju ili kod druge porodice kada organ starateljstva ocijeni da je to povoljnije za žrtvu i uz saglasnost žrtve nasilja. Zakon o zaštiti nasilja u porodici FBiH propisuje zaštitnu mjeru udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabranu vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor koja se može izreći osobi koja je učinilac nasilje prema članu porodice sa kojim živi u stanu, kući ili nekom drugom stambenom prostoru, ako nadležni sud ocijeni da postoji opasnost da bi bez provođenja ove mjere nasilna osoba mogla ponovo učiniti radnje nasilja. Osoba kojoj je izrečena mjera dužna je odmah napustiti stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, prema potrebi, uz prisustvo policijskog službenika. Mjera se određuje u trajanju koje ne može biti kraće od jednog mjeseca niti duže od dvije godine“. U RS ova mjera se određuje u trajanju koje ne može biti kraće od 30 dana, niti duže od 6 mjeseci. U članu 12. navedenog zakona propisana je zaštitna mjera „zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici“ koja se može izreći osobi koja je učinila nasilje u porodici. U rješenju kojim sud izriče mjeru zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, nadležni sud će odrediti mjesta ili područja, te udaljenost ispod koje se nasilna osoba ne smije približiti žrtvi nasilja u porodici. Mjera se određuje u trajanju koje ne može biti kraće od jednog mjeseca niti duže od dvije godine, izuzev ako sud odluči da je duži vremenski period u interesu žrtve nasilja. Zakonom o zaštiti nasilja u porodici RS u rješenju kojim sud izriče mjeru zabrane približavanja žrtvi nasilja u porodici, sud će odrediti mjesta ili područja, i udaljenost od 200 metara ispod koje se nasilnik ne smije približiti žrtvi nasilja.

Na pitanje o pravosuđu po mjeri djeteta, odnosno da li se u situacijama u kojima je navodni počinilac član uže porodice žrtve ili je na drugi način u priznatom položaju povjerenja, pruža zaštita djeci žrtvama kako bi se osiguralo da istrage i krivični postupak ne pogoršavaju traumu koju je dijete ved pretrpjelo, i da je krivičnopravni odgovor, navedeno je slijedeće: Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka propisuje osiguranje psihološke, socijalne i stručne pomoći. Tužitelj u toku istrage, a nakon podizanja optužnice Sud, pod uslovom da postoji saglasnost svjedoka i bez objavljivanja bilo kakvih ličnih podataka o svjedoku, obavještava organ nadležan za pitanja socijalnog staranja o uključenju ugroženog svjedoka u postupak i omogućava pružanje pomoći tog organa kao i psihološku potporu svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih osoba prilikom ispitivanja ili saslušanja. Porodični zakoni normiraju institut starateljstva za poseban slučaj, koji podrazumijeva postavljanje staraoca za pojedine poslove u slučajevima kada je to potrebno radi zaštite prava i interesa određenih lica. Poseban staratelj postavlja se djetetu nad kojim roditelji vrše roditeljsko pravo za vođenje spora između njega i njegovih roditelja (usvojitelja) kao i u svim drugim slučajevima kada su njihovi interesi u suprotnosti (tzv. koliziono starateljstvo). Poseban staratelj može biti lice zaposleno u centru za socijalni rad odnosno djetetov srodnik, za koga se osnovano očekuje da će zaštititi djetetov interes u najvećoj mjeri. Staratelj je dužan da se savjesno stara o ličnosti, pravima, obavezama i interesima štićenika i upravljanju njegovom imovinom. Staratelja djetetu može postaviti i organ pred kojim se vodi postupak i o tome bez odlaganja obavijestiti organ starateljstva ili će postupak voditi nadležni organ starateljstva, u skladu sa zakonom.

Krivično procesno zakonodavstvo propisuje da od otvaranja zasjedanja pa do završetka glavnog pretresa sudija, odnosno vijeće može u svako doba, po službenoj dužnosti ili po prijedlogu stranaka i branitelja, ali uvijek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za cio glavni pretres ili jedan njegov dio, ako je to u zaštite interesa maloljetnika ili svjedoka.

O zakonodavnim ili drugim mjerama koje su preduzete kako bi se osiguralo da istraga ili krivično gonjenje za krivična djela utvrđena u skladu s Konvencijom ne smije biti zavisno o prijavi ili optužbi žrtve i da se postupak može nastaviti čak i ako je žrtva povukla svoju izjavu, posebno u slučajevima u kojima je navodni počinilac član uže porodice žrtve ili je na drugi način bila u priznatoj poziciji povjerenja ili nadmoći nad žrtvom, dati su slijedeći odgovori: Tužitelj je na osnovu federalnog Zakona o krivičnom postupku nadležan da goni za sva krivična djela za koja se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti bez obzira na stav oštećenog i bez obzira da li je žrtva povukla prijavu. Tužitelj ima pravo i dužan je da odmah po saznanju da postoje osnovi sumnje da je počinjeno krivično djelo preduzme potrebne mjere u cilju njegovog otkrivanja i sprovođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom, kao i radi upravljanja aktivnostima ovlaštenih službenih osoba vezanim za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izjava i dokaza. Identična zakonska rješenja su i u Zakonu o krivičnom postupku BiH, RS i BDBiH.

Vezano za zakonodavne ili druge mjere preduzete kako bi se osiguralo da sudija, u krivičnom postupku za krivično djelo koje sadrži elemente seksualnog zlostavljanja djeteta u krugu povjerenja, može naložiti da se saslušanje održi bez prisustva javnosti ili da se žrtva može se saslušati u sudnici bez njenog prisustva.

Isključenje javnosti ne odnosi se na stranke, branitelja, oštećenog, zakonskog zastupnika i punomoćnika. Sudija, odnosno vijeće može dopustiti da glavnom pretresu na kome je javnost isključena budu prisutne službene osobe, znanstveni i javni radnici, a na zahtjev optuženog može to dopustiti i njegovom bračnom, odnosno izvanbračnom drugu i bliskim srodnicima. Sudija, odnosno vijeće će upozoriti osobe koje su prisutne glavnom pretresu na kome je javnost isključena da su dužne da kao tajnu čuvaju sve ono što su na pretresu saznale i da neovlašteno odavanje tajne predstavlja krivično djelo. Odluku o isključenju javnosti donosi sudija, odnosno vijeće rješenjem koje mora biti obrazloženo i javno objavljeno. Kada se sudi maloljetniku u skladu sa važećim zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, javnost je uvijek isključena. Sudija može dopustiti da glavnom pretresu prisustvuju osobe koje se bave zaštitom i odgojem maloljetnika ili suzbijanjem prijestupništva mladih, kao i naučni radnici. U toku glavnog pretresa sudija može narediti da se, osim tužitelja, branitelja i predstavnika organa starateljstva, sa zasjedanja udalje sve ili pojedine osobe. Za vrijeme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, sudija može narediti da se maloljetnik udalji sa zasjedanja i to zbog mogućeg štetnog uticaja na njegov odgoj. Ako je to važno za odbranu maloljetnika, branitelj ga obavještava o sadržaju i toku postupka za vrijeme njegove odsutnosti. Entitetski zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku kao jedno od osnovnih načela predviđaju poštovanje prava na privatnost maloljetnog lica u svim fazama postupka. Zakonom je predviđeno isključenje javnosti na glavnom pretresu, zabrana objavljivanja spisa predmeta i toka postupka, kao i podataka o identitetu maloljetnika ili njegovog zakonskog zastupnika. U medijima se neće objavljivati ime i drugi podaci koji otkrivaju identitet maloljetnika. U toku glavnog pretresa sudija može narediti da se, osim tužioca, branioca i predstavnika organa starateljstva, sa zasjedanja udalje sve ili pojedine osobe. Za vrijeme izvođenja pojedinih dokaza ili govora stranaka, sudija može narediti da se maloljetnik udalji sa zasjedanja, i to zbog mogućeg štetnog uticaja na njegov odgoj. Ako je to važno za odbranu maloljetnika, branilac ga obavještava o sadržaju i toku postupka za vrijeme njegove odsutnosti. Pri Okružnom sudu Banjaluka već četvrtu godinu funkcioniše odjel za podršku svjedocima.

TEMATSKI UPITNIK ZA DRUGI KRUG MONITORINGA O ZAŠTITI DJECE OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA I SEKSUALNE ZLOUPOTREBE KOJI SU OLAKŠANI UPOTREBOM INFORMACIJSKIH I KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA (IKT)⁷

Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe zahtijeva uvođenja seksualnih krivičnih djela protiv djece i traži od potpisnika da usvoje posebne zakone i preduzmu mjere za sprječavanje seksualnog nasilja, zaštitu djece žrtava i krivično gonjenje počinitelja. Lanzarote komitet, koji je nadležan za praćenje primjene Konvencije, je u proteklih godinama razmatrao izazove koje je pokrenulo nekoliko trendova u seksualnom iskorištavanju i seksualnoj zloupotrebi djece koji su nastali kao rezultat brzog razvoja i povedane upotrebe informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Zbog toga je odlučio da svoj drugi krug praćenja fokusira na detaljnu analizu specifičnih izazova koje treba riješiti kako bi se osigurala zaštita djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe koji su olakšani upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

⁷ Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse, Replies to the thematic questionnaire Bosnia and Herzegovina, 2nd thematic monitoring round "The protection of children against sexual exploitation and sexual abuse facilitated by information and communication technologies (ICTs)" Replies registered by the Secretariat on 7 March 2018

Prvi dio upitnika se odnosi na pitanja o prevenciji. Na pitanje da li postoje aktivnosti, alati, materijali, mjere za podizanje svijesti ili educiranje koje su usmjerene na djecu, o rizicima sa kojima se suočavaju kada prave, odnosno dijele seksualno eksplicitne slike, odnosno video snimke koje su sami napravili i seksualne sadržaje koje su sami napravili, odgovor je bio slijedeći: U Bosni i Hercegovini postoji više različitih aktivnosti/alata/materijala za podizanje svijesti ili educiranje, a koje su usmjerene na djecu, a odnose se na prevenciju seksualnog nasilja i seksualne zloupotrebe djece putem IKT-a. Sve aktivnosti/alati/materijali su nastali zajedničkim multidisciplinarnim radom institucija različitih nadležnosti svih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini, ureda ombudsmana i nevladinog sektora.

Trenutno ne postoji strateški dokument Bosne i Hercegovine usmjeren na prevenciju i borbu protiv seksualnog nasilja i zlostavljanja djece putem IKT.

Ranije su bili na snazi Akcioni plan za poboljšanje sistema zaštite u području dječije pornografije i drugih formi seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja djece putem informaciono-komunikacionih tehnologija u BiH za period 2010-2012 i Akcioni plan za prevenciju i zaštitu djece od zlostavljanja putem informaciono-komunikacionih tehnologija u BiH za period 2014-2015. Trenutno je na snazi Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH 2016-2019, gdje su strateškim ciljem D.6 „Unaprijediti mehanizme zaštite djece i sprječavanje nasilja nad djecom putem informaciono - komunikacijskih tehnologija” planirane aktivnosti, a čiji su nosioci Ministarstvo sigurnosti BiH i agencije za provođenje zakona iz BiH. Međunarodni forum solidarnosti - EMMAUS administrira web stranicu www.sigurnodijete.ba čija je svrha podizanje svijesti, prvenstveno djece i roditelja, ali i nastavnog kadra i drugih profesionalaca u oblasti obrazovanja. Ovaj portal je dizajniran u skladu sa potrebama različitih ciljnih grupa: opšta javnost, roditelji, tinejdžeri uzrasta do 18 godina i djeca uzrasta do 12 godina, te sadrži mnogo korisnih informacija, kako o rizicima sa kojima se suočavaju kada prave, odnosno dijele seksualno eksplicitne sadržaje, tako o drugim oblicima o mogućem iskorištavanju djece i njihovoj prevenciji.

MFS-EMMAUS je kroz dugogodišnje angažovanje na ovu temu sproveo niz edukativnih radionica za djecu, roditelje i nastavnike u preko 60 škola, sa gotovo 2500 prisutnih učenika i roditelja, kao i preko 300 nastavnika osnovnih i srednjih škola, te kontinuirano radi na prevenciji i podizanju svijesti o problemu online zloupotrebe djece. Posebna web stranica⁸ razvijena je za nastavni kadar i stručnjake iz oblasti obrazovanja sa korisnim informacijama o oblicima zloupotrebe i mogućnostima prevencije, te kao platforma za razmjenu iskustava i savjeta i zajedničko djelovanje u ovoj oblasti. Kreirani su i distribuirani preventivni materijali (brošure, leci, poster), a svake godine se organiziraju aktivnosti povodom obilježavanja Dana sigurnijeg interneta kojima se nastoji skrenuti pažnja djeci i široj javnosti na rizike prilikom korištenja informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Kroz članstvo u INHOPE - svjetskoj organizaciji online SOS linija (hotline) za prijavu neprimjerenih sadržaja na internetu, MFS-EMMAUS je osigurao Bosni i Hercegovini razmjenu informacija i adekvatnu

prevenciju problema dječije pornografije i pedofilije između BiH i ostalih zemalja u kojima je zastupljen ovaj problem, te time i razmjenu iskustava i dobrih praksi. Značajan napredak u ovoj oblasti je i ostvareno članstvo u ECPAT mreži – globalna mreža organizacija civilnog društva posvedenih borbi protiv seksualne eksploatacije djece i drugih oblika zloupotrebe. U sklopu projekta „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“ NVO MFS Emmaus i NVO Udružene žene Banja Luka su organizovale edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavnike u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine. Edukativne radionice održane su u više od 45 škola, sa preko 1700 prisutnih učenika i roditelja, kao i preko 230 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Radionice su realizirane u suradnji sa Federalnom upravom policije, Državnom agencijom za istrage i zaštitu i partnerskom organizacijom Udružene žene Banja Luka. U cilju podizanja svijesti djece, roditelja i nastavnog kadra o problemu online zloupotrebe djece posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija u organizaciji MFS-EMMAUS realizovane su edukativne radionice za djecu, roditelje i nastavnike u osnovnim i srednjim školama širom Bosne i Hercegovine na temu „Surfaj sigurno“. Tokom 2013. godine NVO „Novi put“ iz Mostara je proveo vrlo značajnu kampanju pod nazivom: “STOP dječijoj pornografiji i pedofiliji“. Radilo se o Implementaciji mini kampanja prevencije i podizanja svijesti među rizičnim kategorijama djece, njihovim roditeljima, nastavnicima, kao i široj javnosti o opasnostima i mogudim zloupotrebama informacijskih i komunikacijskih tehnologija u svrhu iskorištavanja djece, te dječije pornografije uopšte. U okviru mini kampanje predstavnice udruženja „Novi put“ su posjetile 10 osnovnih škola na području Hercegovačko-neretvanskog kantona. Tom prilikom su djeci i nastavnom osoblju podijeljeni promotivni materijali koji su dizajnirani i štampani za potrebe ovog projekta. Predstavnicima svih škola su iskazali želju i potrebu za distribucijom materijala među svojim učenicima s obzirom na sve učestaliju zloupotrebu djece putem informacionih tehnologija. Tokom implementacije projekta Udruženje „Novi put“ je realizovalo 8 interaktivnih edukativnih radionica za djecu rizičnog uzrasta od 12 do 15 godina, nastavni kadar i pedagoge u osnovnim školama, domovima za nezbrinutu djecu na području Hercegovačko-neretvanskog kantona u svrhu podizanja svijesti o postojanju problema te prevencije pojava oblika. Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine kroz projektinu aktivnost Ombudsmen u Vašoj školi, koju provodi od 2012. godine, obilaskom osnovnih i srednjih škola vršila je educiranje djece o njihovim pravima sadržanim u UN Konvenciji o pravima djeteta. Prilikom ovih posjeta sa djecom se razgovaralo i o problemu seksualno eksplicitnih slika i videa, posljedicama izrade i objavljivanja istih. Djeca se informišu o mogućnosti prijave kršenja njihovih prava instituciji Ombudsmena BiH i drugim nadležnim organima. Institucija Ombudsmana za djecu Republike Srpske je organizovala niz aktivnosti koji se tiču zaštite djece od seksualnog nasilja i seksualnog zlostavljanja. 2010. godine organizovan je okrugli sto na temu “Kako zaštititi djecu na internetu”. Skupu su prisustvovali profesori sa fakulteta, nastavnici i profesori informatike osnovnih i srednjih škola, učenici srednjih škola, predstavnici centra za socijalni rad i Ministarstva unutrašnjih poslova RS, Ministarstva prosvjete i kulture RS, Ministarstva porodice, omladine i sporta RS. U toku 2011. godine, u organizaciji Ombudsmana za djecu Republike Srpske je započeta i kampanja pod nazivom „Djeca na internetu“. Tokom ove kampanje organizovan je niz aktivnosti koje su započele obilježavanjem Dana bezbjednog interneta pod motom „To je više od igre, to je tvoj život“, a tada je promovisana i internet stranica www.djecanainternetu.org. Sadržaj portala postavljen je tako da posjetilac brzo i jednostavno dođe do informacija koje su prilagođene i starosnim kategorijama djece (rano, srednje i kasno djetinjstvo), i roditeljima i školi. Pored informativnog postoje i tzv. komunikativni sadržaji „Hrabro sandučće“ i „Anketa“. Putem Hrabrog sandučćeta svako dijete, ali i odrasla osoba može potpuno anonimno da se obrati redakciji portala, zatraži pomod, prijavi neugodnost koju je doživio, predloži aktivnost. U periodu od 2013-2016.godine Ombudsman za djecu Republike Srpske organizovao je 106 radionica pod nazivom „Da li znamo šta je nasilje?“, s ciljem prepoznavanja svih vrsta nasilja, pa i onog nasilja počinjenog putem IKT. U ovim radionicama učestvovali su učenici viših razreda osnovnih škola, te jedan broj nastavnog osoblja, stručnih saradnika škole, kao i predstavnika savjeta roditelja. Cilj radionica bio je: edukacija djece o prednostima i rizicima interneta, prepoznavanje elemenata e-nasilja i reagovanja u tim situacijama, odgovorno i etičko korištenje interneta, upoznavanje sa stranicom www.djecanainternetu.org, podsti-

canje na razgovor i prijavljivanje svih slučajeva koji ih uznemiravaju ili povređuju. Posebne radionice su organizovane i za srednjoškolce.

Na preporuku Ombudsmana za djecu, Ministarstvo prosvjete i kulture RS i Republički pedagoški zavod su školske 2014/2015.godine u Nastavni plan i program za osnovne škole uvele temu nasilja nad djecom u časove odjeljske zajednice od drugog do devetog razreda. Time su programi prevencije nasilja nad djecom postali sastavni dio nastavnog plana i programa za osnovne škole. Regulatorna agencija za komunikacije BiH je 01.12.2010. godine predstavila TV i radijski spot pod nazivom „Gdje je Buco“ čime je započela kampanju koja ima za cilj promociju medijske pismenosti i zaštitu djece i maloljetnika od potencijalno štetnih sadržaja na Internetu. Spot, koji je preuzet od njemačkog regulatora i prilagođen za publiku u Bosni i Hercegovini, ukazuje na moguće opasnosti za djecu i maloljetnike na Internetu, kao što su nasilje i pornografski sadržaji, te kontakti sa pedofilima i radikalnim grupama u društvu. Isti ovaj spot se emituje u 14 evropskih zemalja. Kampanju je podržalo više od 90 RTV stanica i pružalaca audiovizuelnih medijskih usluga iz Bosne i Hercegovine koji su prihvatili da emituju TV, odnosno radio spot u svom programu bez naknade. Spot je od tada pa do danas postavljen na početnoj stranici službene web stranice ww.rak.ba, te se može pogledati i na youtube-u⁹. Save the Children ured za sjeverozapadni Balkan radi na prevenciji seksualnog zlostavljanja i eksploatacije putem IKT kroz sveobuhvatan pristup podizanju svijesti djece i roditelja. Kroz kampanju podizanja javne svijesti koja je provedena u toku 2017. godine kreiran je set materijala koji adresiraju različite oblike nasilja putem IKT, uključujući video klipove sa porukama popularnih mladih youtubera, letke i postere. Kroz objave na društvenim medijima i gostovanja/intervjue u tradicionalnim medijima (štampa, TV, radio), kampanja je dosegla najmanje 500.000 osoba u Bosni i Hercegovini (kampanja se pored BiH provodila i u Srbiji). Pored toga, kroz kampanju je ostvaren direktan kontakt s djecom putem javnih prezentacija, debata i diskusija na temu nasilja putem IKT. U Republici Srpskoj se u suradnji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova organizuju predavanja za učenike u osnovnim i srednjim školama na temu Edukacija djece i odraslih o opasnostima koje vrebaju na internetu i sl. Cilj ovakvih i sličnih predavanja je preventivna zaštita najmlađih korisnika interneta, upoznavanje o potencijalnim opasnostima koje vrebaju na internetu i sl. Učenici se edukuju o načinima zaštite od mogudih nasilja putem interneta, korištenjem društvenih mreža ili putem mobilnih telefona.

Policija Brčko distrikta svake godine povodom obilježavanja „Dana sigurnijeg interneta“ održava edukacije koje provode policijski službenici Policije i službenici Jedinice kriminalističke policije, te se vrši podjela brošura u cilju podizanja svijesti i edukacije u vezi sigurnog korištenja interneta.

Slične edukacije provodi i Federalna ministarstvo unutrašnjih poslova. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je, u 2016. godini izdalo pismo podrške za projektini prijedlog UNICEF-a, koji se odnosi na prevenciju seksualne eksploatacije i zlostavljanja djece putem interneta. Projekat je usmjeren na podizanje svijesti djece, roditelja i nastavnika, uključujući predškolski odgojno-obrazovni kadar, a na temu sigurnog korištenja informacijskih i komunikacijskih tehnologija i izgradnje kapaciteta nastavnog kadra uopšte. Planirano je da realizacija svih aktivnosti bude usmjerena na razvijanje programa za izvođenje nastave na temu online sigurnosti, obuke nastavnika i realizacije programa u određenom broju kantona u FBiH, kao i programa za realizaciju aktivnosti sa roditeljima i djecom, te je planirana izrada priručnika za predškolske odgajatelje za rad sa djecom predškolskog uzrasta.

Predviđeno je da se ove projektne aktivnosti provode u odgojno-obrazovnim ustanovama. Na pitanje da li postoje aktivnosti/alati/materijali/mjere za podizanje svijesti ili educiranje koje su usmjerene na roditelje i osobe koje imaju redovan kontakt s djecom (nastavnici, psiholozi, zdravstveni radnici itd.) o rizicima sa kojima se djeca suočavaju kada prave, odnosno dijele seksualno eksplicitne slike, odnosno video snimke koje su sami napravili i seksualne sadržaje koje su sami napravili, odgovor je glasi da sve aktivnosti/alati/materijali/mjere navedeni u odgovoru za djecu se odnose i na roditelje i osobe koje imaju redovan kontakt s djecom (nastavnici, psiholozi, zdravstveni radnici itd.). Gore pomenuta kampanja Save the Children-a je pored djece bila usmjerena i na roditelje te ja izrađen poseban video klip¹⁰ i letak:

Navedene aktivnosti partnerski provode državne institucije i nevladin sektor i to: Ministarstvo sigurnosti BiH/Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Ministarstvo komunikacija i transporta BiH, Institucija Ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Ombudsman za djecu Republike Srpske, Regulatorna agencija za komunikacije BiH (RAK), ministarstva unutrašnjih poslova, ministarstva obrazovanja i pedagoški zavodi, obrazovne institucije, centri za socijalni rad, Save the Children Ured za sjeverozapadni Balkan, MFS-EMMAUS, NVO „Novi put“, NVO Udružene žene Banja Luka i brojne druge nevladine organizacije. Linkovi¹¹ na kojima se nalaze materijali za podizanje svijesti ili educiranje koji su napravljeni za gore-navedene aktivnosti su javno dostupni.

Po pitanju uključivanja civilnog društva, odnosno kako državne vlasti podstiču realizaciju preventivnih projekata i programa koje provodi civilno društvo u vezi sa prevencijom seksualno eksplicitnih slika, odnosno video snimaka koje djeca sama prave i seksualnih sadržaja koje djeca sama prave, dati su slijedeći odgovori: Državne institucije svih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini kontinuirano partnerski podržavaju preventivne aktivnosti koje provodi civilni sektor i međunarodne organizacije u BiH. Ovo se prije svega ogleda u davanju saglasnosti za provođenje ovih aktivnosti, te aktivnim učešćem u realizaciji ovih aktivnosti.

U toku 2009. godine Ministarstvo sigurnosti BiH je u partnerstvu sa Save the Childrenom organiziralo seminar za nevladine organizacije o preventivnom radu na polju borbe protiv dječije pornografije i ostalih oblika nasilja na internetu na kojoj je prisustvovalo više od 20 različitih NVO. Seminar je takođe obuhvatio i sesiju o vođenju Centra za sigurni internet. Cilj seminara bio je upoznati predstavnike civilnog društva sa koncepcijama preventivnog rada s djecom na temu zaštite od nasilja na internetu, mehanizama prevencije i izvještavanja. Nakon seminara, raspisan je konkurs za NVO sektor u cilju odabira NVO partnera na projektu koji bi vodio Centar za sigurni internet BiH, postao članom InHOPE mreže, dok bi se preostali kandidati ojačali da sami rade na podizanju svijesti o ovom fenomenu. Osim toga Save the Children je aktivno radio na jačanju partnera MFS Emmusa na uspostavljanju Centra za sigurni internet te je u sve treninge koje je organizirao uključivao uposlenike ove organizacije te im organizirao dvije studijske posjete. Pod motom „Sigurno i pametno surfajte internetom“, Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine u saradnji sa Ambasadorom Švicarske u Bosni i Hercegovini i Međunarodnim forumom solidarnosti kreiralo je publikaciju „Priče sa interneta“. Publikacija na slikovit način, kroz strip, prikazuje situacije u koje djeca i mladi, naročito rizične grupe, mogu dodati nepromišljenim i nesmotrenim korištenjem interneta i ostalih informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Publikacija je izvorno kreirana za mlade u Švicarskoj, a njen koncept, ilustracije i tekst potpisuje Savezni ured za komunikacije Vlade Švicarske. Nakon što se ovaj pristup edukacije djece, mladih, roditelja i nastavnika o pametnom korištenju interneta pokazao uspješnim, uloženi su zajednički naponi da se brošura „Priče sa interneta“ adaptira i za korištenje u BiH. Kroz raspodjelu dijela prihoda ostvarenih po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke 2016. godine je izvršilo finansiranje programa i projekata nevaladinih organizacija iz Federacije BiH iz oblasti „Zaštita prava djece koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja“. U 2017. godini, podržani su projekti Jačanje kapaciteta obrazovnih institucija za prevenciju zlostavljanja i eksploatacije djece posredstvom informacijskih i komunikacijskih tehnologija (Udruženje „Međunarodni forum solidarnosti – EMMAUS“); Jačanje društvenog odgovora u pristupu u radu s djecom žrtvama zlostavljanja, zanemarivanja i izrabljivanja (Centar za psihološku pomoć „Sensus“, Mostar); Zaštita prava djece žrtava zlostavljanja, pedofilije i prosjačenja u Hercegovačko neretvanskom, Zapadno-hercegovačkom i Kantonu Sarajevo (Udruženje „Novi put“, Mostar).

U dijelu koji se odnosi na informacije o preventivnim aktivnostima (uključujući i aktivnosti, istraživanja i sl. na podizanju svijesti i edukaciji) koje realizuje civilno društvo (uključujući i one koje civilno društvo realizuje na vlastitu inicijativu) u vezi s seksualno eksplicitnim slikama, odnosno video snimci koje djeca sama prave i seksualnim sadržajima koje djeca sama prave, navedeno je slijedeće: Tokom 2016. godine Save the Children je proveo istraživanje pod nazivom „Ponašanje i navike djece na internetu: stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike“¹² koje je ukazalo na načine i svrhu korištenja interneta, rizike i opasnosti s kojima se djeca suočavaju, nedostatke u roditeljskom nadzoru i načine zaštite od nasilja na internetu. Generalni cilj ovog istraživanja je opisati ponašanja i navike djece na internetu i otkriti izazove za njihovu sigurnost, kako bi se doprinijelo kreiranju društvenih programa zaštite djece od rizika da postanu žrtve ili počinitelji društveno neprihvatljivih ponašanja. Save the Children je također 2016. godine uradio Analizu u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja djece na internetu u BiH.¹³ Svrha ovog dokumenta je procjena postojede strukture, mehanizama, nedostataka u sistemu i prepreka u provedbi strateških odrednica BiH u svrhu unapređenja međuresorne saradnje i saradnje među akterima u sferi zaštite djeteta i jačanja sistema za borbu protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja djece na internetu. Analiza je pokazala da je neophodna adekvatna reakcija relevantnih institucija, kako vladinih tako i nevladinih i privatnih. Adekvatno opremljene institucije s mandatom za djelovanje u ovoj oblasti, s odgovarajućim brojem i stručnošću osoblja, trebaju osigurati podršku profesionalcima na terenu i u konkretnim slučajevima.

¹⁰ https://www.youtube.com/watch?v=tUqBLM_pCrA&t=2s

¹¹ www.sigurnodijete.ba; www.sigurnodijete.ba/bs/vijesti/promotivni-materijali; www.e-school.sigurnodijete.ba;

www.youtube.com/watch?v=p9mHYUYXgK&t=4s; <https://youtu.be/a2Xa7BEs91o>;

www.youtube.com/watch?v=tUqBLM_pCrA&t=2s; www.dropbox.com/s/0k1b2uza8m6h9hr/infografika-roditelji-BHS.jpg?dl=0; education.muprs.org/edukacija-djece-o-plavom-kitu; education.muprs.org/nastavak-edukacije-o-plavom-kitu;

www.youtube.com/watch?v=ftIH30Xi0Zc; www.youtube.com/watch?v=AiHmovEQCRA www.youtube.com/watch?v=jXSiUQfiFs www.youtube.com/watch?v=WtGZOujmJTY www.youtube.com/watch?v=P4Mm16Kolas www.youtube.com/watch?v=Ly-FY6T-u44 www.youtube.com/watch?v=3vDGIstPx0 www.djeca.rs.ba www.djeca.rs.ba/index.php?lang=1 www.djeca.rs.ba/uploaded/izvinterneta.pdf www.djeca.rs.ba/uploaded/CRONSEESTav.pdf www.djeca.rs.ba/uploaded/DJECA_NA_INTERNETU%20za%20sajt_1.pdf

¹² <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/izvjestaj-ponasanje-djece-na-internetu.pdf>

¹³ <https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Analiza-nasilje-na-internetu.pdf>

Na pitanje da li nacionalni nastavni planovi (osnovne i srednje škole, kao i stručne srednje škole) uključuju podizanje svijesti o rizicima koje nose seksualno eksplicitne slike, odnosno video snimci koje djeca sama prave i seksualni sadržaji koje djeca sama prave, naglašeno je slijedeće: U nastavnim planovima i programima osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini se provode aktivnosti podizanja svijesti na pitanja nasilja nad djecom, kao i o rizicima koje nosi izrada i objavljivanje seksualno eksplicitnih slika i videa. Ove aktivnosti se provode u okviru časova odjeljenske zajednice u okviru nastavne teme prevencija nasilja. U Zakonu o osnovnom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske je propisano da je:

U Zakonu o srednjem obrazovanju i vaspitanju Republike Srpske propisano je da: „Škola, roditelji, učenici i jedinice lokalne samouprave promovišu i sprovode programe zajedničkog i organizovanog djelovanja i saradnje u borbi protiv zlostavljanja i zloupotrebe djece i mladih, trgovine ljudima, borbi protiv droge, alkoholizma, pušenja i drugih toksikomanija, maloljetničke delinkvencije, te svih drugih pojava koje ugrožavaju zdravlje i život učenika“. Kao jedana od težih povreda obaveze učenika navedeno je i: „snimanje video-klipova za vrijeme boravka u školi i njihova dalja distribucija“. Zakon propisuje da direktor: „preduzima mjere zaštite prava učenika, te o svakom kršenju tih prava, posebno o svim oblicima nasilja nad učenikom odmah obavještava nadležnu socijalnu službu“. U Republici Srpskoj je u cilju zaštite djece od svih vidova nasilja i zanemarivanja, uključujući seksualno iskorištavanje i seksualno zlostavljanje, uspostavljena je saradnja sa odgovarajućim institucijama. Tako su ministri prosvjete i kulture, zdravlja i socijalne zaštite i unutrašnjih poslova 2008. godine potpisali Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu Republike Srpske. Protokolom nije opisano nasilje putem interneta, ali je jasno definisano psihičko, socijalno ili seksualno nasilje, pa se može prepoznati i kad se ovo nasilje dešava putem komunikacionih tehnologija. Ministri prosvjete i kulture, zdravlja i socijalne zaštite, unutrašnjih poslova i porodice, omladine i sporta su 2012. godine potpisali Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece. Pored drugih vrsta nasilja Protokol je prepoznao i nasilje putem interneta „Nasilje korištenjem informacionih tehnologija (elektronsko nasilje) uključuje bilo kakav oblik slanja poruka, elektronskom poštom, SMS-om, MMS-om, putem veb-stranica, četovanje, i ima za cilj povređivanje, uznemiravanje ili bilo kakvo drugo nanošenje štete djetetu – uvredljive i prijetede poruke, poruke neprimjerenog sadržaja, iznošenje ličnih i porodičnih podataka, lažno predstavljanje i upotreba lažnog identiteta, slanje fotografija koje vrijeđaju djetetovo dostojanstvo, podsticanje govora mržnje, iskorištavanje djece za dječiju pornografiju, vrbovanje djece za prostituciju i sl.“ Save the Children je u 2016. godini izvršio mapiranje postojećih nastavnih planova i programa iz oblasti informatike u Tuzlanskom kantonu, te je na osnovu rezultata istraživanja kreiran uzrastu prilagođen nastavni plan i program za osnovne i srednje škole u saradnji sa Savjetodavnim odborom (Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Pedagoški zavod).

„Škola dužna da obezbijedi efikasne mehanizme zaštite protiv nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i diskriminacije i bilo koje vrste uznemiravanja u skladu sa Protokolom o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece“. Težom povredom dužnosti učenika se smatra, pored ostalog, i zloupotreba mobilnih telefona u vrijeme nastave i snimanje video-klipova za vrijeme boravka u školi i njihova dalja distribucija“

Deset nastavnika iz deset škola s područja ovog kantona prošlo je obuku za trenere, te zatim obučilo 300 nastavnika iz pilot škola koji bi trebalo da primjenjuju nastavni plan i program. Nastavni plan i program je pilotiran za 6199 djece u odabranim školama u Tuzlanskom kan-

tonu, pri čemu je provedeno i istraživanje o korisnosti programa među djecom i nastavnicima. Istraživanje je pokazalo da je ovakav nastavni plan i program itekako neophodan. Nastavni plan i program je predstavljen i ostalim školama u Tuzlanskom kantonu, te se očekuje njegova replikacija u cijelom kantonu, a isti model de biti u budućnosti promovisan i u drugim administrativnim dijelovima BiH.

Na Univerzitetu u Sarajevu nastavni planovi na Pedagoškom fakultetu se ne bave specifičnim oblicima nasilja navedenim u pitanju, ali sadrže cjeline koje se odnose na međuvršnjačko nasilje, u okviru kojeg se razmatra seksualno nasilje potpomognuto IKT. U okviru pojedinačnih predmeta pedagoško-psihološke i didaktičko-metodističke grupe realizuju se sadržaji vezani za prevenciju nasilja, prepoznavanje žrtve i nasilnika, tretman žrtve i nasilnika, sa naglaskom na rad učitelja, pedagoga i roditelja u školi i značaj njihove zajedničke saradnje. Seksualnom nasilju, kao obliku nasilja, poklanja se manje pažnje nego fizičkom i verbalnom nasilju, ali se detaljno obrađuje u okviru nasilja na društvenim mrežama, s tim da se ukupni naglasak stavlja na prevenciju nasilja i edukaciju učenika. Na prvom ciklusu studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu ova tematika je tretirana u nekoliko nastavnih disciplina, kao što su porodično pravo, krivično pravo i viktimologija, dok je na drugom ciklusu studija jedan cijeli program posveden maloljetničkom prestupništvu. Na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije navedeni sadržaj nalaze se u segmentima nastavnih planova i programa svih triju ciklusa studija u okviru nastavnih predmeta: Viktimologija, Sociologija, Kriminologija.

Univerzitet u Istočnom Sarajevu vrši obuke i edukacije studenata koji de raditi sa djecom, profesora i vaspitača. Nastavni planovi i programi određenih fakulteta, uključuju obuke nastavnika i vaspitača u području zaštite djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe posebno onih olakšanih upotrebom IKT, a koji se između ostalog odnose na određene seksualne sadržaje, slike i videa koje djeca sama prave.

Na Univerzitetu u Bihaću, na Pravnom fakultetu i Pedagoškom fakultetu u okviru nastavnih planova i programa obrađuju se tematske cjeline koje se odnose na zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe. Na Pravnom fakultetu u okviru obaveznog nastavnog predmeta Krivično pravo izučava se dio koji se odnosi na maloljetničko pravo, mjere sprječavanja seksualnog nasilja, zaštitu djece žrtava i krivično gonjenje počinitelaca, zatim u okviru Pravne klinike za medije proučava se negativan utjecaj medija na život djece. U okviru Pravne klinike pozivaju se stručnjaci iz Ministarstva unutrašnjih poslova, centara za socijalni rad, te predstavnici nevladinog sektora da iznesu svoje primjere iz prakse. Na Pedagoškom fakultetu na odsjecima za Razrednu nastavu i Predškolski odgoj izučavaju se obavezni nastavni predmeti Filozofija odgoja, Sociologija odgoja i obrazovanja i Odgoj za medije gdje se budućim nastavnicima i odagajateljima ukazuje na značaj i opasnosti koje nose sa sobom savremeni trendovi socijalizacije djece, seksualno nasilje putem Interneta, negativni utjecaj medija na život djece, izučavaju se primjeri dobre i loše prakse iz dječijih časopisa, a podstiče se i izrada diplomskih radova iz ove oblasti.

Na Sveučilištu u Mostaru ova tematika tretirana je na nekoliko studija i nastavnih disciplina. Na dodiplomskom studiju Pravnog fakulteta ova tematika je tretirana u nekoliko nastavnih disciplina, kao što su Krivično pravo I i II, te Kriminologija s penologijom. Pravni fakultet također sarađuje s nevladinim sektorom kroz programe edukacije i stalnog usavršavanja, pa se zaštita djece i dječja prava izučavaju u sklopu pravne klinike Pravda za djecu. Dodatna edukacija o ovoj problematici se vrši i kroz organizovanje i sudjelovanje u javnim tribinama na temu podizanja svijesti o cyberbullyingu, a na kojima su predavači profesori Pravnog fakulteta. Na dodiplomskom studiju Kriminalistika i sigurnosni menadžment navedena materija se također izučava kroz nekoliko nastavnih predmeta, a to su: Krivično pravo I i II, Kriminologija, Viktimologija, Penologija, Delikti nasilja i Kompjuterski kriminalitet. Na postdiplomskom doktorskom studiju navedena tematika se obrađuje kroz predmete Krivično pravo i Kriminalistika. Na studiju Socijalnog rada Filozofskog fakulteta, na različite načine se obrađuje navedeno područje u okviru različitih predmeta, a to su: Mediji i zaštita malol-

jetnika, Zaštita djece od nasilja u obitelji, Socijalna zaštita djece, Nasilje nad i među djecom i mladima. Na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti neki predmeti u planu i programu imaju nastavne teme koje se realizuju u toku nastavnog procesa s ciljem educiranja studenata o zaštiti od seksualnog zlostavljanja, prepoznavanja ovog nasilja, te zaštiti u različitim životnim situacijama. Tako se ova tematika obrađuje u nastavnim predmetima Metodika tjelesne i zdravstvene kulture, Uvod u psihologiju djetinjstva i adolescencije, Obitelj i rehabilitacija, Partnerstvo obitelji i odgojno-obrazovnih ustanova i Savjetodavni i terapijski rad s djecom. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke svake godine provodi program „Podrška stručnom usavršavanju i cjeloživotnom učenju prosvjetnih radnika u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju“. Isti se realizuje kroz podršku javnim predškolskim ustanovama, javnim osnovnim i srednjim školama, institutima, udruženjima prosvjetnih radnika, pedagoškim zavodima, kantonalnim ministarstvima obrazovanja i nevladinim organizacijama, koji realizuju program stručnog usavršavanja prosvjetnih radnika.

U Republici Srpskoj programe stalnog stručnog usavršavanja policijskih službenika vrši Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske. Programi stalnog usavršavanja se kontinuirano provode za sve policijske službenike i u Ministarstvu unutrašnjih poslova FBiH i Policije Brčko distrikta BiH. Na taj način omogućava se neposredno djelovanje policijskih službenika koji su u kontaktu sa rizičnim kategorijama djece i maloljetnika, da blagovremeno i ispravno djeluju ukoliko se u svom radu sretnu sa slučajevima seksualnog iskorištavanja i seksualne zlopotrebe djece putem informaciono-komunikacionih tehnologija. Takođe, u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH i Save the Children, trenutno je u toku obuka trenera iz oblasti nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacionih tehnologija. Po završetku navedene obuke, edukacije policijskih službenika po policijskim upravama, odvija se u skladu sa nastavnim planovima i programima ministarstava unutrašnjih poslova.

U Direkciji za koordinaciju policijskih tijela BiH je u junu 2017. godine održana obuka za korištenje Interpolove baze podataka sa slikama i video materijalima seksualnog iskorištavanja djece (ICSE DB). Predavači su bili službenici Generalnog sekretarijata Interpol, a polaznici službenici domadih policijskih agencija: MUP Federacije BiH, MUP Republike Srpske i Policija Brčko distrikta BiH. Obuka je vođena na interaktivan način gdje su polaznici aktivno učestvovali i razmjenjivali međusobno i sa predavačima svoja iskustva u radu. ICSE DB je dostupan zemljama članicama Interpol preko zaštićenog globalnog policijskog komunikacijskog sistema I-24/7. Istražitelji iz 50 zemalja Interpol i Europol trenutno imaju pristup istoj. Pristup istražiteljima se dodjeljuje nakon uspješno povedene obuke. Prema podacima Interpol kao rezultat korištenja ove baze podataka identifikovano je više od 10.000 žrtava, a uhapšeno je više od 5300 počinitelja. Tokom 2016. godine svaki dan je identifikovano prosječno 5 djece. Istražitelji iz svih zemalja koje imaju pristup bazi komuniciraju direktno jedni sa drugima preko Foruma na ICSE DB ili e-mailom u okviru baze i ostvaruju neposredno saradnju. Korištenje baze je vrlo korisno između ostalog i radi izbjegavanja dupliranja istraga. Ukoliko postoji potreba za provjerom u zemlji koja nema pristup bazi ICSE DB, komunikacija se ostvaruje putem NCB-a ili kroz bazu ICSE DB putem Generalnog sekretarijata Interpol.

Na pitanje da li javne vlasti ili druga tijela pokreću/podržavaju istraživanja o pitanjima u vezi s seksualno eksplicitnim slikama, odnosno video snimcima koje djeca sama prave i seksualnim sadržajima koje djeca sama prave, dat je slijedeći odgovor: Do sada u Bosni i Hercegovini nije bilo posebnih istraživanja koja se odnose na seksualno eksplicitne slike, odnosno video snimke ili seksualne sadržaje koje djeca prave. Ombudsman za djecu RS u saradnji sa vladinim institucijama i NVO je od 2011. do 2013. godine realizovao istraživanje „Eksploatacija djece na internetu u Republici Srpskoj“ i istraživanje „Seksualna eksploatacija djece u Republici Srpskoj“. Podaci su dostupni na internet stranici¹⁴ Ombudsmana za djecu.

U temi vezanoj za zaštitu, na pitanje o pomoći žrtvama, odnosno o konkretnim mehanizmima za prijavljivanje, uključujući i SOS linije, koji su u funkciji kako bi se osiguralo da djeca žrtve izloženosti na internetu seksualno eksplicitnih slika, odnosno video snimaka koje su sami napravili dobiju potrebnu podršku, pomod i psihološku pomoć i seksualnih sadržaja koje su sami napravili dobiju potrebnu podršku, pomod i psihološku pomoć, navedeno je da: Prijavljivanje nasilja u Bosni i Hercegovini je moguće na više načina, i to: Policija – 122, putem web stranice www.sigurnodijete.ba, SOS linija (1265 Federacija BiH i 1264 Republika Srpska), Plavog telefona 0800500305, obraćanjem Instituciji ombudsmena za ljudska prava BiH i Ombudsmenu za djecu RS. MFS-EMMAUS je u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH te organizacijom Save the Children i OAK fondacijom, u periodu 2009-2013 realizirala projekat „Sveobuhvatan pristup rješavanju problema dječije pornografije u BiH“.

Glavne aktivnosti projekta su uspostava online SOS linije za prijavljivanje slučajeva zlopotrebe, uspostava i rukovođenje web stranicom www.sigurnodijete.ba za djecu i tinejdžere, roditelje i nastavnike. Upoznavanje ovih grupa sa njima korisnim informacijama o oblicima zlopotrebe i mogućnostima prevencije, ali i realizacija edukativnih radionica za djecu, roditelje i nastavni kadar u školama širom BiH kao i kontinuirana prevencija i podizanje svijesti o problemu dječije pornografije i pedofilije u BiH i zlopotrebe djece putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija uopšte. Sve aktivnosti u sklopu ovog projekta realizovane su u suradnji i uz podršku Ministarstva sigurnosti BiH odnosno nadležnih agencija za provođenje zakona, ministarstava obrazovanja i prosvjetno-pedagoških zavoda. Kao rezultat nesebične predanosti i istrajnih napora EMMAUSA-a na zaštiti djece od svih oblika zlopotrebe putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija i izuzetne suradnje sa nadležnim institucijama u ovoj oblasti, MFS-EMMAUS-u su od strane Ministarstva sigurnosti BiH i agencija za provođenje zakona date preporuke za uključivanje u Program sigurnog Interneta Evropske komisije.

Na inicijativu Ombudsmana za djecu RS 2012. godine potpisan je Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece koji: uspostavlja obavezujuće standarde postupanja svih nadležnih u slučaju prijave ili saznanja o nasilju nad djecom, uključujući i seksualno nasilje i nasilje putem interneta, obavezuje na stalnu saradnju i koordinaciju nadležnih službi i institucija, obavezuje na vođenje odgovarajućih evidencija o svim slučajevima, uključujući i evidencije o seksualnom nasilju i nasilju putem interneta, i obavezuje na izradu godišnjeg izvještaja o različitim oblicima nasilja, zlostavljanja i ili zanemarivanja djece. Na preporuku Ombudsmana za djecu RS za preduzimanje potrebnih mjera radi uspostavljanja centra za zaštitu djece u Foči je osnovan Centar za podršku djeci. Ovaj centar je osnovan sa ciljem podrške i pomoći djeci sa različitim traumatskim iskustvom, kako bi se za svako dijete obezbijedila multidisciplinarna obrada i dijagnostika problema, planirao najbolji mogući tretman i omogućio individualni tretman prema potrebama djeteta. Ombudsman za djecu takođe sarađuje sa nevladinim organizacijama i drugim predstavnicima civilnog društva na edukaciji, prevenciji i postupanju po prijavama u slučajevima svih vrsta nasilja, pa i seksualnog nasilja i nasilja putem interneta. U Republici Srpskoj centri i/ili službe za socijalni i dječiju zaštitu pružaju psihološku podršku žrtvi od momenta prijavljivanja nasilja, uzimanja izjave, učešća u sudskom postupku i pružanju psihološke pomodi i podrške žrtvi i njenoj porodici. Centri i/ili službe za socijalni i dječiju zaštitu su na raspolaganju građanima i djeci u toku 24 satnog dežurstva, i to: službeni telefoni, elektronska adresa, stručni saradnici, telefoni policije i dr. U takvim slučajevima, zavisno od utvrđenog činjeničnog stanja, postupa se u skladu sa pozitivno-pravnim aktima i u suradnji sa nadležnim subjektima zaštite (policija, škole, zdravstvene i vaspitno obrazovne ustanove), u skladu sa nadležnostima centara/službi, izrađuju sveobuhvatan individualni plan zaštite, podrške, zbrinjavanja i povjere djeteta žrtve. Pored redovnog pružanja pomodi, podrške i psihološke pomodi žrtvama u toku radnog vremena u prostorijama centara/službi, pojedini centri/službe osposobili su sistem za prijavljivanje izloženosti internetu djeci žrtvama (seksualno eksplicitnih snimaka, slika ili sadržaja) u toku 24 satne otvorene telefonske linije, te pasivno dežurstvo stručnih radnika centara/službi.

U vezi sa pitanjem koje zakonodavne ili druge mjere su preduzete kako bi se osiguralo da djeca žrtve izloženosti na internetu seksualno eksplicitnih slika, odnosno video snimaka koje su sami napravili i seksualnih sadržaja koje su sami napravili dobiju potrebnu podršku, pomoć i psihološku pomoć, izvješteno je slijedeće: MFS-Emmaus kroz www.sigurnodijete.ba upravlja SOS linijom za prijavljivanje slučajeva zloupotrebe i eksploatacije djece, te drugih neprimjerenih sadržaja, putem IKT. Posredstvom pomenute SOS linije, MFS-EMMAUS je primio preko 660 prijava seksualnog zlostavljanja djece posredstvom IKT, korištenja djece za izradu pornografskog materijala, krađe identiteta, slika, ličnih podataka, te aktivnosti cyberbullyinga, groominga, sextinga i sličnih radnji. U okviru sva tri zakona o zaštiti i postupanju sa maloljetnicima u krivičnom postupku, te u okviru zakona o socijalnoj zaštiti predviđena je podrška psihologa i socijalnog rada u toku vođenja krivičnog postupka. U Republici Srpskoj posebne zakonodavne i druge mjere pomoći žrtvama nasilja provode se putem: ratifikovanih međunarodnih konvencija i drugih akata u navedenoj oblasti sa ciljem pružanja odgovarajuće zaštite prava i interesa djeteta primjenjuju se i domaći propisi, zakoni i podzakonski akti kojima je propisana zaštita djece – žrtava svih oblika nasilja uključujući i seksualno iskorištavanje i zloupotrebu, i to: Krivični zakonik Republike Srpske, Zakon o socijalnoj zaštiti, Porodični zakon, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Protokol o postupanju u slučajevima nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece i Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja među djecom i mladima u obrazovnom sistemu koje su potpisale sve nadležne institucije (centri za socijalne rad, policija, osnovne i srednje škole, domovi zdravlja, sudovi i tužilaštva). U Republici Srpskoj svi organi, organizacije i fizička lica dužni su da, bez odlaganja, obavijeste policiju i službu socijalne zaštite o povredi prava djeteta, a naročito kada se radi o nasilju, zlostavljanju, polnim zloupotrebama i zanemarivanju djeteta. Kada zaprime prijavu, centri/službe dužni su da, u saradnji sa policijom i drugim subjektima, odmah ispituju slučaj i preduzmu mjere zaštite prava djeteta.

Po pitanju saradnje sa civilnim društvom navodi se da ključne institucije BiH sarađuju sa nevladinim sektorom u skladu sa važećim strateškim dokumentima, zakonima, podzakonskim aktima i protokolima o saradnji. Organizacije civilnog društva daju značajan doprinos kada je u pitanju pružanje pomoći žrtvama krivičnih djela obuhvaćenih ovim upitnikom putem SOS linija za djecu, te mogućnosti zbrinjavanja žrtava u neku od sigurnih kuća ukoliko se to od strane centara za socijalni rad prepozna kao potreba. S obzirom na razvijene servise pravne i psihološke podrške, te usluge socijalnog rada, kao i aktivnosti podizanja svijesti stanovništva, organizacije civilnog društva su značajan partner u iskorjenjivanju ovog ozbiljnog društvenog problema. U Republici Srpskoj postoji kontinuirana saradnja nevladinih organizacija i centara/službi za socijalni rad, škola, centara za zaštitu mentalnog zdravlja, Ministarstva unutrašnjih poslova, tužilaštva i sudova, Ombudsmana za djecu. Ta saradnja se ostvaruje putem pojedinačnih predmeta i kroz održavanje raznih seminara i zajedničkih obuka o podjeli odgovornosti i jedinstvenog djelovanja, prevencijom, edukacijom djece, roditelja i svih koji rade sa djecom, kvalitetnim i brzim protokom informacija u svim pravcima, potpunim i kontinuiranim informisanjem javnosti, kroz jasnu podjelu odgovornosti nadležnih službi i institucija. Brčko distrikt od 2016. godine ima formiranu Radnu grupu za bezbjednost djeteta, a koja je konstituisana kao tim profesionalaca iz sektora: obrazovanja, socijalne zaštite, zdravstva, pravosuđa, Policije i NVO-a. U Akcionom planu rada ove radne grupe za period 2017-2020 je planirana i podrška djeci u cilju psihosocijalnog i fizičkog oporavka i uspostavljanje SOS linije za savjetodavnu pomoć.

U vezi sa temog krivičnog gonjenja na pitanja da li nacionalni zakon sadrži referencu koja se odnosi na seksualno eksplicitne slike, odnosno video snimke koje je samo dijete napravilo u kontekstu djela obuhvaćenih Lanzarote konvencijom, seksualni sadržaj koji je samo dijete napravilo u kontekstu djela obuhvaćenih Lanzarote konvencijom, i seksualni sadržaj koji nije u vidu slika koji je samo dijete napravilo (npr. zvuk, tekst) u kontekstu djela obuhvaćenih Lanzarote konvencijom, odgovoreno je slijedeće: Krivična djela koja tretiraju dječiju pornografiju u Bosni i Hercegovini uređena su entitetskim krivičnim zakonima i krivičnim zakonom Brčko distrikta BiH. Zakonodavni okvir BiH po pitanju zaštite djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe i dalje nije u potpunosti usaglašen za odredbama

Lanzarote konvencije. Ova djela se tretiraju Krivičnim zakonom Federacije BiH (članovi 189., 211. i 212.), i Krivičnim zakonom Brčko distrikta BiH (članovi 186, 208 i 209)18. Ovi zakoni i navedeni članovi su navedeni u odgovoru na upitnike. Nedavno je donesen novi Krivični zakonik Republike Srpske iz 2017. godine a u odredbe ugradio je brojne međunarodne standarde, a između ostalog i standarde uspostavljene Konvencijom Vijeda Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe. Zakonik u svojim odredbama sadrži posebno poglavlje (glava XV), pod nazivom „Krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta“. Ovim zakonom prihvaćena je preporuka Ombudsmana za djecu Republike Srpske za uspostavljanje registra počinitelja krivičnih djela seksualnog zlostavljanja djece. Krivični zakoni entiteta i Brčko Distrikta samo djelimično adresiraju tematiku zaštite djece od seksualnog zlostavljanja putem IKT. Krivični zakon Republike Srpske ponajviše koji je regulisao postupanje s djecom koja su sama napravila seksualni sadržaj u kojem učestvuju i druga djeca u kontekstu djela obuhvaćenih Lanzarote konvencijom, dok zakon u FBiH i Brčko Distriktu uopšte to ne tretira. Definicije koje se odnose na dječiju pornografiju nisu precizne i na različit način posmatraju pojam dječije pornografije. U krivičnim zakonima je različito definisana proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije. Pored navedenog u ovim zakonima, koji definiraju dječiju pornografiju, nije na jednak način usaglašena dob djeteta koja je utvrđena u okviru Konvencije o cyber kriminalu gdje je utvrđena najniža predviđena dob djeteta do 16 godina. Osnovni oblik zaštite djece od pornografije kao organizovane kriminalne aktivnosti sadržan je u okviru krivičnih zakona koji se primjenjuju u BiH. Krivični zakoni u nadležnosti su kantonalnih i okružnih tužilaštava u BiH, te javnog tužilaštva Brčko Distrikta BiH. Prema navedenim zakonima, pod krivičnim djelima koji se smatraju „dječijom pornografijom“ obuhvaćeni su proizvodnja, posjedovanje, distribucija, prodaja materijala pornografskog sadržaja djeteta ili maloljetnika, s tim da krivične norme u entitetskim zakonima nisu ujednačene, tako da iste nisu u potpunosti inkorporirale odredbe Lanzarote konvencije, Fakultativnog protokola uz Konvenciju Ujedinjenih naroda o pravima djeteta, o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji i Konvencije o cyber kriminalu.

Noviji oblici zloupotrebe djece putem digitalnih tehnologija, kao što su sexting, grooming, cyberbullying, nisu obuhvaćeni krivičnim zakonodavstvom u BiH, što ujedno predstavlja problem prilikom primanja prijava o ovakvim djelima posredstvom SOS linije za pomoć.

Sexting, grooming, cyberbullying jesu sasvim novi pojavni oblici krivičnih djela. Ipak odredbe krivičnih zakona su dovoljno široke i generalne kako bi se i ovi novi pojavni oblici seksualnog nasilja mogli podvesti pod propisana krivična djela. Od navedenih krivičnih zakona jedino novodonešeni Krivični zakonik Republike Srpske propisuje da se: „dijete neće kazniti za proizvodnju i posjedovanje pornografskog materijala koji prikazuje njega lično ili njega i drugo dijete, ako su oni sami taj materijal proizveli i posjeduju ga uz pristanak svakog od njih i isključivo za njihovu ličnu upotrebu“. Isti Zakon daje definiciju dječije pornografije kao: „materijal koji vizuelno ili na drugi način prikazuje dijete ili realno prikazano nepostojeće dijete ili lice koje izgleda kao dijete, u pravom ili simuliranom (eksplicitnom) evidentnom seksualnom ponašanju ili koji prikazuje polne organe djece u seksualne svrhe.“ Krivični zakoni u BiH ne sadrže specifične odredbe koje se odnose na činjenicu da se više djece pojavljuju na seksualno eksplicitnim slikama, odnosno video snimcima koje je samo dijete napravilo kada ova djeca prihvataju da njihova slika, odnosno video snimak budu napravljeni i podijeljeni putem IKT i seksualnom sadržaju koji je samo dijete napravilo kada ova djeca prihvataju da njihova slika, odnosno video snimak budu napravljeni i podijeljeni putem IKT. Krivični zakoni oba entiteta i Brčko Distrikta generalno propisuju kao krivično djelo slučajeve kada odrasle osobe snimaju, posjeduju, uvoze, prodaju, distribuiraju ili prenose seksu-

alno eksplicitne fotografije i audio-vizuelne sadržaje u kojima su predstavljane djeca, bez posebne reference na to da li su takve sadržaje napravila sama djeca ili ne. Posebne okolnosti (uključujući alternativne intervencije) pod kojima iako su činjenično-pravno osnovani, nije došlo do krivičnog gonjenja, odnosno osuđujuće presude postoje, u slučajevima predviđenim zakonom (npr. zastarjevanje krivičnog gonjenja itd).

Na pitanje kako nacionalni zakon tretira seksualnu prisilu, odnosno iznuđivanje koji su olakšani upotrebom IKT koji se odnose na djecu, odnosno druge osobe u vezi sa djetetom koje je prikazano na seksualno eksplicitnim slikama, odnosno video snimcima koje je samo dijete napravilo i seksualni sadržaj koji je samo dijete napravilo, odgovoreno je na slijedeći način: Od tri navedena krivična zakona samo Krivični zakon Republike Srpske u svojim odredbama generalno, u članu 177. propisuje da „ko djetetu mlađem od petnaest godina proda, pokloni, prikaže ili javnim izlaganjem, posredstvom kompjuterske mreže ili drugih vidova komunikacije ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audio-vizuelni materijal ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do tri godine“. Članom 178. propisano je da: „ko sa djetetom starijim od petnaest godina, koristeći kompjutersku mrežu ili komunikaciju drugim tehničkim sredstvima, dogovori sastanak radi vršenja obljube ili sa njom izjednačene polne radnje, ili radi proizvodnje pornografskog materijala, ili radi drugih oblika seksualnog iskorištavanja i pojavi se na dogovorenom mjestu radi sastanka, kaznide se kaznom zatvora od jedne do pet godina. Ako je ovo krivično djelo izvršeno prema djetetu mlađem od petnaest godina, učinilac de se kazniti kaznom zatvora od dvije do osam godina.“ O odredbama o nadležnosti kada se žrtva ne nalazi u potpisnici u kojoj je krivično djelo počinjeno ili kada se počinitelj ne nalazi u potpisnici kada je djelo počinjeno, odgovoreno je da nema podataka.

Na pitanje da li postoje specijalizovane jedinice/odsjeci/odjeljenja koja su nadležna za seksualne delikte nad djecom koji su olakšani upotrebom IKT u organima za primjenu zakona, u tužilaštvima i u sudovima, odgovor je glasio: Direkcija za koordinaciju policijskih tijela BiH, Sektor za međunarodnu operativnu policijsku saradnju, Odsjek NCB Interpol Sarajevo i Odsjek za saradnju sa Europolom postupa u okviru svojih nadležnosti po slučajevima seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, a najveći broj ovih slučajeva se upravo odnosi na seksualne delikte nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

U ministarstvima unutrašnjih poslova Federacije BiH i Republike Srpske, te u Policiji Brčko distrikta BiH ne postoje specijalizovane jedinice/odsjeci/odjeljenja za seksualne delikte nad djecom koji su olakšani upotrebom IKT.

U Republici Srpskoj postoji Odjeljenje za visokotehnološki kriminal pri Ministarstvu unutrašnjih poslova, dok u Federaciji BiH i Brčko distriktu ne postoji slično tijelo. U Brčko distriktu se u sklopu Odsjeka za sprečavanje i suzbijanje organizovanog kriminaliteta i zloupotrebe droga sprovode istrage i druge radnje koje se odnose na predmetna krivična djela. U Policijskoj upravi Banja Luka, u Sektoru kriminalističke policije, u okviru Odjeljenja za opšti kriminalitet, postoji Odsjek za krvne i seksualne delikte sa 7 izvršilaca, koji prati i proučava kretanje i pojavne oblike krivičnih djela protiv života i tijela i dostojanstva ličnosti, preduzima aktivnosti na njihovom efikasnom suzbijanju i otkrivanju, pruža stručnu pomoć i neposredno radi na otkrivanju ove vrste krivičnih djela u policijskim stanicama. Odsjek prati kretanje i pojavne oblike vršenja krivičnih djela iz djelokruga maloljetničke delinkvencije, neposredno se angažuje u otkrivanju i rasvjetljavanju krivičnih djela iz nadležnosti rada osnovnih sudova u sjedištu policijskih uprava i okružnih sudova; ostvaruje saradnju sa centrima za socijalni rad, osnovnim i srednjim školama, sastavlja krivične prijave, izvještaje, informacije i

obavlja druge poslove i zadatke koje mu odredi neposredni rukovodilac; planira i prikuplja operativne podatke za lica u kazneno-popravnim domovima i vaspitno-popravnim domovima koja su izvršila krivična djela, a koja nisu otkrivena, operativne podatke ustupa organizacionim jedinicama. U ostalim policijskim upravama ove poslove obavljaju inspektori koji se bave opštim kriminalitetom. U Bosni i Hercegovini sistem maloljetničkog krivičnog pravosuđa je propisan posebnim zakonima: u Federaciji BiH član 16. i 19. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, u Republici Srpskoj član 16. i 19. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku i u Brčko distriktu član 16. i 19. Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Ovim zakonima je utvrđena pravila krivičnog postupka prema djeci koja se nalaze u sukobu sa zakonom, mlađim punoljetnim licima i djeci koja su žrtve ili svjedoci. Ovim zakonima je utvrđena obaveza sudova da formiraju odjeljenja za maloljenike koja se sastoje od jednog ili više sudija i stručnih savjetnika, dok su tužilaštva u obavezi da formiraju odjeljenja za maloljetnike koja se sastoje od jednog ili više tužilaca i jednog ili više stručnih savjetnika. U cilju provođenja krivičnog postupka u kojima učestvuju maloljetnici sudovi i tužilaštva imaju na raspolaganju i stručne savjetnike: socijalne pedagoge, defektologe, specijalne pedagoge, socijalne radnike i psihologe koji imaju aktivnu ulogu u predmetima maloljetničkog prestupništva. Zakonom je takođe propisano da su tužioci, koji su raspoređeni u odjeljenju za maloljetnike, dužni pokrenuti postupak protiv punoljetnih učinilaca krivičnih djela ako ocjene da je to potrebno radi posebne zaštite ličnosti djece i maloljenih lica koja kao oštećeni učestvuju u krivičnom postupku. Sudije za maloljetnike sude i punoljetnim učinocima za krivična djela, kada se u krivičnom postupku kao oštećeni pojavljuje dijete i maloljetno lice, a što uključuje i krivična djela iskorištavanja djece ili maloljenih lica za pornografiju te proizvodnju i prikazivanje dječije pornografije.

U Bosni i Hercegovini ne postoje specijalizovane jedinice/odsjeci/odjeljenja koja su nadležna za seksualne delikte nad djecom koji su olakšani upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija, a koje su počinili maloljetnici. U ministarstvima unutrašnjih poslova Federacije BiH i Republike Srpske, kao i u Policiji Brčko distrikta ne postoje posebna radna mjesta za identifikaciju žrtava. Sektor za međunarodnu operativnu saradnju Direkcije za koordinaciju policijskih tijela postupa u okviru svojih nadležnosti putem Odsjeka NCB Interpol Sarajevo i Odsjeka za saradnju sa Europolom između ostalog i po slučajevima seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja djece. Najvedi broj slučajeva se odnosi na seksualne delikte nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom informatičkih i komunikacijskih tehnologija. Nadležna tijela, odnosno policijske agencije u BiH preko Direkcije, NCB Interpol Sarajevo, kontinuirano vrše razmjenu informacija sa drugim zemljama članicama Interpola u vezi sa ovom problematikom.

Tako je u 2017. godini otvoreno 20 predmeta seksualnog iskorištavanja djece, u 2016. godini ukupno 20 predmeta, a u 2015. godini 24 predmeta. Uglavnom se radi o zahtjevima za provjere u cilju identifikacije žrtava, te prestanka njihove viktimizacije, odnosno u cilju identifikacije počinitelja i njihovog hapšenja i konačnog privođenja pravdi. I dalje ne postoji aktivan doprinos INTERPOL-ovoj bazi podataka sa fotografijama pod nazivom „Međunarodna seksualna eksploatacija djece“. Razlog tome je što se trenutno radi na preciziranju zakonskog i podzakonskog okvira sa nadležnim tužilaštvima, s obzirom da se navedene fotografije koriste u sudskom postupku. Nije precizirano u kojoj fazi postupka je moguće predmetne fotografije unijeti u bazu. U Ministarstvu unutrašnjih poslova RS u Upravi kriminalističke policije, u okviru Jedinice za opšti kriminalitet postoji Odjeljenje za visokotehnološki kriminalitet, koje prikuplja i obrađuje informacije svih pojava oblika visokotehnološkog kriminaliteta, te planira i vrši proaktivno i reaktivno prikupljanje, procjenu i analizu obavještajnih podataka. Po jedan inspektor za visokotehnološki kriminalitet se nalazi u Policijskoj upravi Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Istočno Sarajevo, Trebinje, Prijedor i Zvornik.

U vezi sa pitanjem da li su krivična djela iz ovog upitnika obrađena na obukama stručnih lica kao što su službenici za primjenu zakona, tužioci i sudije i da li je obuka obavezna, izvješteno je slijedeće: U Bosni i Hercegovini je posebnim maloljetničkim krivičnim zakonodavstvom

propisano je da sudije i tužioci koji su raspoređeni u posebna odjeljenja moraju posjedovati afinitet za rad sa djecom i posebna znanja i specijalna znanja o pravima djeteta i prestupništvu mladih, kao i druga znanja i vještine koje ga čine kompetetnim za rad na slučajevima maloljetničkog prestupništva. O sticanju posebnih znanja i kontinuiranom stručnom osposobljavanju i usavršavanju sudija i tužilaca iz oblasti dječijih prava, prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite, brinu sr Centri za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske i Federacije BiH. Centri za edukaciju sudija i tužilaca obezbjeđuju tužiocima i sudijama uvjerenje ili certifikate o stručnoj osposobljenosti za obavljanje poslova iz oblasti prestupništva mladih i njihove krivičnopravne zaštite. Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine u okviru godišnjeg programa stručnog usavršavanja realizuje poseban program obuke za sudije i tužioce koji postupaju u predmetima prema Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku. Ova obuka je obavezna i traje osam dana te obuhvata međunarodne standarde postupanja sa djecom, psihologiju djece i maloljetnika, ispitivanje maloljetnika i forenzički intervju, nasilje nad djecom i krivična djela počinjena od strane maloljetnika, zatim alternativne mjere i krivične sankcije. Pored ove obuke u skladu sa Programom početne obuke i stručnog usavršavanja realizovani su seminari i radionice na temu „Nasilje nad djecom“ i „Psihologija maloljetnika“.

Centar za edukaciju sudija i tužilaca RS u okviru specijalističke obuke za maloljetničko pravosuđe počev od 2011. godine, je održao 5 obavezujućih seminara za sudije i tužioce koji su raspoređeni za rad na predmetima u kojima su djeca ošteđena ili u kojima se postupak vodi protiv maloljetnih lica. Održani su seminari na kojima su razmatrane sljedeće teme: „Djeca žrtve seksualnog zlostavljanja, saslušavanje žrtve“, „Djeca kao ošteđeni i svjedoci u krivičnom postupku“, „Značaj poznavanja dječije psihologije“, „Posebne tipovi i tehnike kibernetičkog kriminala“, „Profil prestupnika“, „Dječija pornografija“, „Kako povedati sigurnost informacijskih i komunikacijskih tehnologija“, „Funkcionisanje interneta“, „Krivična djela u vezi dječije pornografije“, „Razvoj i suzbijanje kibernetičkog kriminala u Evropi“, „Domadi pravni okvir za borbu protiv kibernetičkog kriminala“ i „Kibernetički kriminal i profil e-prevaranta“.

U saradnji sa UNICEF-om i Međunarodnim forumom solidarnosti EMMAUS izrađen je dokument za profesionalce pod nazivom „Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“ koji sadrži informacije i teme o zlostavljanju i iskorištavanju maloljetnika radi pornografije, navođenja na prostituciju, proizvodnja i posredovanje dječije pornografije i zloupotreba u digitalnom okruženju, korištenje profila socijanih mreža i vrbovanje maloljetnika putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Ovaj dokument je objavljen u okviru UNICEF Projekta „Pravda za svako dijete“ i MSF EMMAUS, sa kojima će tokom 2018. godine biti realizovane radionice za sudije i tužioce na temu „Seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe koji su olakšani upotrebom komunikacijskih tehnologija“. Navedene obuke nisu obavezne za nosioce pravosudnih funkcija. Save the Children Ured za sjeverozapadni Balkan je podržao Ministarstvo sigurnosti BiH, policijske akademije u Banja Luci i Sarajevu, i Agenciju za školovanje i stručno usavršavanje kadrova u Mostaru da kreiraju nastavni plan i program za ove institucije koji obuhvata osnovnu i naprednu obuku iz oblasti nasilja nad djecom putem IKT. Očekuje se da de nastavni plan i program biti usvojen od strane navedenih agencija kao službeni program obuke policijskih službenika. Cilj programa je da svi policijski službenici dobiju osnovna znanja o tome kako prepoznati nasilje putem IKT, te kako postupati u posebnim situacijama kada su u pitanju djeca. Do sada je naprednu obuku trenera prošlo 30 policijskih službenika iz Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta.

Na temu partnerstva, u dijelu međunarodna saradnja, naglašeno je da se značajan napredak u sprečavanju online zloupotrebe djece i mladih posredstvom informacijskih tehnologija postignut je i 2010. godine kada je MFS-EMMAUS ostvario privremeno članstvo u mreži INHOPE - međunarodnom udruženju Internet hotline-a, vodedoj organizaciji u svijetu za upravljanje SOS linijama za prijavu neprimjerenih online sadržaja, što je u novembru 2012. godine rezultiralo ostvarivanjem punopravnog članstva, čime je BiH, posredstvom MFS-EMMAUS-a postala 42. zemlja članica kojoj je omogućen pristup svjetskoj bazi poda-

taka INHOPE. Time je obezbjeđena efikasna saradnja i razmjena podataka iz ove oblasti sa ostalim zemljama članicama Lanzarote konvencije, te time efikasnijija borba protiv ove pojave u BiH, regiji i svijetu. Nadležna tijela, odnosno policijske agencije u BiH preko Direkcije za koordinaciju policijskih tijela, NCB Interpol Sarajevo, kontinuirano vrše razmjenu informacija sa drugim zemljama članicama Interpola u vezi sa ovom problematikom. Direkcija postupuje u okviru svojih koordinirajućih nadležnosti po slučajevima seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, a najvedi broj ovih slučajeva se upravo odnosi na seksualne delikte nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Preko Odsjeka NCB Interpol Sarajevo se kontinuirano vrši razmjena informacija sa drugim zemljama članicama Interpola u vezi sa ovom problematikom. Tako je u toku 2017. do danas otvoreno ukupno 20 predmeta koji se odnose na seksualno zlostavljanje djece. U 2016. je otvoreno ukupno 20, a u 2015. godini ukupno 24 predmeta. Uglavnom se radi o zahtjevima za provjere u cilju identifikacije žrtava te prestanka njihove viktimizacije, odnosno u cilju identifikacije počinitelja i njihovo hapšenje i krivično gonjenje. U Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske poslovi međunarodne i međunarodne policijske saradnje obavljaju se putem Odjeljenja za međunarodnu saradnju u Službi ministra i putem Odjeljenja za policijsku saradnju sa Interpolom, Europolom i Selekcom. Sve informacije primljene od drugih zemalja članica Interpola o putujudim počiniteljima seksualnih delikata protiv djece koji dolaze ili bi mogli posjetiti Bosnu i Hercegovinu se blagovremeno prosljeđuju domadim nadležnim agencijama za provođenje zakona. Ove informacije se primaju putem redovne korespondencije ili putem tzv. zelenih potjernica, koje služe kao upozorenje na poznate kriminalce. Što se tiče Odsjeka za saradnju sa Europolom u vezi sa slučajevima seksualnog zlostavljanja djece, iste se ogledaju u razmjeni informacija sa drugim zemljama, koordinaciji prilikom organizovanja obuka od strane Europolu radi učešća domadih istražitelja i sl. Mjere koje se preduzimaju u cilju saradnje sa drugim potpisnicama konvencije su: izbor, selekcija, edukacija i obuka policijskih službenika koji de biti specijalizovani za prevenciju i borbu protiv seksualne prisile, odnosno iznuđivanja, koji su rezultat dijeljenja seksualnog sadržaja koji je samo dijete napravilo, te vršiti saradnju sa vladinim i nevladinim institucijama koje se bave predmetnim aktivnostima u BiH i sa potpisnicama Konvencije; i prikupljanje informacija o izvršiocima, mjestu, vremenu i načinu izvršenja predmetnih krivičnih djela, sa ciljem da se kroz razmjenu informacija sa potpisnicama Konvencije procesuiraju izvršioc seksualne prisile i iznuđivanja koji su rezultat dijeljenja seksualnog sadržaja koji je samo dijete napravilo.

INTERPRETATIVNO MIŠLJENJE LANZAROTE KOMITETA O PRIMJENI LANZAROTE KONVENCIJE NA SEKSUALNE DELIKTE NAD DJECOM

ČIJE IZVRŠENJE JE OLAKŠANO UPOTREBOM INFORMACIJSKIH I KOMUNIKACIJSKIH TEHNOLOGIJA (IKT)

Priznajući da su IKT seksualnim prestupnicima stvorile nove instrumente za ciljanje i nanošenje štete djeci i da je, u vrijeme donošenja konvencije, upotreba tih instrumenata nije bila poznata u istoj mjeri kao i danas, i priznajući da se IKT stalno i brzo razvijaju; imajući u vidu da djeca sve više koriste IKT, posebno društvene mreže i aplikacije za mobilne poruke, da bi komunicirala i stupala u veze sa drugima, što ih može dovesti u kontakt sa seksualnim prestupnicima, uvažavajući specifične potrebe djece koja izvrše seksualno krivično djelo putem IKT, s ciljem rješavanja njihovih seksualnih problema u ponašanju u razvoju; imajući u vidu da djeca mogu biti izložena mnogobrojnim istim rizicima i na mrežama i van njih, kao što je nagovoranje da se uključe u seksualno eksplicitno ponašanje (bilo da je stvarno ili simulirano), vrbovanje ili prisiljavanje na učešće u pornografskim predstavama ili navođenje da budu svjedoci seksualnog zlostavljanja ili seksualnih aktivnosti; ističući da su mnoga djeca žrtve seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja na više načina: oni su žrtve prestupnika koji vrše njihovo fizičko seksualno zlostavljanje, a istovremeno i prestupnika koji proizvode, distribuiraju, potražuju, naručuju, prodaju ili kupuju, razmjenjuju, preuzimaju sa interneta ili cirkulišu na internetu sadržaje sa seksualnim iskorištavanjem i zlostavljanjem ili, pomoću drugih vrsta IKT, pomažu i doprinose seksualnoj eksploataciji i seksualnom zlostavljanju te

djece; imajući u vidu dugotrajan štetan uticaj seksualnih delikata koji se vrše nad djecom pomoću IKT, s obzirom na činjenicu da materijal o seksualnom zlostavljanju djece, kao što su slike i videa, često ostaje i dalje kruži na internetu dugo nakon što je fizičko seksualno zlostavljanje izvršeno; prepoznajući transnacionalni karakter koji je često prisutan u seksualnim deliktima nad djecom koji se vrše pomoću IKT, kao i činjenicu da se time može zakomplikovati identifikacija žrtava i gonjenje počinitelja; podsjećajući da konvencija propisuje da su potpisnice dužne da zaštite djecu od svih oblika seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja; naglašavajući, u tom smislu, da su potpisnice dužne da osiguraju da dobrobit i najbolji interesi djece budu zaštićeni bez obzira na način na koji djeca postaju žrtve ili instrumente koji se koriste kako bi se omogućilo ili olakšalo njihovo iskorištavanje ili seksualno zlostavljanje; podvlačeći da se seksualno iskorištavanje i zlostavljanje djece olakšano upotrebom IKT odnosi na instrumente koje koriste počinioci koji ciljaju djecu kako bi počinili djela koja su obuhvaćena konvencijom i ne predstavlja novo krivično djelo; i imajući u vidu da potpisnice određuju kako će regulisati krivična djela obuhvaćena konvencijom u okviru svojih nacionalnih pravnih okvira, Komitet je utvrdio niz preporuka, koje zemlje potpisnice trebaju imati u vidu prilikom planiranja svojih mjera u ovom polju.

- *Potpisnice trebaju, u primjeni konvencije, osigurati odgovarajuću reakciju na tehnološki razvoj, kao i upotrebu svih relevantnih alata, mjera i strategija za efikasno sprečavanje i borbu protiv seksualnih delikata nad djecom koji su olakšani upotrebom IKT;*
- *Da bi se osigurala efikasna istraga i procesuiranje seksualnih delikata nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom IKT, treba izdvojiti resurse i obezbijediti obuku vlastima odgovornim za istragu i krivično gonjenje;*
- *Osim stvarnoj šteti prouzrokovanoj žrtvi, pažnju treba posvetiti i specifičnim dugoročnim uticajima koje seksualni delikti nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom IKT mogu imati na žrtve, s obzirom na nastavak prisustva materijala o seksualnom zlostavljanju i eksploataciji djece na internetu dugo nakon što je djelo učinjeno;*
- *Potpisnice su dužne da izrade ili prilagode programe ili mjere kako bi se zadovoljile specifične potrebe djece koja izvrše seksualno krivično djelo putem IKT, s ciljem rješavanja njihovih seksualnih problema u ponašanju u razvoju;*
- *Potpisnice su dužne da podstaknu privatni sektor koji rade u oblasti IKT da doprinese sprečavanju i borbi protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja čije izvršenje je olakšano upotrebom IKT;*
- *Potpisnice su dužne da podstiču saradnju između nadležnih državnih organa, civilnog društva i privatnog sektora u cilju boljeg sprečavanja i suzbijanja seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja čije izvršenje je olakšano upotrebom IKT;*
- *Potpisnice su dužne da sarađuju u cilju suočavanja sa transnacionalnim karakterom koji je prisutan u seksualnim deliktima nad djecom čije izvršenje je olakšano upotrebom IKT.*

ANALITIČKI IZVJEŠTAJ U PRILOG DOKUMENTU

MIŠLJENJE EVROPSKE KOMISIJE O ZAHTJEVU BOSNE I HERCEGOVINE ZA ČLANSTVO U EVROPSKOJ UNIJI

68

Analitički izvještaj u prilog dokumentu Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji je konstatovao da Bosni i Hercegovini nedostaje strateški okvir za rješavanje kibernetičkog kriminala.

U ovom dokumentu se konstatuje da je neadekvatna sposobnost Bosne i Hercegovine da se bori protiv kibernetičkog kriminala, uključujući rješavanje problema vezanih za seksualno zlostavljanje djece na internetu i da efikasno odgovori na prijetnje kibernetičkoj sigurnosti, te da stoga organi za provođenje zakona moraju efikasnije odgovoriti na kibernetički kriminal i više se fokusirati na otkrivanje, sljedivost i krivično gonjenje sajber kriminalaca.¹⁵

¹⁵ Evropska komisija, Radni dokument Komisije Analitički izvještaj u prilog dokumentu Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji, SWD (2019) 222, COM (2019) 261, Brisel, 20.05.2019.

ZAKLJUČCI

„Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“ ili neki dokument sličnog naziva ili sadržaja Bosna i Hercegovina nije zvanično usvojila.

Posljednji zvanični dokument koji se tiče zaštite djece od seksualnog iskorištavanja na Internetu je Akcioni plan za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u BiH za period 2014 – 2015. godina. Navedeni dokument nije u potpunosti realiziran niti su sve strateške mjere i pod mjere implementirane. Detaljnije i preciznije se može pročitati u dokumentu „Analiza u oblasti borbe protiv seksualnog nasilja i drugih oblika zlostavljanja na internetu djece u Bosni i Hercegovini“. Dio zaključka iz navedenog dokumenta je da „*Institucije za provedbu zakona, kao predstavnici vladinog sektora, ne raspolažu adekvatnim kapacitetima za poželjan odgovor na ovaj društveni problem. Nedostatak senzibiliziranosti za odnosnu temu, nedostatak specijalističkih obuka i međuinstitucionalne saradnje i zajedničkih aktivnosti, nedostatak hardverske i softverske opreme, samo su neki od ograničenja zvaničnih organa. Izgleda da su nevladine organizacije, podržane međunarodnim bilateralnim i multilateralim donatorima, i dalje glavni nositelji aktivnosti na polju borbe protiv seksualnog iskorištavanja i drugih oblika zloupotrebe djece putem IKT-a. Njihove aktivnosti se primarno odnose na oblast prevencije, a najčešće su manifestirane kroz podizanje svijesti šire populacije.*“

Obzirom da država nije donijela/sačinila dokument „Mapa puta“ i pored niza prijedloga i preporuka da je potrebno da se takav dokument donese od strane države, to je učinio Save the Children za sjeverozapadni Balkan u okviru projekta „Spojeni i sigurni - prema virtualnom okruženju sigurnom za djecu“ sačinjen je dokument „Mapa puta borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju u Bosni i Hercegovini“. Dokument svojim sadržajem daje opće preporuke za postupanje državnih organa te preciznije za postupanje nižih organa upravljanja.

Bosna i Hercegovina trenutno nema definisane politike niti strateški i akcioni okvir kojim bi definisala politike borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju mada to zahtjeva niz međunarodnih dokumenata kojima je Bosna i Hercegovina strana potpisnica a posebno Konvencija Vijeda Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe (CETS br. 201) te dokument Mišljenje Evropske komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji.

Bosna i Hercegovina je prema prikupljenim podacima poduzimala akcije na unaprjeđenju pravnog i institucionalnog okira i kapaciteta za borbu protiv seksualnog iskorištavanja i zloupotrbe djece, uključujući i onom koje se dešava u informacionim i komunikacionim tehnologijama i preduzimala mjere na prevenciji i zaštiti djece žrtava ovog fenomena, ali je neophodno da sistematski i sveobuhvatno definiše svoje politike i da strateški planira ciljeve, mjere i aktivnosti na ovom planu i da kroz definisane pokazatelje uspostavi sistem na monitoring borbe protiv seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju.

69

PREPORUKE

Polazeći od činjenice da da svako dijete ima pravo na takve mjere zaštite kod svojih roditelja, društva i države, potrebne njegovom ili njenom statusu maloljetnika, a imajući u vidu da seksualno iskorištavanje djece, posebno dječija pornografija i prostitucija, i svi oblici seksualne zloupotrebe djece, uključujući djela koja se čine u inostranstvu djeluju destruktivno po zdravlje djece i njihov psihosocijalni razvoj te obzirom da je seksualno iskorištavanje i seksualna zloupotreba djece narasla do zabrinjavajućih srazmjera, kako unutar Bosne i Hercegovine tako i na međunarodnom nivou, posebno u pogledu sve većeg korištenja, i od strane djece i od počinilaca, digitalnih tehnologija postoji potrebno je da Bosna i Hercegovina definiše svoje politike i usvoji strateški i akcioni okvir za ispunjavanje tih politika.

Pri definisanju politika Bosna i Hercegovina treba imati u vidu obaveze koje proističu iz:

- Akcionog plana usvojen na Trećem samitu šefova država i vlada Vijeća Evrope na kojem je upućen poziv za razradu mjera na zaustavljanju seksualnog iskorištavanja djece;
- Preporuka Komiteta ministara koja se odnosi na seksualno iskorištavanje, pornografiju i prostituciju, i trgovinu, djece i starijih maloljetnika,
- Preporuka o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja, i Konvenciju o kompjuterskom kriminalu,
- Konvencije Vijeća Evrope o suzbijanju trgovine ljudima;
- Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda,
- revidiranu Evropsku socijalnu povelju,
- Evropske konvencije o ostvarivanju prava djece;
- Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima djeteta,
- Opcionog protokola o prodaji djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju,
- Protokola o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine osobama, naročito ženama i djecom, dopunjujući Konvenciju Ujedinjenih naroda o transnacionalnom organizovanom kriminalu,
- Konvencije Međunarodne organizacije rada koja se odnosi na zabranu i poduzimanje trenutne akcije na eliminaciji najgorih oblika dječijeg rada;
- Okvirne odluke Vijeća Evropske unije o borbi protiv seksualnog iskorištavanja djece i dječije pornografije,
- Okvirne odluke Vijeća Evropske unije o položaju žrtava u krivičnim postupcima, i
- Okvirne odluke Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima;

Uzimajući u obzir potrebu da se izradi sveobuhvatni strateški dokument koji stavlja u fokus preventivne, zaštitne i krivične aspekte borbe protiv svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece i uspostavljanje esecificnog monitoring mehanizma, Bosna i Hercegovina (odnosno profesionalci uključeni u pripremu strateskog dokumenta) pri izradi politika te strateškog i akcionog okvir za djelovanje treba posebnu pažnju obratiti na slijedeće:

Cilj politika treba da bude definisan tako da je potrebno spriječiti i suzbijati seksualno iskorištavanje i seksualnu zloupotrebu djece; zaštititi prava djece žrtava seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe; i unaprijediti saradnju unutar Bosne i Hercegovine i međunarodnu saradnju protiv seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe djece a osnovno načelo treba da bude nediskriminacije

PRIJEDLOG STRATEŠKIH MJERA PO OBLASTIMA

PREVENCIJA

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere za sprečavanje svih oblika seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece i zaštite djece.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere za poticanje svijesti o zaštiti i pravima djece među osobama koje imaju redovan kontakt sa djecom u obrazovanju, zdravlju, socijalnoj zaštiti, pravosudnom i policijskom sektoru, i u oblasti koje se odnose na sport, kulturu i aktivnosti u slobodno vrijeme.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da osobe koje imaju redovan kontakt sa djecom u obrazovanju, zdravlju, socijalnoj zaštiti, pravosudnom i policijskom sektoru, i u oblasti koje se odnose na sport, kulturu i aktivnosti u slobodno vrijeme steknu adekvatno znanje o seksualnom iskorištavanju i seksualnoj zloupotrebi djece, o načinu kako ih identifikovati i podnositi izvještaje službama odgovornim za zaštitu djece, o svakoj situaciji kada imaju razumne osnove da vjeruju da je dijete žrtva seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe.

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da pristup tim zanimanjima, čije obavljanje posla podrazumijeva redovan kontakt sa djecom, imaju kandidati koji nisu osuđivani za djela seksualnog iskorištavanja ili seksualne zloupotrebe djece.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da djeca, tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja, dobiju informacije o rizicima seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe, kao i o sredstvima kako da se zaštite, prilagođenim njihovom uzrastu.
- Osigurati da osobe za koje postoji bojazan da bi mogle počiniti bilo koje krivično djelo, seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, mogu imati pristup, kada je to prikladno, efikasnim programima i mjerama namijenjenim procjeni i sprečavanju rizika od činjenja krivičnog djela.
- Raditi na unapređenju i vođenju kampanja za podizanje svijesti u općoj javnosti sa informacijama o fenomenu seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece i preventivnim mjerama koje se mogu poduzeti;
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere na sprečavanju i zabrani rasturanja materijala kojim se propagiraju krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju
- Poticati učešće djece, prema njihovom uzrastu, u razvoju i implementaciji politika, programa ili drugih inicijativa koje se odnose na borbu protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece.
- Poticati privatni sektor, a posebno informacijski i komunikacijski sektor, turizam i prometnu privredu, i bankarske i finansijske sektore, kao i civilna društva, da učestvuju u razradi i implementaciji politika radi sprečavanja seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece i implementiranja internih normi putem samoregulacije ili koregulacije.
- Poticati medije da daju odgovarajuće informacije koje se odnose na sve vidove seksualnog iskorištavanja i zloupotrebi djece, uz dužno poštivanje nezavisnosti medija i slobode štampe.
- Poticati finansijske, uključujući, kada je primjerno, stvaranjem fondova, projekte i programe koje će obavljati civilno društvo u cilju sprečavanja i zaštite djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe.

SPECIALIZIRANI ORGANI I KOORDINIRAJUĆA TIJELA

- Poduzeti potrebne mjere kako bi se osigurala koordinacija na državnom i lokalnom nivou između različitih agencija zaduženih za zaštitu, sprečavanje i borbu protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, osobito u sektoru obrazovanja, zdravstvenom sektoru, socijalnim službama, policijskim i pravosudnim organima.
- Poduzeti potrebne zakonske ili druge mjere za uspostavljanje i imenovanje: nezavisnih nadležnih državnih ili lokalnih institucija za unapređenje i zaštitu prava djeteta, osiguravši da su oni opskrbljeni sa posebnim sredstvima i odgovornostima; i mehanizama za prikupljanje podataka na državnom i lokalnim nivoima i u saradnji sa civilnim društvom, u svrhu osmatranja i procjene fenomena seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece, uz dužno poštivanje zahtjeva za zaštitom ličnih podataka osobe.
- Poticati saradnju između kompetentnih državnih organa, civilnog društva i privatnog sektora kako bi se bolje spriječilo i borilo protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece.

ZAŠTITNE MJERE I PRUŽANJA POMOĆI ŽRTVAMA

- Uspostaviti učinkovite socijalne programe i pokrenuti multidisciplinarne strukture da se osigura potrebna potpora žrtvama, njihovoj bliskoj rodbini i svakom licu koje je zaduženo za vođenje brige o njima.
- Poduzeti potrebne zakonske ili druge mjere kako bi se osiguralo da u slučajevima kada je starosna dob žrtve neizvjesna, a postoje razlozi da se vjeruje da je žrtva djeteta, mjere zaštite i pružanja pomoći će se primjeniti na njega ili nju do verifikacije starosne dobi žrtve.
- Poduzeti potrebne zakonske ili druge mjere kako bi se osiguralo da se pravila tajnosti, nametnuta zakonom u Bosni i Hercegovini na određene profesionalne osobe koje su pozvane da rade u kontaktu sa djecom, ne predstavlja prepreku za mogućnost da ti profesionalci podnose izvještaje službama odgovornim za zaštitu djece, o svakoj situaciji kada imaju razumne osnove da vjeruju da je djeteta žrtva seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe.
- Poduzeti potrebne zakonske ili druge mjere kako bi podstakla svaku osobu koja zna ili sumnja, u dobroj namjeri, u seksualno iskorištavanje ili seksualnu zloupotrebu djece, da prijavi te činjenice nadležnim službama.
- Poduzeti potrebne zakonske ili druge mjere kako bi ohrabrila i pružila podršku uspostavljanju informacione službe, kao što su telefonske ili internetske linije za pružanje pomoći, davanje savjeta pozivateljima, čak u tajnosti ili uz dužno poštivanje njihove anonimnosti.
- Poduzeti potrebne zakonske ili druge mjere kako bi se pružila pomoć žrtvama, kratkoročno i dugoročno, u fizičkom i psihosocijalnom oporavku uzimajući u obzir gledišta, potrebe i želje djeteta.
- Poduzeti mjere za saradnju sa nevladinim organizacijama, drugim relevantnim organizacijama ili drugim elementima civilnog društva koji su angažovani na pružanju pomoći žrtvama.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da kada roditelji ili osobe, koje vode brigu o djetetu, učestvuju u njegovom ili njenom seksualnom iskorištavanju ili seksualnoj zloupotrebi, postupci intervencije moraju uključiti: mogućnost odstranjivanja navodnog počinitelja; mogućnost odstranjivanja žrtve iz njenog ili njegovog porodičnog ambijenta, s tim da se uslovi i trajanje takvog odstranjenja utvrdi u skladu sa najboljim interesima djeteta.
- Poduzeti potrebne zakonske ili druge mjere kako bi se osiguralo da osobe, koje su bliske žrtvi, mogu koristiti, kada je to prikladno, terapijsku pomoć, naročito hitnu psihološku njegu.

INTERVENTNI PROGRAMI

- Osigurati ili unaprijediti učinkovite interventne programe i mjere za lica koje je predmet krivičnog postupka ili osuđeno za krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, u pogledu sprečavanja i minimiziranja rizika od ponavljanja krivičnog djela seksualne naravi protiv djeteta, tokom sudskog postupka, unutar ili izvan pritvora.
- Osigurati ili unaprijediti razvoj partnerstva ili drugih oblika saradnje među nadležnim organima, posebno zdravstvene službe i socijalne službe, i pravodnih organa i drugih tijela odgovornih za praćenje lica koja su predmet krivičnog postupka ili osuđena za krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju.

- Osigurati ili promovirati procjenu opasnosti i mogući rizik od ponavljanja krivičnog djela od lica koje je predmet krivičnog postupka ili osuđeno za krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, u cilju određivanja odgovarajućih programa i mjera.
- Osigurati procjenu učinkovitosti implemnentiranih programa i mjera.
- Osigurati da lica koje je predmet krivičnog postupka, zbog bilo kojeg krivičnog djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, može imati pristup programima i mjerama pod uslovima koji nisu ni štetni niti u suprotnosti sa pravima na odbranu i zahtjevima za objektivno i nepristrasno suđenje, a naročito uz dužno poštovanje pravila koja reguliraju načelo pretpostavke nevinosti.
- Osigurati da osobe osuđene za krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju mogu imati pristup programima i mjerama.
- Osigurati da se interventni programi i mjere razvijaju ili prilagođavaju kako bi ispunili razvojne potrebe djece koja su predmet seksualnog napastvovanja, uključujući one koji su ispod starosne dobi koja podliježe krivičnoj odgovornosti, sa ciljem da se reaguje na njihove seksualne bihevioralne probleme.
- Osigurati da lica koje je predmet krivičnog postupka ili osuđeno za krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, kome su predložene interventni programi i mjere, budu potpuno informirane o razlozima za davanje prijedloga i pristanka za program ili mjere uz potpuno poznavanje činjenica.
- Osigurati da osobe, kojima su predloženi interventni programi i mjere, mogu ih odbiti i da su, u slučaju osuđenih osoba, svjesni mogućih posljedica koje bi odbijanjem mogli imati.

MATERIJALNIH KRIVIČNIH ZAKONA

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da se sljedeće namjerno ponašanje krivično procesuirao: a) seksualni odnos sa djetetom koje prema relevantnoj regulativi ili državnom zakonu nije steklo zakonsku dob za seksualnu aktivnost; b) stupanje u seksualne odnose sa djetetom je urađeno: pod prisilom, korištenjem sile ili prijetnje; ili zloupotreba je učinjena od strane osobe kojoj dijete vjeruje, autoriteta ili ima utjecaj nad djetetom, uključujući i one unutar porodice; ili zloupotreba je napravljena nad djetetom koje se nalazi u posebno osjetljivoj situaciji, s posebnim naglaskom na mentalne i fizičke nesposobnosti ili zavisnu poziciju. S tim da treba odrediti dobru granicu ispod koje je zabranjeno imati seksualne odnose sa djetetom a da propisi nemaju namjeru da reguliraju dobrovoljne seksualne odnose između maloljetnika.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da se sljedeće namjerno ponašanje krivično procesuirao: a) zapošljavanje djeteta u prostituciju ili uzrokujući djetetu prostituciju; b) prisiljavanje djeteta na prostituciju ili stjecanje dobiti ili na drugi način iskorištavanje djeteta za takve svrhe; c) primanje naknade od dječije prostitucije. S tim da termin „dječija prostitucija“ treba da znači korištenje djeteta za seksualne aktivnosti gdje novac ili bilo koji drugi oblik naknade ili razmatranja je dat ili je dato obećanje za plaćanje, bez obzira na to da li je ovo naknada, obećanje ili razmatranje dato djetetu ili trećoj osobi.

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da se sljedeće namjerno ponašanje krivično procesuirao: a) Izrada dječije pornografije; b) nuđenje ili pravljeno dostupnim dječije pornografije; c) distribucija ili prenošenje dječije pornografije; d) nabavljanje dječije pornografije za sebe ili za drugu osobu; e) posjedovanje dječije pornografije; f) svjestan pristup putem informacionih i komunikacionih tehnologija dječijoj pornografiji. S tim da „dječija pornografija“ će značiti svaki materijal koji vizuelno opisuje dijete angožavano u stvarno ili simulirano seksualno jasno ponašanje, ili opis dječijih i seksualnih organa čija je primarna svrha seks.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da krivično procesuirao namjerno dovođenje, u seksualnu svrhu, djeteta koje nije dostiglo starosnu dob postavljenu u situaciju da bude svjedok seksualne zloupotrebe ili seksualnih aktivnosti, čak i ako ne mora biti učesnik.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da krivično procesuirao namjerno prijedlog, putem informacionih i komunikacionih tehnologija, odrasle osobe da se sastane sa djetetom koje nije dostiglo postavljenu starosnu dob u svrhu činjenja bilo kojeg krivičnog djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, protiv njega ili nje, kada je ovakav prijedlog praćen materijalnim aktima koja dovode do takvog susreta.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da se uspostavi kao krivično djelo, kada je namjerno počinjeno, pomagano ili poticano, činjenje svakog krivičnog djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da upostavi kao krivično djelo, kada je namjerno počinjen, pokušaj da se počinji krivično djelo seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da uspostavi nadležnost nad krivičnim djelima seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, kada se krivično djelo počinji: a) na njenoj teritoriji; b) na palubi broda koji nosi zastavu te strane; c) u avionu registrovanom po zakonima te strane; d) od strane jednog od njenih državljana ili e) od strane osobe koja ima stalni boravak na njenoj teritoriji.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da uspostavljanju nadležnosti nad svakim krivičnim djelom seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, kada je krivično djelo počinjeno protiv jednog od njenih državljana ili osobe koja ima stalno mjesto boravka na njenoj teritoriji.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da uspostavi nadležnost nad krivičnim djelima seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, u slučajevima kada je navodni počinilac prisutan na njenoj teritoriji i ne izručuje ga drugoj strani, isključivo na temelju njegovog državljanstva.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurala da se pravno lice može smatrati odgovornim za krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, počinjena radi koristi od strane bilo kojeg fizičkog lica koje djeluje bilo pojedinačno ili kao dio organa pravnog lica i ima vodeći položaj unutar pravnog lica, na osnovu: a) ovlasti predstavljanja pravnog lica; b) ovlasti za donošenje odluka u ime i za račun pravnog lica; c) ovlasti vršenja kontrole unutar pravnog lica.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurala da se pravno lice može smatrati odgovornim kada je nedostatak nadzora ili kontrole od strane fizičkog lica omogućilo činjenje krivičnog djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, radi pridobivanja koristi tom pravnom licu od strane fizičkog lica koje djeluje pod njegovim autoritetom.

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurala da krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju budu kažnjena učinkovitim, srazmjernim i odgovarajućim sankcijama, uzimajući u obzir njihovu težinu, uključujući kazne koje se odnose na lišavanje slobode što može pokrenuti ekstradiciju.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurala da se pravno lice, koje se smatra odgovornim podvrgne učinkovitim, srazmjernim i odgovarajućim sankcijama koje će uključivati novčane krivične ili nekrivične kazne, a mogu biti uključene i druge mjere, posebno: a) isključenje iz prava na javne beneficije ili pomoć; b) privremena ili stalna diskvalifikacija obavljanja komercijalnih aktivnosti; c) stavljanje pod sudski nadzor; i d) sudski nalog za likvidaciju.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da: a) predvidi oduzimanje ili konfiskaciju: roba, dokumentacije i drugih instrumenata koji su korišteni za činjenje krivičnog djela ili olakšavanje njihovog činjenja i zarade stečene iz takvih krivičnih djela ili njihovu vrijednost; i b) omogućiti privremeno ili stalno zatvaranje svake ustanove koja je vršila krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, bez prejudiciranja prava bona fide trećih članica ili zabrana počinitelju, privremena ili stalna, da vrši profesionalnu ili dobrovoljnu aktivnost koja uključuje kontakt sa djecom tokom kojih je počinjeno krivično djelo.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurala da se sljedeće okolnosti, u mjeri u kojoj oni ne čine dio sastavnih dijelova krivičnog djela, mogu, u skladu sa relevantnim odredbama lokalnog zakona, uzeti u obzir kao otežavajuće okolnosti kod utvrđivanja sankcija u odnosu na krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju: a. kada je krivično djelo nanijelo ozbiljnu štetu fizičkom ili mentalnom zdravlju žrtve; b. kada je krivičnom djelu prethodilo ili je praćeno djelima mučenja i ozbiljnog nasilja; c. kada je krivično djelo počinjeno protiv posebno osjetljive žrtve; d. kada je krivično djelo počinio član porodice, osoba koja stanuje sa djetetom ili osoba koja je zloupotrijebila svoj autoritet; e. kada je krivično djelo počinilo nekoliko ljudi koji su djelovali zajedno; f. kada je krivično djelo počinjeno u okviru kriminalne organizacije; g. kada je počinitelj već ranije osuđivan za krivična djela iste naravi.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da predvidi mogućnost uzimanja u obzir konačne kazne koju je izrekla druga članica, u odnosu na krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju prilikom utvrđivanja sankcija.

ISTRAGE, KRIVIČNO GONJENJE I PROCEDURALNO PRAVO

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurala da se istrage i krivični postupci vode u najboljem interesu i poštujući prava djeteta.
- Usvojiti zaštitni pristup prema žrtvama, osiguravši da istrage i krivični postupci ne pogoršaju traume koje je dijete doživjelo i da iza odgovora krivične pravde uslijedi pomoć, kada je to prikladno.
- Osigurati da se istrage i krivični postupci tretiraju kao prioritet i da se vrše bez neopravdanog odlaganja.
- Osigurati da mjere ne prejudiciraju prava na odbranu i zahtjeve za objektivnim i nepristrasnim suđenjem
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da bi se osigurale učinkovite istrage i krivično gonjenje za djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, dopustivši, kada je prikladno, mogućnost tajnih operacija i omogućiti jedinicama ili istražnim službama da identifikuju žrtve krivičnih radnji, posebno da analiziraju dječiji pornografski materijal, kao što su fotografije i audiovizuelni snimci poslani ili stavljeni na raspolaganje putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da zaštiti prava i interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svjedoka, u svim fazama istrage i krivičnog postupka, a naročito: a) dajući im obavještenje o njihovim pravima i uslugama koje im stoje na raspolaganju i, osim ako ne žele da prime takve informacije, praćenje njihovih žalbi, optužbi, općeg napretka istrage ili postupka, njihove uloge kao i ishod njihovih predmeta; b) osiguravši, makar u slučajevima kada se žrtve i njihove porodice mogu naći u opasnosti, da mogu biti obaviješteni, ako je potrebno, kada lice koje se krivično goni ili je osuđeno izlazi na privremenu ili konačnu slobodu; c) omogućiti im, u skladu sa proceduralnim pravilima zakona, da budu saslušani, da daju dokaze i vrše izbor načina kako prezentirati svoja viđenja, potrebe i želje, direktno ili preko posrednika, te da ona budu razmatrana; d) osigurati im odgovarajuće službe za podršku kako bi njihova prava i interesi bili valjano izloženi i uzeti u obzir; e) štiti njihovu privatnost, njihov identitet i njihov ugled, i uzimajući u obzir mjere koje su u skladu sa lokalnim zakonom, spriječiti javno rasturanje informacija koje bi mogle dovesti do njihove identifikacije; f) osigurati njihovu sigurnost, kao i njihove porodice i njihovih svjedoka, od zastrašivanja, osvete i ponovne viktimizacije; g) osigurati da se izbjegava kontak između žrtava i počinitelja u sudu i prostorijama policije, osim ako nadležni organi ne narede drugačije, u najboljem interesu djeteta, ili kada istraga ili sudski postupci traže upostavljanje takvog kontakta.
- Osigurati da žrtve imaju pristup, počevši od njihovog prvog kontakta, sa nadležnim organima, informacijama o relevantnim sudskim i administrativnim postupcima.
- Osigurati da žrtve imaju pristup, koji je besplatan ako je zajamčen, pravnoj pomoći, kada je moguće da imaju status strane u krivičnom postupku.
- Osigurati mogućnost sudskim organima da imenuju specijalnog zastupnika za žrtvu kada, po zakonu, on ili ona imaju status strane u krivičnom postupku i kada je nosiocu roditeljske odgovornosti onemogućeno da predstavlja dijete u takvom postupku kao rezultat sukoba interesa između njih i žrtve.
- Osigurati, zakonskim i drugim mjerama, u skladu sa uvjetima predviđenim zakonom, mogućnost da grupe, fondacije, udruženja ili vladine ili nevladine organizacije pruže pomoć i/ili podršku žrtvama uz njihov pristanak tokom krivičnog postupka, a koji se odnosi na krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju.
- Osigurati da informacija data žrtvi bude dostavljena na način koji odgovara njihovoj starosnoj dobi i zrelosti i na jeziku koji oni razumiju.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi osigurala da istrage ili krivična gonjenja zbog krivičnih djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju neće zavisiti od prijave ili optužbe od strane žrtve, i da se postupak može nastaviti čak i ako je žrtva povukla svoje izjave.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da osigura da će zakon o zastarjevanju za pokretanje postupka u pogledu krivičnog djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju biti nastavljen za vrijeme koje je dovoljno da se omoguću efikasan početak sudskog procesa, nakon što je žrtva dostigla punoljetstvo i što odgovara ozbiljnosti zločina koji je u pitanju.
- Usvojiti takve mjere koje mogu biti potrebne da se osigura da su lica, jedinice ili službe, zadužene za istragu, specijalizirane u oblasti borbe protiv seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece i da su ta lica edukovana za ovu svrhu i osigurati takvim jedinicama odgovarajuća finansijska sredstva.

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da osigura da neizvjesnost oko stvarne starosne dobi žrtve neće spriječiti pokretanje krivične istrage.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da osigura: a) da se intervjui sa djecom obavljaju bez neopravdanog odlaganja nakon što su činjenice prijavljene nadležnim organima; b) da se intervjui sa djetetom obave, kada je potrebno, u prostorijama namijenjenim ili prilagođenim za ove svrhe; c) da intervjue sa djetetom obave profesionalci edukovani za ovu svhu; d) da ista lica, ako je moguće i kada je prikladno, vode sve intervjue sa djetetom; e) da je broj intervjuja ograničen što je moguće više i do mjere potrebne u svhu krivičnog postupka; f) da djetetu u pratnji može biti njegov ili njen zakonski zastupnik ili, kada je prikladno, odrasla osoba po njenom ili njenom izboru, osim ako nije s razlogom donesena suprotna odluka u pogledu te osobe.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da osigura da se svi intervjui sa žrtvom ili, kada je to prikladno, sa svjedocima djeteta, snime na video traku i da se ovi intervjui sa video trake mogu prihvatiti kao dokaz tokom sudskog postupka, u skladu sa pravilima predviđenim zakonom.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere, uz dužno poštivanje pravila koja reguliraju autonomiju pravnih profesija, kako bi se osiguralo da je dostupna edukacija o pravima djece i seksualnom iskorištavanju i seksualnoj zloupotrebi djeteta, radi koristi svim lici- ma koja učestvuju u postupku, a posebno sudijama, tužiteljima i advokatima.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da osigura, u skladu sa pravilima koje propisuje zakon: a) da sudija može narediti početak rasprave bez prisustva javnosti; b) da žrtva može biti saslušana u sudnici bez svog prisustva, naročito putem odgovarajuće komunikacijske tehnologije.

EVIDENTIRANJA I POHRANJIVANJA PODATAKA

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da prikuplja i pohranjuje, u skladu sa relevantnim odredbama o zaštiti ličnih podataka i drugim odgovarajućim pravilima i garancijama koje propisuje zakon, podatke koje se odnose na identitet i genetski profil (DNK) lica osuđenih za krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osiguralo da se informacije koje se odnose na identitet i genetski profil (DNK) lica osuđenih za krivična djela mogu prenijeti nadležnom organu druge strane, u skladu sa uvjetima uspostavljenim u zakonu i relevantnim međunarodnim instrumentima.

MEĐUNARODNA SURADNJA

- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere kako bi se osigurala saradnja s drugim zemljama putem primjene relevantnih primjenljivih međunarodnih i regionalnih instrumenata, aranžamana dogovorenih na osnovu istovrsnog ili recipročnog zakona u što je moguće većoj mjeri, u svrhu: a) sprečavanja i suzbijanja seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece; b) zaštite i pružanja pomoći žrtvama; c) istrage ili sudskog postupka koji se odnosi na krivična djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju.
- Poduzeti potrebne zakonske i druge mjere da osigura da žrtva krivičnog djela seksualnog i drugih oblika nasilja nad djecom u digitalnom okruženju, na teritoriji jedne strane, a koja nije mjesto boravka, može podnijeti žalbu pred nadležnim organima države mjesta boravka.

